

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra psychologie

RODINNÉ TRADICE Z POHLEDU PSYCHOLOGIE RODINY
FAMILY TRADITIONS IN RESPECT TO FAMILY PSYCHOLOGY

Magisterská diplomová práce

Atorka: Bc. Karolina Holanová

Vedoucí práce: doc. PhDr. Irena Sobotková, CSc.

Olomouc 2018

Prohlášení

Místopřísežně prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci na téma: „Rodinné tradice z pohledu psychologie rodiny“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucí diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu

V..... dne..... Podpis.....

Poděkování

Děkuji paní docentce Sobotkové, za poskytnutí cenných rad, materiálů a pečlivé pročtení předběžných verzí diplomové práce. Dále děkuji všem rodinám, které byly ochotné zapojit se do výzkumu, protože bez nich by tato práce nemohla vzniknout. Můj hlavní dík však patří mé rodině a příteli, kteří mi věnovali rady, ale hlavně dostatek prostoru a pochopení, které jsem v průběhu psaní potřebovala.

OBSAH

ÚVOD	5
1. RODINA	8
1.1. Vymezení pojmu	8
1.2. Proměny rodiny od tradiční k postmoderní formě	9
1.3. Postmoderní rodina	12
1.3.1. Nejčastější podoby dnešních rodin	13
1.3.2. Genderové role a vztahy	15
1.3.3. Socioekonomická nerovnost	15
1.3.4. Mezigenerační vztahy	16
1.4. Krize rodiny?	17
2. RODINNÉ FUNGOVÁNÍ.....	20
2.1. Vymezení pojmu	20
2.2. Zdravé rodinné fungování	22
2.3. Rodinná resilience	25
2.3.1. Vymezení pojmu	25
2.3.2. Zkoumání rodinné resilience	26
3. TRADICE A RITUÁLY v RODINÁCH	29
3.1. Rituál	29
3.1.1. Vymezení pojmu	29
3.1.2. Funkce rituálů.....	30
3.1.3. Dělení rituálů.....	30
3.2. Rodinné rituály	31
3.2.1. Vymezení pojmu	31
3.2.2. Dělení rodinných rituálů.....	33
3.2.3. Význam rituálů pro rodinu	34
3.3. Tradice.....	36
3.3.1. Vymezení pojmu	36
3.3.2. Funkce tradic.....	37
3.4. Rodinné tradice	38
3.4.1. Vymezení pojmu	38
3.4.2. Projevy rodinných tradic.....	39
3.4.3. Význam rodinných tradic pro rodinu.....	40

3.5.	Rodinné tradice a rituály v nově vzniklých rodinách.....	42
3.6.	Postoje rodin k tradicím a rituálům v současné době.....	43
4.	VÝZKUMY RODINNÝCH TRADIC A RITUÁLŮ.....	46
4.1.	Vědecké přístupy k rodině.....	46
4.2.	Problematika výzkumů v rámci psychologie rodiny	47
4.3.	Vybrané výzkumy a jejich zjištění	48
5.	CÍLE VÝZKUMU A VÝZKUMNÉ OTÁZKY	52
6.	METODOLOGIE VÝZKUMU	53
6.1.	Výzkumný plán.....	53
6.2.	Výzkumný soubor	53
6.2.1.	Výběr výzkumného souboru	53
6.2.2.	Charakteristika výzkumného souboru	55
6.3.	Metody sběru dat.....	56
6.4.	Metody zpracování dat	58
6.5.	Etika výzkumu	59
7.	VÝSLEDKY VÝZKUMU	60
7.1.	Představa o pojmu rodinná tradice	60
7.2.	Četnost udržovaných rodinných tradic.....	61
7.3.	Podoba rodinných tradic.....	63
7.3.1.	<i>Odpověď na první výzkumnou otázku</i>	70
7.4.	Subjektivní význam přikládáný rodinným tradicím	71
7.4.1.	<i>Odpověď na druhou výzkumnou otázku</i>	79
7.5.	Modifikace rodinných tradic v průběhu času	80
7.5.1.	<i>Odpověď na třetí výzkumnou otázku.....</i>	85
7.6.	Rodinné hodnoty.....	86
8.	DISKUZE.....	90
9.	ZÁVĚRY.....	101
	SOUHRN	103
	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	106
	Seznam tabulek	
	Seznam grafů	
	Seznam příloh	

ÚVOD

Německá spisovatelka Tanja Dückerová ve svém románu *Nejdelší den v roce* napsala v úvodu o inspiraci k sepsání své knihy toto: „*Když se dostanete do věku, kdy byste sami mohli mít děti, začne vás najednou více zajímat historie a minulost vaší rodiny.*“ Myslím, že něco podobného se stalo i mně. Stále více si uvědomuji, že mnoho z toho, co jako rodina praktikujeme, má hlubší kořeny. Ty obvykle sahají k mým prarodičům, někdy dokonce i ke generacím starším.

V souvislosti s tímto tématem se dovolím podělit o vtip, který jsem před nedávnem slyšela, a který mě zaujal. Týkal se malé holčičky, která se ptala své maminky, proč vždycky při pečení štrůdlu odkrajuje jeho konce a vyhodí je, než ho vloží do trouby. Maminka dcerce odpověděla, že vlastně neví, ale že to tak pokaždé dělala její maminka a tento způsob ji naučila. Když se holčička zeptala babičky, opakoval se stejný scénář. Celá zvědavá se holčička utíkala zeptat své staříčké prababičky. Ta se na ni nechápavě podívala, usmála se a řekla: „Inu, mám moc malý plech a celý štrůdl se mi na něj nevejde...“

Jakkoli se počínání žen z uvedeného příběhu může zdát nelogické, z hlediska psychologie smysl má. I zdánlivě bezvýznamné rodinné tradice (v tomto případě odkrajování konců štrůdlu před jeho vložením do trouby) totiž posilují rodinnou identitu - umožňují více si uvědomovat jedinečnost vlastní rodiny ve srovnání s jinými. Navíc bylo dokázáno, že rodiny udržující více tradic se lépe vyrovnávají s nepříznivými životními událostmi, vykazují tedy vyšší míru resilience.

Tradicemi se doposud zabývali zejména historici, kulturní antropologové a sociologové. Rodinným tradicím bylo věnováno poměrně málo výzkumů, a pokud ano, jednalo se spíše o výzkumy uskutečněné v zahraničí. Svou diplomovou práci chci přispět k rozšíření poznání rodinných tradic v kontextu psychologie rodiny. Ta se oproti dřívějším přístupům nezaměřuje pouze na jednotlivce, popřípadě dyádu matka-dítě, ale předmětem oboru je rodina jako celek. Tu chápe jako systém vztahů, které se neustále zpětnovazebně ovlivňují. Psychologie rodiny se zabývá také širším kontextem rodiny, při kterém uvažuje její ekologickou složku, tedy prostředí, v němž se nachází, a které na ni má také vliv. Svým zaměřením se obor psychologie rodiny dotýká mimo jiné sociologie rodiny, ze které ve své práci také hojně čerpám.

Celá práce bude rozdělena na dvě části, teoretickou a empirickou. Obě tyto části budou dále členěny na jednotlivé kapitoly. v teoretické části se budu věnovat vývoji rodin od tradiční po postmoderní formy. Dále popíšu rodinné fungování s důrazem na jeho funkční podoby a rodinnou resilienci. v třetí kapitole objasním terminologii rituálů a tradic, uvedu jejich typy a funkce, a to z obecného hlediska i z pohledu rodinných vzorců. z poslední kapitole se zaměřím na výzkumy rodin, zejména v oblasti rodinných rituálů a rodinných tradic. Tato kapitola poslouží jako určitý předěl k výzkumné části.

V empirické části této práce představím vlastní výzkum rodinných tradic. Půjde o výzkum kvalitativního charakteru, jehož soubor bude tvořit 10 rodin zahrnující rodiče a jejich dospělé děti. Hlavními cíli bude popis jednotlivých podob rodinných tradic v daných rodinách, zjištění, jaký vztah k nim jednotliví rodinní příslušníci mají a porozumění tomu, zda (případně jak) se tyto tradice proměňovaly v průběhu života rodiny.

TEORETICKÁ ČÁST

1. RODINA

„Rodina je to nejcennější, co máme. z ní roste nový život, v ní se učíme ty nezákladnější věci o sobě a druhých lidech, abychom pak obstáli ve světě.“

(Jiří Drahoš)

V práci se zabývám rodinnými tradicemi, z tohoto důvodu považuji za vhodné vymezit alespoň stručně, jak je na rodinu nahlíženo z pohledu odborníků. Přiblížím také, jakým způsobem se v západních společnostech rodina v průběhu času proměňovala, a jakou podobu mají rodiny dnes. Závěrem připojím kapitolu věnovanou normalitě rodiny, ve které vysvětlím, proč je obtížné normální rodinu definovat.

1.1. Vymezení pojmu

Přestože nikomu nedělá problém představit si, co je to rodina, uvést její jednotnou definici není tak jednoduché. Názory se liší nejen mezi laiky, ale i odbornou veřejností. Dokonce ani v rámci jednotlivých vědeckých oborů nepanuje v tomto ohledu shoda. Všechny pohledy ovšem spojuje názor, že rodiny jsou pro jedince i fungování celých společností nesmírně důležité (viz. výše uvedený citát Jiřího Drahoše).

Tradiční popis rodiny, se kterým se můžeme setkat zní: *„neporušený heterosexuální pár obou rodičů, který nemá dětí příliš mnoho ani příliš málo, kde žena vytváří domov a muž zajišťuje živobytí“* (Jones, 1996, 20). v psychologickém slovníku je rodina definována jako *„společenská skupina spojená manželstvím nebo pokrevními vztahy a odpovědností a vzájemnou pomocí* (Hartl & Hartlová, 2010, 504). Dle sociologického hlediska je pak chápána jako *„forma dlouhodobého solidárního soužití osob spojených příbuzenstvím a zahrnující přinejmenším rodiče a děti“* (Jandourek, 2007, 206). Zastřešující definici neudával ani dřívější Zákon o rodině (Zákon o rodině, 94/1963Sb.).¹

Ačkoli neexistuje jednotná definice rodiny, ve všech uvedených definicích lze spatřovat společné prvky – rodiče opačného pohlaví a jejich děti. Tyto popisy rodiny jakožto společenství

¹ Tato skutečnost není nijak alarmující. Definovat rodinu z hlediska práva smysl nemá, protože rodina jako taková nemůže vystupovat v právních vztazích (Choděra, 2002).

dvou osob opačného pohlaví s jejich vlastními dětmi jsou už ale překonány. Vlivem výrazných socioekonomických, kulturních, názorových a dalších změn ve společnosti se mnohem častěji objevují jiné formy rodinného soužití. Bude jim věnována samostatná podkapitola 1.3.1.

1.2. Proměny rodiny od tradiční k postmoderní formě

Počátky vzniku párového soužití lze spatřovat již v pravěku, kdy se rodiny postupně vydělovaly z původních velkých tlup (Goody, 2006). Věnovat se historii rodinného soužití v celém jejím rozsahu ovšem značně přesahuje rámec této diplomové práce. Zaměřím se na charakteristiku rodin v západních zemích v přechodu z tradiční do moderní až k současné postmoderní společnosti.

Tradiční rodina se obvykle datuje od středověku do počátku 19. století. Představovala monogamní soužití heterosexuálních párů, jejichž hlavním cílem bylo zplození a výchova potomků. Je třeba si uvědomit, že se jednalo o období, kdy mnoho dětí zemřelo ihned po narození nebo v raném dětství. Lidé navíc průměrně dosahovali mnohem nižšího věku dožití než dnes. z tohoto důvodu se nejčastěji jednalo o relativně malé dvougenerační rodiny (Lenderová, 1999). Je ovšem otázka, co vlastně pojem „rodina“ v dané době představoval. Horský a Pražáková Seligová (1997) upozorňují na skutečnost, že latinský termín „*familia*“, ze kterého je slovo rodina překládáno, v některých listinách² označoval nejen rodiče a jejich děti, ale veškeré osoby přebývající na statku (služky, pacholky, učně apod.). Doporučují proto, ve shodě s dalšími odborníky (např. Keller, 1992), používat pro rodiny v této době raději termín „domácnosti“ případně „hospodářství“.

Manželství partnerů bylo prosazováno církví a následně považováno za nezrušitelné. Bylo stvrzeno její nejvyšší autoritou, Bohem a „*co Bůh spojil, člověk nerozlučuj.*“ První sex se předpokládal až po svatbě, což z rodiny dělalo držitele monopolu jeho legitimacy (Možný, 2008). Rodiny byly v této době odkázány samy na sebe a opačně, společnost byla závislá

² Dokladem je např. instrukce Marie Terezie, která při sčítání obyvatel v roce 1777 nařídila zahrnovat „*do jedné rodiny ty osoby, které si pro sebe samy nevaří, nýbrž žijí pod jednou střechou a společně se stravují*“ (Mitterauer, nedat, 161 in Horský & Pražáková Seligová, 1997, 19).

na nich. Tvořily v podstatě základní hospodářskou jednotku společnosti. Ekonomická závislost byla spolu s ideologickými tlaky církví hlavním důvodem mizivé rozvodovosti. Pokud by matka (případně otec) zůstala s dítětem sama, bylo více než pravděpodobné, že bude materiálně strádat (Keller, 1992). Důvodem soudržnosti rodinných příslušníků byly tedy spíše než intimní citové vztahy existenční důvody.

Charakteristickými rysy tradičních rodin byla *patrilinearita* a *patriarchát*. První termín se vztahuje k dědickým právům v otcově linii. Druhý vyjadřuje fakt, že otcové měli v těchto rodinách celkově vyšší postavení než matky. Tvořili hlavu rodiny a byli její jedinou vládnoucí autoritou (Možný, 2008). Toto postavení se odvíjelo od skutečnosti, že otcové zajišťovali ekonomickou situaci rodiny a jak již bylo výše naznačeno, hmotné zabezpečení bylo hlavní funkcí rodiny. Úkolem žen bylo naopak pečovat o děti a zastávat nejrůznější domácí práce. Satirová (1994, 336) přirovnává toto rozdělení mužských a ženských rolí k „*odděleným světům, mezi kterými bylo jen velmi málo mostů.*“ Domnívá se, že muži v této době své ženy i děti doslova vlastnili. Rabušic (2001) ovšem říká, že ačkoli ženy byly svým partnerům podřízeny, i jejich role byla nezastupitelná. Povinnosti mužů a žen byly sice zcela diferenciovány, vzájemně se ovšem doplňovaly. Lze tedy předpokládat, že i přínos žen pro rodinné soužití (přestože se zúženými možnostmi než dnes) byl společností ceněn. Nicméně faktem zůstává, že v této době docházelo k vysoké úmrtnosti žen i mladých dívek, což bylo zřejmě silně umocněno jejich přetěžováním (Lenderová, 1999).

Počátky **moderní rodiny** se objevovaly v souvislosti s příchodem průmyslové revoluce³. Muži začali za prací docházet do továren a z domovů se tak stávala více místa soukromá. Oddělení pracovních životů od rodinných vedlo k zvýraznění citových vztahů uvnitř rodiny. Domov se stal místem bezpečí a útěchy (Cheal, 2002). Podle Trillinga (1972) byla tato zvýrazněná emocionální funkce rodiny nezbytná. Vytvářela protiváhu k nepohodlí

³ Společnost přecházela z tradičního uspořádání v moderní postupně. Někteří autoři proto vřazují tzv. „přechodové období“ datující se od konce sedmnáctého století, kdy v Anglii vypukla průmyslová revoluce. Vzhledem k tomu, že ostatní státy vlna změn zasáhla později, o moderní rodině se obvykle hovoří až od začátku století devatenáctého. Je třeba poznamenat, že i v této pozdější době některé východní státy Evropy (např. Rusko) vykazovaly spíše tradiční formy soužití (Horský & Pražáková Seligová, 1997).

a odcizení, které člověk prožíval v moderní veřejné sféře. Ostatní instituce tuto proměnu rodin podpořily tím, že ji odebraly vzdělávací, ekonomické a další funkce. Moderní rodiny se tak více než dříve stávaly místem, které mohlo formovat identitu člověka i celé rodiny. k tomu dostaly bezprecedentní míru svobody, a to právě proto, že už neměly plnou zodpovědnost za vzdělávací a ekonomické funkce (Trilling, 1972).

Popsané změny vedly ke skutečnosti, že partneři začali uzavírat manželství na základě představ o romantické lásce, ne pouze s ohledem na uchování majetku v obou rodinách. To mělo ovšem podle Možného (2008) i negativní následky. Původní hodnotu odpovědnosti nahradila hodnota svobodné volby a partnerské svazky se tak staly méně odolnými. Je však třeba říci, že to nebyl jediný důvod zvyšující se nestálosti manželství. v dané době začalo upadat postavení církví a společnost začala být čím dál více sekularizovaná. Dříve zastávaný názor, že manželství je posvátný svazek, kdy je slib skládán přímo před Bohem a je tudíž nezrušitelný, přestal mít rozhodující váhu (Rabušic, 2001).

Zatímco v tradiční společnosti rodina zastávala velké množství funkcí, jak již bylo řečeno, v moderní době její postavení v mnoha oblastech sláblo. Ztratila např. výše zmíněný „monopol na sex“. Předmanželský sex se stal běžnou součástí života mladých lidí. Plození dětí se ovšem i nadále považovalo za vhodné pouze v sezdaných manželstvích. Lze tedy tvrdit, že rodině zůstal určitý „*monopol na plození dětí*“ (Možný, 2008, 21).

Na přelomu 19. a 20. století došlo k rozmachu emancipačních snah žen. Postupně se začaly zapojovat do ekonomického zajištění rodiny. Nebyly už pouze v domácnosti, kde se staraly o děti, úklid a vaření (Dunovský, 1986). Hlavu rodiny netvořil pouze jen otec, ale autorita byla rovnoměrně rozdělena mezi oba rodiče (Možný, 2008).

Nejvýraznější změny v rodinách byly zaznamenány od 60. let. 20. století. Období od zmíněné doby po současnost označují mnozí akademici za tzv. *postmodernismus*. Dnešní, postmodernistická, společnost se vyznačuje pluralitou názorů, postojů a jejich zrovnoprávněním. Tyto aspekty se pochopitelně odráží i v životě rodin; hovoří se o tzv. ***postmoderní rodině***⁴ (Bauman, 1995).

⁴ Vývoj rodin v České republice byl od konce 40. let do konce 80. let 20. století ovlivněn totalitním režimem. O postmoderních rodinách v pravém slova smyslu lze proto hovořit až po revoluci v roce 1989

Dříve než se budu blíže věnovat charakteristice postmoderní rodiny, uvedu pro lepší představu o rozdílech mezi rodinami v rámci jednotlivých období, tabulku převzatou od I. Možného.

Tabulka 1: *Vývoj podoby rodin* (upraveno dle Možného, 2008)

	TRADIČNÍ RODINA	MODERNÍ RODINA	POSTMODERNÍ RODINA
Struktura	Široká, vícegenerační	Nukleární, manželská	Variabilní, individualizovaná
Legitimizace	Sex, děti	Děti	Nelegitimizuje
Role	Segregované, hierarchizované	Komplementární	Individualizované
Funkce	Univerzální	Pečovatelské, statusotvorné, citové	Citové
Autorita	Otec	Otec i matka – funkčně segregované	Individualizovaná, slabá
Reprezentace diskurzu	Náboženský, církevní	Občanský	Masmediální
Mezigenerační přenos	Patrilineární, autoritativní	Demokratický, smíšený	Slabý

1.3. Postmoderní rodina

Postmoderní rodiny se vyznačují velkou mírou rozmanitosti. Jedná se především o *různorodé formy rodinného soužití, různé genderové role a vztahy uvnitř rodin, rostoucí kulturní diverzitu, vzrůstající socioekonomickou nerovnost a stále se rozšiřující rodinný životní cyklus*. Výrazně se pozměnily také *vztahy mezi jednotlivými generacemi* (Walshová, 2016).

Jakkoli je téma podob současných rodin zajímavé, vzhledem k obrovské míře jejich rozmanitosti, mohu na takto málo stránkách jen těžko postihnout všechny její aspekty. Charakterizování postmoderních rodin navíc znesnadňuje fakt, že popisované děje neustále probíhají a vyvíjí se. Je obtížnější hodnotit rodiny s nadhledem, jako je to možné v případě hodnocení rodin v minulosti. v následujícím textu uvedu alespoň některé z hlavních trendů, které jsou pro postmoderní rodiny typické.

1.3.1. Nejčastější podoby dnešních rodin

Jak již bylo řečeno, jednou ze základních charakteristik postmoderní rodiny je **široká variabilita jejích typů**. Existuje mnoho forem, které se v minulosti objevovaly zřídka a přibýly také zcela nové typy rodinných soužití. Příkladem je stále viditelnější výskyt **homosexuálních párů** (Walshová, 2016).

Změny ve struktuře rodin jsou výrazně ovlivněny klesajícím trendem porodnosti a sňatečnosti. s drobnými ročními výchyly se neustále snižuje počet uzavřených manželství a počet porodů. Ve společnostech naopak vrůstá množství rozvodů a rozchodů. Mnoho rodičů si po rozvodu/rozchodu najde nového partnera, čímž vznikají tzv. **nevlastní rodiny**. Vzhledem k vysoké míře rozvodovosti se jedná o jednu z nejčastějších dnešních forem (Kuchařová a kol., 2017). Počet osob, které vstupují do dalšího svazku a počet dětí, které tak žijí v nevlastních rodinách, však nelze dohledat. Důvodem je existence velkého množství partnerství, která nejsou oddána, tudíž jsou nesnadno statisticky ověřována (Ježková, 2015).

Vysoká míra rozvodovosti vede také ke vzniku **rodin s jedním rodičem**. Tento typ rodinného soužití existoval už v tradičních společnostech. Proměnil se ovšem způsob jeho vzniku. v minulosti k němu docházelo v případech, kdy jeden z partnerů ovdověl. Dnes vzniká jednak uvedenými rozchody, stále častěji ale také na základě svobodného rozhodnutí matek žít bez partnera. Osamělé matky si mnohdy pořídí dítě s partnerem, se kterým předem pro dlouhodobý vztah nepočítají. Běžné jsou také případy, kdy si ženy dítě adoptují či přijmou do pěstounské péče. Díky dokonalejší technice přibývá také množství žen, které otěhotní pomocí asistované reprodukce (Sobotková, 2012).

Významný posun nastal také v postoji k dítěti. To už přestalo být středobodem rodinného života. Sociolog Ladislav Rabušic (2001) dřívější uspořádání rodin popisoval termínem „pár s jeho dítětem“, dnes se dle jeho názoru dostává do popředí „pár a jeho dítě“. Totéž uvádí i Alvin Toffer (1980), který se k tomuto fenoménu vyjadřuje takto: *„Žijeme na počátku nového typu civilizace, v tzv. třetí vlně, vyvolané rozvojem nových technologií, zejména informačních. Rodiny třetí vlny už nejsou rodinami zakládanými kvůli dětem, ale*

rodinami, v nichž jsou na prvním místě individuální zájmy dospělých osob“ (Matoušek, 2003, 36).

Tvrzení obou odborníků dokládá vzrůstající množství **párů, které se rozhodly žít bez dětí** i osob, které se rozhodly žít zcela samostatně, tzv. **singles** (Mareš, 2003). Jejich vyjádření částečně dokládá i sílící **trend odkládání mateřství**. Přibývá žen rodičích po dosažení 35 let.⁵ Motivací žen pro odložení mateřství ovšem není pouze touha po kariérovém růstu a seberealizaci v práci, jak je mnohdy médii zjednodušeně předkládáno. z výzkumů vyplývá, že nezbytnou podmínkou při rozhodování o počtu potomka je pro mladé páry potřeba vlastního bydlení a dostatek financí (Fialová, Pikálková, Kučera, & Hamplová, 2000). Jejich rozhodnutí odložit mateřství navíc výrazně napomáhá zdokonalení antikoncepčních prostředků. I jejich význam se vlivem doby proměnil. Dříve chránily ženu před nechtěným otěhotněním, dnes umožňují rozhodnutí, zda žena vůbec bude dítě chtít (Rabušic, 2001). Podle výzkumu Šprochy a kol. (2015 in Kuchařová, 2017), by se celoživotní bezdětnost u generace žen⁶ narozených v ČR do roku 1985 mohla pohybovat až okolo 15-20 %. Velice pravděpodobně také vzroste počet matek s jedním dítětem. Tento stav by měl pochopitelně negativní vliv na demografický vývoj naší republiky.

Opakem výše uvedeného jsou páry, které po dítěti touží, ale ani přes opakované snahy se jim nedaří jej počít nebo (v případě žen) donosit. Také těchto **nedobrovolně bezdětných párů** přibývá. Díky účinným lékařským přístrojům je ovšem v 90-95% nalezena příčina a neplodnost je možno řešit pomocí asistované reprodukce. Je ovšem potřeba zmínit, že se vrůstajícím věkem rodičů roste také pravděpodobnost projevení genetického onemocnění (Sobotková, 2012).

⁵ Tyto ženy jsou označovány jako tzv. „starší matky“. Do roku 1985 za ně byly označovány už 5 let dříve. Tento fakt naznačuje, že žena rodičí v pozdějším věku je v dnešní společnosti běžnější a přijatelnější jev, než tomu bylo v minulosti (Sobotková, 2012).

⁶ Mužská bezdětnost nebývá kvůli nedostatku relevantních statistických údajů zkoumána. Na základě odhadů z určitých šetření nicméně vyplývá, že se pohybuje mezi 16-22 % (Šťastná, 2016 in Kuchařová, 2017).

1.3.2. Genderové role a vztahy

V současných rodinách dochází stále více ke stírání čistě mužských a čistě ženských rolí. Hlavní zásluhu na tomto fenoménu mají feministická hnutí. Ta začala koncem 60. let poukazovat na skutečnost, že ženy mají v podstatě dvě práce na plný úvazek. Jednak se podílí na ekonomickém zajištění rodiny (ženy v zaměstnání tráví často stejně dlouho jako muži), zároveň se od nich ale očekává veškerá péče o potomky a domácnost (Walshová, 2016). Díky jejich snahám se rozpoutaly celospolečenské diskuze a role a mužů a žen se postupně vyrovnávaly. Dnes jsou v mnoha rodinách nejen komplementární, ale i substituční. Přestože domácí práce jsou stále především doménou žen, péči o potomky častěji zastávají také muži. Ti dnes mohou nastoupit dokonce na rodičovskou dovolenou, což bylo dříve absolutně nemyslitelné (tiskové oddělení MPSV, 2013).

1.3.3. Socioekonomická nerovnost

Nepřehlédnutelným znakem dnešní doby je vzrůstající socioekonomická nerovnost. Hovoří se o tzv. „rozevírajících nůžkách“, které vytváří propast mezi chudými a bohatými. Tato celosvětová situace má pochopitelně vliv i na rodiny. Ovlivňuje její utváření, stabilitu i spokojenost jednotlivých členů.

Páry jejichž příjmy jsou nízké uzavírají méně často manželství a pokud jej přece jen uzavřou, je u nich vyšší pravděpodobnost rozvodu. Jak již bylo řečeno, partneři velmi často odkládají početí potomků, což může mít za následek zdravotní komplikace rodiček i dětí. Nejistota trvalého zaměstnání, která finanční problémy mnohdy doprovází, způsobuje rodinné konflikty a zvyšuje riziko domácího násilí, alkoholismu či užívání jiných návykových látek. Přesto všechno nelze předpokládat, že chudá rodina musí být nutně problémová. Mnohé z nich disponují silnými protektivními faktory jako je vzájemná blízkost členů rodiny, pravidelné rodinné rituály apod. Chudobu tedy nelze označit za jasnou příčinu dysfunkcí v rodině, jedná se spíše o rizikový faktor, který ji ovlivňuje (Walshová, 2016).

1.3.4. Mezigenerační vztahy

Podle francouzského sociologa Françoise de Singly (1999) jsou dnešní rodiny charakteristické větší závislostí na státu, a naopak výraznější nezávislostí na okruhu příbuzných a rodině celkově. Tento fenomén se začíná pomalu projevovat už i ve východních státech jako je např. Čína, kde byla donedávna rodina vnímána jako základní hodnota lidské společnosti. Příčinou této změny je dle odborníků rapidní růst tamní ekonomiky. Mnoho lidí začalo pracovat daleko od domova a tradiční vícegenerační rodiny se tak staly téměř minulostí (Zhou, Wang & Yu, 2016).⁷ Skutečnost, že stát zasahuje do fungování rodin více než dříve postuluje i Ivo Možný. Podle jeho názoru stát převzal téměř všechny funkce, které dříve náležely rodině. Ta dnes plní samostatně pouze funkci citovou, která je jinými institucemi stále velice obtížně nahraditelná (Možný, 2008).

De Singly (1999) dále uvádí, že v rodinách dochází k obecné diskontinuitě mezi generacemi. Přestože je všeobecně známo, že rodiny se v kontextu postupující individualizace značně proměňují, lze o jeho výroku polemizovat. Například Bengston (2001 in Kafková Petrová, 2013) tvrdí, že význam mezigeneračních vztahů dnes naopak vzrůstá. Prarodiče i jiní příbuzní hrají podle něj významnou roli v naplňování základních funkcí rodiny - pomáhají novým rodinám zajistit bydlení, zapojují se do péče o vnoučata a jejich výchovy apod. Tyto poznatky potvrzuje také Ivo Možný. Ve výzkumu, na kterém spolupracoval i s dalšími odborníky navíc zjistil, že prarodiče vnímají své zapojení jako zcela samozřejmé (Možný, Přidalová & Bánovcová, 2003).

Pozitivním faktem je, že podpora starších členů rodiny mladších se neseťká bez odezvy. Pomáhání potomků stárnoucí generaci svých rodičů je v dnešní společnosti celkem běžné. z výzkumu Sýkorové (2007 in Kafková Petrová, 2013) vyplynulo, že děti vnímají pocit závazku vůči vlastním rodičům. Svě rodiče ve vyšším věku často navštěvují a snaží se je vést k aktivnímu životu. Děti ovšem nevidají rodiče pouze kvůli pocitu závazku. Hovoří i o pocitech sounáležitosti. Svě rodiče vídají rádi a touží je navštěvovat, pokud možno co nejčastěji.

⁷ To vnímá negativně zejména starší generace, která má v sobě tradiční hodnoty doposud zakořeněny a potýká se silnými pocity osamělosti (Zhou, Wang & Yu, 2016).

Výsledky výzkumu Vidovičové a Rabušice (2003 in Kafková Petrová, 2013) dokonce ukázaly, že 64 % jedinců ve střední generaci navštěvuje své rodiče minimálně jednou za týden.

Přestože děti ve výzkumech obvykle uvádějí, že jsou připraveny svým rodičům pomáhat, jejich výpomoc není bezpodmínečná. Podmíněnost se projevuje zvláště hrozí-li nebezpečí, že budou muset o své rodiče osobně pečovat. Potomci zvládají bez obtíží pouze krátkodobou péči, dlouhodobá je pro ně často nemyslitelná. Na jejich obranu je potřeba zdůraznit, že dnešní ekonomická situace není rodinám příliš nakloněna. Lidé, kteří pečují o nemohoucí rodiče, musí tuto péči velice obtížně propojovat s vlastním zaměstnáním, za což mnohdy platí snížením mzdy nebo i jeho ztrátou (Dudová, 2015).

I přes tuto situační podmíněnost pomoci stárnoucí generaci se zdá, že úroveň mezigenerační solidarity i touhy po pospolitosti je vysoká. Proč tedy mnozí odborníci hovoří o odcizování a diskontinuitě generací? Možnou příčinou může být odlišné vnímání daného výroku. Pravdou je, že přenos rodinného dědictví se v průběhu času proměnil. v tradičních společnostech rodiny toužily po transmisi dědictví z důvodu zachování hodnoty rodu. Dnes rodiče častěji poskytují svým potomkům možnost „žít vlastní život“ a na předávání rodinného dědictví (materiální i nemateriální povahy) tolik nelpí. Tento fakt popisuje i de Singly (1999). Nahlíží na něj ovšem kriticky, protože se domnívá, že tak postupně zanikne fenomén rodinného dědictví. Na druhou stranu, tendenci zachovávat autonomii nových rodin lze dle mého názoru vnímat také pozitivně, protože se tak posiluje schopnost rodiny adaptovat se na nové situace.

1.4. Krize rodiny?

Vzhledem ke změnám, kterými rodina prochází, si začalo mnoho odborníků pokládat otázku, zda je instituce rodiny nadále udržitelná. Upozorňovali na silný **nárůst individualismu** a postupné **upadání hodnoty rodiny**. Velkým sociálním tématem na sklonku minulého tisíciletí se tak stala tzv. *krize rodiny*. Ta je nejčastěji vnímána jako „*stále častější selhávání rodiny v plnění jejích tradičních funkcí*“ někdy také jako „*morální úpadek rodinných vztahů, vyplývající z celkového morálního úpadku společnosti*“ (Fišerová, 2017).

Přestože nastalé změny jako jsou zvýšená rozvodovost, odkládání mateřství, nárůst neúplných rodin atp. nelze popřít, je otázkou, zda je označení „krize“ výstižné. Mnozí sociologové tvrdí, že rodina se mění spolu s proměnami celé společnosti. Společnost si zkrátka rodinu přizpůsobuje podmínkám, v nichž se nachází. Tento názor vyjádřila Marta Vohlídalová v jednom z dílů televizního pořadu *Fokus Václava Moravce*, který se zabýval tematikou současných rodin. I ostatní hosté se shodovali na tom, že se jedná **spíše o vznik nové struktury** na základě přizpůsobení se systému (Veselá & Kučera, 2016). Tento pořad nezmiňuji náhodou, vybraný díl totiž nesl název „*Krise rodiny*“. Ačkoli se pozvaní odborníci s tímto poněkud tvrdým označením neztotožnili, samotná potřeba nad tématem diskutovat ve veřejnoprávním médiu nabádá k zamyšlení.

Podle Možného (2002) **situace není až tak kritická**, jak je mnohdy prezentována. Zánik rodiny podle něj nehrozí. Uvádí, že čtyři z pěti mladých lidí považují založení rodiny za nejdůležitější věc ve svém životě a alespoň třem z nich se to skutečně vydaří. Pravdou ovšem je, že toto zjištění nevyovídá nic o rodinné struktuře a fungování.

Také přehnanou kritiku rodinného fungování se snaží někteří odborníci zmírnit. Může se zdát, že zvyšující se rozvodovost znamená, že rodiny byly dříve stabilnější. Po formální stránce je to skutečně tak. Důvody byly ovšem spíše ekonomické povahy než to, že by lidé byli ve vztahu šťastnější. Rozvod zkrátka v minulosti nebyl řešením. Americký výzkum z roku 2010 odhalil, že alespoň 8 z 10 lidí dnes žije v rodinách s bližšími vazbami, než byly v rodinách, ve kterých vyrůstali (Pew Research, 2010 in Walshová, 2016).

Pohled na dřívější uspořádání a fungování rodin byl navíc značně mytologizován. Důkazem jsou oblíbené americké seriály, ve kterých jsou vykreslovány rodiny ze střední třídy, bělošského původu, kde otec vydělává peníze a matka se spokojeně stará o domácnost a děti. Toto znázornění rodin pochopitelně vzbuzuje nostalgii po starých časech. Ve skutečnosti v těchto rodinách často chyběla intimita, otec stěžil znal svoje děti a ženy cítily vinu, kdykoli se chtěly věnovat jiným činnostem než rodině (Walshová, 2016).

Rodiny se tedy neustále proměňují. Stejně tak se ovšem mění i veškerý okolní svět. Vlivem moderních technologií se čím dál více zrychluje a rodiny, ať se nám to líbí nebo ne, na tento fakt pochopitelně reagují. Už na počátku 60. let minulého století napsal Marušiak

(1963) publikaci s názvem „*Súčasn  problémy rodiny a manelstva*“. Zdá se, že jist  nespokojenost s podobou rodin existovala ji d ive. Cel  situace mi připomíná film Woodyho Allena „*P lnoc v Pa ii*“, kde hlavní hrdina neustále prahne po návratu do „starých dobrých  as “. Kdy se mu to jednoho dne skute n  podať, setká se tam s lidmi, kte i toui ze stejného důvodu rovn  po návratu do minulosti, ačkoli by p av  oni měli ve „starých dobrých časech“ it. z uvedeného p ib hu vyplývá, že lidé si často z minulosti pamatují (nebo jim je skrze pam tn ky či média předáváno) sp ie pozitivn  aspekty a se současnou situací jsou nespokojeni bez ohledu na dobu, v n  se nachází.

2. RODINNÉ FUNGOVÁNÍ

„Domov není prostor, ale proces. Tady se schovávám před deštěm a zimou, tady žiju, tady trávím svůj volný čas, tady se rodí moje rodina, tady ji tvořím léty, trpělivostí a tolerancí a vůbec řadou kladných principů. Domov je bytost.“

(Miroslav Horníček)

Výzkumní i kliničtí pracovníci pro své potřeby často rozřazují rodiny do skupin podle určitých kritérií. Vlivem stále častějšího výskytu rodin, které neodpovídají jejímu tradičnímu složení, se opouští od dříve zavedeného dělení rodin na úplné a neúplné. Mnohem vhodnější se zdá typologie rozlišující rodiny z hlediska jejich fungování (Walshová, 2016). v této kapitole nejprve vysvětlím, co rodinné fungování znamená. Vzhledem k tomu, že obor psychologie rodiny zkoumá především nepatologické formy rodin, zaměřím se na zdravé rodinné fungování. v poslední části představím koncept rodinné resilience. Ta je, jakožto určitá odolnost rodiny, často spojována s udržováním rodinných tradic a rodinných rituálů.

2.1. Vymezení pojmu

Konceptu rodinného fungování, jakožto popisné charakteristiky rodin, se odborníci věnují od 70. let 20. století. Jedná se o velmi složitý jev, na který je nahlíženo vícero způsoby. v současné době mezi vědci převládají dva hlavní přístupy. První z nich se orientuje na *výsledek*. Autoři teorií tohoto přístupu popisují rodinné fungování z hlediska specifických rysů, které považují pro fungování rodiny za klíčové. Příkladem je třídimenzionální cirkumplexní model Davida H. Olsona, který v rodinném fungování shledává tři nezávislé dimenze: *kohezi*, *adaptibilitu* a *komunikaci* (Olson, 2008). Právě tyto tři dimenze považují za základní i mnozí další autoři. **Koheze** značí soudržnost rodinných příslušníků, **adaptibilita** vyjadřuje schopnost rodiny přizpůsobovat se proměnlivosti života a **komunikace** vytváří obecnou rodinnou atmosféru. (Sobotková, 2012).

Druhý přístup se orientuje na *proces* a rodinné fungování spojuje s úkoly, které by měla rodina plnit (Dai & Wang, 2015). Jeho představitelkami jsou např. F. Walshová nebo J.M. Pattersonová. Pettersonová (2002 in Sobotková, 2012, 71) definuje rodinné fungování

přímo jako „*způsob, jakým rodina plní své funkce.*“ Za ty považuje nutnost začlenit jedince do struktury rodiny, vzájemnou ekonomickou podporu, péči, výchovu a socializaci potomků, vzájemnou ochranu, schopnost řešit konflikty a další. Walshová (2016) zdůrazňuje, že funkce rodiny nejsou nikdy statické. Tvrdí, že vždy závisí na potřebách konkrétní rodiny, jejích aktuálních vývojových požadavcích a zátěži, kterou v daném čase prožívá. Je pochopitelné, že pokud v rodině onemocní rodinný příslušník vážnou nemocí, bude zde převažovat jiná funkce než v té, která řeší problém s neposlušným dítětem.

Kromě těchto hlavních přístupů existují také *integrační a syntetizující teorie*, které se snaží oba pohledy propojovat. Právě ty se dnes zdají nejužitečnějšími. v České republice se mezi tyto zástupce řadí např. Ivo Plaňava, který v roce 1994 uveřejnil článek s názvem „Komponenty a procesy fungujících rodin a manželství“ (Plaňava, 1994).

Většina odborníků, kteří se charakteristikami rodinného fungování zabývají, přiřazují ke svým modelům či popisům jeho funkční a nefunkční varianty. Určené parametry v rodinách hodnotí a na základě zjištění přiřazují rodiny ke konkrétním typům. Ty jsou seřazeny na **pásmech funkčnosti**, od funkčních po nefunkční varianty. Názvy pro jednotlivé typy rodin se různí dle pojetí konkrétních odborníků, stejně jako se liší i pozornost věnovaná jedné či druhé části spektra. Např. český pediatr J. Dunovský (1986) předpokládal 4 pásma funkčnosti a pouze jednu variantu vnímal jako funkční. W. R. Beavers (1982 in Sobotková, 2012), který stanovil rovněž čtyři pásma, vnímal naopak funkční varianty tři. Zmíněný D. H. Olson na základě výzkumů a opětovných revizí popsal tři kategorie rodin („vyrovnané rodiny“, „středně vyrovnané“ a „nevyrovnané“), ke kterým přiřadil dokonce 25 rodinných typů (Couple and Family Maps, 2015).

Uvedený přístup vnáší do výzkumu rodin silný hodnotící aspekt. k této skutečnosti se negativně vyjadřuje F. Walshová. Zdůrazňuje, že vhodnější než „onálepkovat“ celou rodinu a označit ji za „dysfunkční“, je identifikovat konkrétní nefunkční rodinné procesy (Walshová, 2016). Rodina může být aktuálně ve finanční tísní a není proto schopna plnit svou ekonomickou funkci. Kvůli tomu může selhávat v některé oblasti (adaptace). Vztahy mezi jejími členy mohou být ovšem pevné a rodina jako celek se snaží o nastalé situaci komunikovat s cílem ji vyřešit. Označení rodiny za dysfunkční přehlídí vůli rodiny se

s problémem vypořádat. Termín v sobě také nese nádech patologie, což daná rodina rozhodně být nemusí.

2.2. Zdravé rodinné fungování

Výzkumy rodin se stále častěji nezaměřují pouze na problémové rodiny, ale přibývá těch, které zkoumají *zdravé rodinné fungování*. Odborníky zajímá, jakým způsobem se rodiny vyrovnávají s náročnými životními událostmi. Hledají zejména silné stránky rodin, jejichž znalost může napomoci v prevenci rodinných potíží (Lebow, 2016).

Velkou zásluhu na obratu od výzkumů patologických rodin k „normálním“ má již zmiňovaná F. Walshová, která v roce 1982 publikovala první vydání své knihy *Normal Family Processes*. Tato psycholožka poukázala na to, že vzhledem k výrazným proměnám rodin v posledních desetiletích, je těžké vymezit, které rodiny jsou „ty správné“. Hned v první kapitole své knihy si pokládá otázku, *co je normální rodina*. Problém shledává již v samotném slově „normální“. v literatuře je mnohdy zaměňováno s termíny „zdravá“, „typická“ nebo „funkční“, tyto termíny ovšem nejsou zcela shodné. v souladu s dělením Sabshina, který v roce 1974 rozdělil 4 typy normální osobnosti, uvádí Walshová (2016, 4-9) čtyři kategorie normality rodiny:

- „Normalita jako **bezproblémovost**;
- Normalita jako **průměr**;
- Normalita jako **ideál**;
- Normalita jako **transakční proces**.“

První typ normality je vlastní zejména klinickým pracovníkům. z medicínského hlediska normalita označuje **nepřítomnost patologických rysů**. Přítomnost problémů, ale podle Walshové nečiní automaticky rodinu patologickou. Jen velmi zřídka rodina žádnými obtížemi neprochází. Problém navíc vždy odráží přesvědčení rodiny a kultury, z níž pochází. Co je považováno za katastrofu v jedné rodině, může jiná s přehledem zvládnout nebo dokonce vyhodnotit zcela opačně. Příkladem může být narození dítěte mimo manželský svazek. Mnoho rodin má z narození potomka radost. Stále však existují takové (zejména silně věřící rodiny), pro které je tato událost nepřípustná a téměř zahanbující.

Normalita jako průměr označuje **nejčastější typy** rodinného soužití, které se v dané společnosti nacházejí. Co je ve společnosti běžné je často považováno jako normální. Dříve bylo na homosexuální páry na veřejnosti nahlíženo většinovou společností jako na něco nepřipustného. Přestože ani dnes nejsou všemi lidmi plně přijímány, obecně jsou brány jako jedna z normálních (ačkoli minoritních) forem partnerského soužití.

Třetí kategorie normality považuje za ideální rodiny ty, které odpovídají **hodnotám, kterých si společnost cení**. v případě rodin je to zejména schopnosti postarat se o potomky a řádně je vychovat. z tohoto pohledu podle některých laiků, ale i odborníků (např. Jaroslava Šturmy) nelze mezi normální rodiny řadit homosexuální páry ani rodiče vychovávající své děti sami (Labusová, nedat.). Zmíněné typy rodin jsou v tomto ohledu v mnoha společnosti stále velmi diskutované a kontroverzní téma.

Poslední typ vnímá normalitu rodiny z hlediska systémového přístupu. Nepovažuje ji za statickou jednotku. **Nehledá fixní rysy** normality, ale zvažuje **časový a sociální kontext**, v němž se rodiny aktuálně nachází. Bere v úvahu **vývojové hledisko**, dle kterého rodina postupně prochází fázemi (např. narození dětí, odchod rodičů do důchodu), které doprovází určité úkoly, které musí překonat.

Jednotliví odborníci volí (často nevědomě) k hodnocení rodinného fungování konkrétní kritérium normality, což se pochopitelně odráží v jejich závěrech. z tohoto důvodu nelze bez vědomí této skutečnosti jejich výsledky jednoduše porovnávat. v jejich hodnocení se odráží také volba a následná interpretace parametrů, které považují pro rodinné fungování za výstižné.

Velká diskuze panovala v pojetí jednoho z hlavních faktorů, koheze. Olson se svými spolupracovníky původně zastával názor, že jeho extrémní skóry naznačují rodinnou dysfunkci. Domníval se, že stejně patologická jako úplná rozvolněnost vztahů v rodině je i její přílišná semknutost, protože brání autonomii rodinných příslušníků (Olson a kol., 1985). z následných výzkumů ovšem vyplynulo, že s **vyšší kohezí vzrůstá i spokojenost v rodině**. Ukázalo se, že vysoká soudržnost není v rozporu se vzájemným respektováním soukromí členů rodiny. Jak uvádí Plaňava (2000, 75): „*Soužití v rodině, je-li fungující, umožňuje rozvíjet osobní autonomii všech členů a současně prožívat intimitu.*“ To potvrdila i velká česká

studie pěstounských rodin, ve které v kohezi skórovaly nejvíce právě funkční rodiny (Sobotková, 1993). Později i sám Olson svůj předpoklad pozměnil a rozšířil svůj model na tzv. *třídídimenzionální*, do kterého novější poznatky zapracoval (Olson, 2008).

Od počátku 21. století se začaly objevovat studie, které zdravé rodinné fungování pojímaly komplexněji. Patří k nim např. Greeffův výzkum 119 rodin z Jižní Afriky, v rámci kterého identifikoval charakteristiky rodin, které ovlivňují kvalitu rodinného fungování. Zde uvádím příklady některých z nich:

- ***Spokojenost jednotlivých rodinných příslušníků s mírou koheze a adaptability;***
- ***Efektivní řešení konfliktů v partnerském vztahu;***
- ***Podobné názory partnerů na možnosti trávení volného času;***
- ***Pozitivní postoj k sexualitě a jejím projevům;***
- ***Efektivní komunikace;***
- ***Hrdost na rodinu a víra, že spolu ustojí případné nesnáze;***
- ***Dobré vztahy s širší rodinou a přáteli*** (Greeff, 2000 in Sobotková, 2012).

Významným prvkem zdravého rodinného fungování jsou také **rodinné rituály a rodinné tradice**. Bylo dokázáno, že ve funkčních rodinách jsou udržovány ve vyšší míře (Campañ, Moreno, Ruiz, & Pascual, 2002). Vztah mezi nimi a rodinným fungováním je ovšem nejasný. Je obtížné určit, zda rodinné rituály a tradice fungování rodiny zlepšují nebo je díky jeho zdravé formě rodina schopnější rituály a tradice udržovat (Fritz, 2004). Ať že skutečnost jakákoli, na důležitosti rodinných rituálů a tradic se nic nemění.

Výzkumy zaměřující se na to, co v rodinách přispívá k zdravému rodinnému fungování jsou žádoucí. Bylo by naivní domnívat se, že rodiny se zdravým rodinným fungováním se nepotýkají s problémy. Každá rodina se někdy ocitne situaci, která ji více či méně vykolejí ze zaběhnutého způsobu života. Rozdíl mezi rodinami není v přítomnosti nebo nepřítomnosti problémů, ale ve způsobu jejich zvládnutí. Jak uvádí Slezáčková a Sobotková (2017), všechny rodiny čelí problémům, ale zdravé rodiny je efektivně řeší. Zdravé rodinné fungování lze tedy definovat jako **schopnost rodiny zvládat náročné a stresující události** (Sobotková, 2012). v této souvislosti bývá často popisován koncept *rodinné resilience*, jemuž je věnována následující podkapitola.

2.3. Rodinná resilience

2.3.1. Vymezení pojmu

Koncept rodinné resilience rozšiřuje pohled na rodinné fungování během každodenních stresů i mimořádně náročných událostí. Staví na studiích zabývajících se rodinným stresem a jejími copingovými strategiemi. Vyjadřuje schopnost rodiny zvládat náročné životní situace a znovu nacházet rovnováhu při její dočasné ztrátě (Sobotková, 2012). Na přesném významu tohoto pojmu se ovšem jednotliví odborníci neshodují.

Podle výkladového slovníku cizích slov je možné ztotožnit jej s termíny jako je *nezdolnost*, *houževnatost*, *odolnost* nebo *pružnost* (Marčík, nedat.). Vyjma pružnosti však tato synonyma nejsou zcela přesná. Odpovídají spíše dřívějšímu pojetí, kdy byla resilience vnímána jako určitý *stabilní rys* osobnosti. Dnes se častěji hovoří o resilienci jako o *dynamickém* procesu (Pattersonová, 2002). Ten vyjadřuje fakt, že jedinec nemusí být nutně resilientní za každé situace. Důležité je, že v určité chvíli se mu podaří vzchopit a nepříjemnou situaci překonat. v případě rodinné resilience tento přístup předpokládá, že v rodině nemusí být v tutéž dobu resilientní všichni její členové, pokud rodina jako celek funguje (Sixbey, 2005).

Příznivkyně dynamického přístupu Pattersonová (2002) přirovnává vlastnosti resilience k určité „*regenerační síle*“. Toto pojetí u nás přebírá např. Sobotková (2003). Jednou z nevýznamnějších představitelk dynamického přístupu je F. Walshová. Tato psycholožka pozvedá význam resilience o další stupeň. Domnívá se, že resilience neznamená pouze dovednost zvládnout stresující události a přežít utrpení, ale také umění využít je k vlastnímu osobnímu růstu (Walshová, 2002). Zahrnuje v sobě tedy **potenciál pro změnu a růst**. Často právě nejnepříjemnější situace napomáhají k uvědomění toho, jak moc je pro nás rodina důležitá. Díky nim se rodina může stát soudržnější a pozměnit svůj dosavadní žebříček hodnot.

I přes tyto pohledy, stále existuje velké množství relativně nových prací, ve kterých je na resilienci nahlíženo jako na statický jev. To dokládá i rešerše Herrmana, Stewarta, Diaz - Granadose, Bergera, Jacksona a Yuena, kteří v roce 2011 uveřejnili výsledky průzkumu definic resilience citovaných ve vědeckých pracích od roku 2006 do roku 2010. Tento fakt může být

ovšem způsoben i nejednotným užíváním a/nebo překladem dvou anglických termínů, „*resiliency*“ a „*resilience*“. Podle Pattersonové (2002) první z nich vyjadřuje individuální rys (tzv. *ego-resiliency*), kdežto druhý by měl sloužit k označení celkového procesu překonávání nepříznivých událostí. Šolcová (2009), která vnímá resilienci jako proces, doporučuje, aby se resilientní rysy osobnosti přítomné v procesu *resilience* spojovaly raději s termínem „*hardiness*“⁸.

2.3.2. Zkoumání rodinné *resilience*

Přestože rodinná *resilience* je relativně nový pojem, koncept *resilience* jako takové má v literatuře věnující se rodinám o něco delší historii. Stejně jako i jiné jevy v psychologii rodiny, i ona byla nejprve zkoumána a popisována na jednotlivcích. Její výzkum iniciovaly události po druhé světové válce, kdy si vědci všimli zajímavého fenoménu. Některé děti dokázaly otřesné zážitky z války plně integrovat a žít „normální“ život, kdežto jiné jimi byly natolik otřesené, že se zotavit nedokázaly (Rutter, 1987). Právě v této době probíhaly výzkumy se záměrem odhalit individuální rysy *resilience*.

Postupem času začali někteří odborníci (např. Mastenová, 2014) existenci individuálních rysů *resilience* zpochybňovat. Zdůrazňovali podmínky, v kterých vývoj dětí probíhal. Hledali tzv. protektivní faktory, které dětem napomáhaly nepřízeň osudu překonat. Za jeden ze zásadních faktorů, který *resilienci* dětí ovlivňoval, označili výzkumní pracovníci rodinné prostředí. Ačkoli jej zpočátku zvažovali pouze v negativním slova smyslu (přítomnost alkoholismu v rodině, nemoc rodiče apod.), od 90. let 20. století začali o rodině přemýšlet i v pozitivním ohledu. Stále více odborníků uvažovalo nad tím, proč některé rodiny zvýšené zátěži podlehnou, kdežto jiné ji bez větších obtíží zdolají (Sobotková, 2012).

Zkoumání rodinné *resilience* se hojně věnoval tým vedený Hamiltonem McCubbinem pod záštitou univerzity v městě Madison ve Wisconsinu. Rozšířili svůj dosavadní výzkum rodinného stresu a copingových strategií a navrhli model rodinné *resilience* zahrnující dvě fáze – *adjustace* a *adaptace*. Ačkoli je jejich práce úctyhodná, detailní popsání modelu přesahuje

⁸ Tento termín vnesla do psychologie v 70. letech minulého století S. Kobasová. Vyjadřuje nezdolnost člověka a jeho schopnost bojovat tvrdě s obtížemi, které ho v životě potkají (Kobasa, 1979).

rámec této diplomové práce. Zjednodušeně se jedná o proces, kdy v první fázi dochází k bezprostřední reakci rodiny na stres, kdežto ve fázi druhé jde o komplexnější proces aktivující se v případě, že adjustace neproběhla v pořádku a rodina se ocitla v krizi (McCubbin & McCubbin, 1996).

Za důležitější než popis samotného modelu, považují představení **obecných resilientních faktorů**, které tito autoři během výzkumů rodin odhalili. Původní myšlenka, že k pochopení rodinné resilience postačí výzkum protektivních faktorů, byla překonána. Jimi popsané resilientní faktory v sobě zahrnují jednak **protektivní faktory** (důležité při fázi adjustace), tak **faktory obnovující** (hrající důležitou roli ve fázi adaptace). Celkově uvedli 10 obecných resilientních faktorů: *řešení problémů v rodině, rovnoprávnost, spiritualitu, flexibilitu, pravdivost, naději, hardiness rodiny, rodinný čas a rutinu, sociální oporu a zdraví* (McCubbin, McCubbin, Thompson et al., 1997 in Sobotková, 2012).

Vzhledem k tématu vlastní diplomové práci vyzdvihují zejména **faktor rodinného času a rutiny**. v případě, že se rodina ocitá v krizi, rodinné rituály a tradice jdou obvykle stranou. Rodinní příslušníci spolu tráví *kvalitativně* méně času - v menší míře se věnují oslavám, společnému stolování, povídání apod. Ačkoli spolu členové rodiny tráví dostatek času po kvantitativní stránce, nelze jej považovat za ten, který je vzájemně obohacuje, přináší radost, ale i učí vzájemné ústě a toleranci.

Z výzkumů ovšem vyplývá, že plné zachování zvyků a běžných činností i během náročných období je pro rodinu důležité. Rodinné rituály pomáhají zachovávat pocit kontinuity a podporují rodinnou i osobní identitu (viz dále). Dokládá to i jejich využívání v klinické praxi, kdy jsou doporučovány k podpoře rodinné koheze již od počátku 70. let, 20. stol. (Campaň et al., 2002).

K rodinným rituálům se v rámci konceptu rodinné resilience pozitivně vyjadřovala také F. Walshová. Navrhla vlastní model rodinné resilience, v němž určila tři klíčové rodinné procesy: **systém přesvědčení** (*naděje do budoucna, spiritualita*), **organizační vzorce** (*flexibilní struktura, koheze, sociální a ekonomické zdroje*) a **komunikaci/řešení problémů** (*jasná komunikace, otevřené projevení emocí, společné řešení problémů*). Prvně jmenovaný proces představuje sdílené hodnoty, představy, postoje, ale i předsudky rodinných příslušníků. v případě, že

jsou společné všem členům, lze předpokládat, že rodina bude resilientní. Právě tato přesvědčení jsou podle Walshové (1998) předávána z generace na generaci pomocí rodinného vyprávění, prováděním rituálů a udržováním rodinných tradic (Walshová, 1998).

3. TRADICE A RITUÁLY V RODINÁCH

„Rodinné tradice zabraňují odcizení a zmatku. Pomáhají nám definovat, kdo jsme. v dnešním pomateném světě nám poskytují něco pevného, spolehlivého a bezpečného.“

(Susan C. Lieberman)

Vymezení pojmu rodinná tradice není zcela snadný úkol. Obvykle jsou totiž rodinné tradice dávány do kontextu s rodinnými rituály, vztahy mezi nimi jsou v odborné literatuře vysvětlovány různě. Často jsou pojmy „rodinný rituál“ a „rodinná tradice“ používány jako synonyma. Někteří odborníci (Wolin & Bennett, 1984; Friesen, 1990) považují rodinné tradice za jednu z podkategorií rodinných rituálů, jiní (Smit, 2011; Sobotková, 2017) je vnímají jako přesah rituálů do dalších generací. To znamená, že pokud se rituály opakují i v další generaci, stávají se tradicí. Bez ohledu na zvolené pojetí rodinné tradice z výše uvedeného vyplývá, že pokud se chceme zabývat tradicemi, je nezbytné věnovat dostatečnou pozornost také rodinným rituálům.

Domnívám se, že pro porozumění pojmu rodinné tradice je důležité zabývat se i obecným pojetím tradic a rituálů. z tohoto důvodu věnuji oběma termínům samostatnou kapitolu. Konkrétně přiblížím nejprve obecně rituály, poté se budu věnovat jejich průběhu v rodinách a následně obdobně vymezím také tradice.

3.1. Rituál

3.1.1. Vymezení pojmu

Rituály se objevovaly ve všech kulturách a společenstvích již od pradávna. Slovo rituál pochází z latinského slova *ritus*, což znamená obřad. Dříve byly spojovány obzvláště s magickými obřady, při kterých docházelo ke komunikaci se zemřelými předky. Ti dodávali lidem podporu ve chvílích bezradnosti a nejistoty (Hrabáková, 2002). Dnes převzaly rituály pochopitelně jiné podoby, některé v sobě ale stále zahrnují duchovní náboj. Mnoho rituálů svůj původní význam ovšem pozbylo a ponechalo si jen svoji strukturu. Bowie (2008) tvrdí, že v daném případě už neslouží k ničemu jinému než k pobavení, podobně jako divadelní představení. Tohoto fenoménu si všímá u mnohých kultur, a to i takových, které

jsou dnešními moderními civilizacemi označovány jako „tradiční“. Někdy se v těchto případech hovoří o tzv. „prázdných rituálech“.

3.1.2. Funkce rituálů

Mezi základní potřeby člověka se řadí pocit bezpečí a jistoty. Abraham Maslow (2000) je ve své známé „pyramidě potřeb“ řadí hned na druhé místo za potřeby fyziologické, jako jsou hlad a žízeň. Pociť bezpečí zajišťují zejména v prvních měsících života dítěte rodiče nebo jiní pečovatelé. Např. vývojový psycholog Erik Erikson (2015) tvrdí, že kojencova míra důvěry ve svět závisí více na kvalitě vztahu s matkou než na množství poskytované potravy. Kromě pevných vztahů přispívá k pocitu bezpečí u dětí i dospělých také provádění rituálů. Rituály jsou činnosti typické svým stereotypním opakováním, vycházejícím z předem stanovených pravidel (Fiese, Tomcho, Douglas, Josephs, Poltrock & Baker, 2002). Člověk díky nim ví, jaké situace před ním stojí, na co se má během dne, roku i celého života připravit. Prováděním rituálů se může spolehnout na očekávané, což je zejména v dnešní stále rychlejší a proměňující se době žádoucí (Campbell & Ponzetti, 2007).

Keller (1992, 91) se k potřebě lidí vykonávat rituály vyjadřuje takto: *„Rituál odpovídá na zvláštní lidskou potřebu překročit své omezené lidské bytí, zakotvit svou omezenou lidskou existenci v souvislostech vyššího řádu a tím získat pevný pocit ontologického bezpečí.“* Ačkoli si to zřejmě většina lidí neuvědomuje, zdá se, že rituály nám napomáhají naplnit naši podvědomou touhu být součástí něčeho, co nás přesahuje. Lidé podléhají pocitu bezvýznamnosti, mnohdy i bezmocnosti vůči přírodním zákonům a rituály jim poskytují alespoň částečný pocit kontroly nad okolními událostmi a svým životem.

3.1.3. Dělení rituálů

Přestože dle mnohých odborníků praktikování rituálů ve společnosti upadá, podle Baštecké a kol. (2011) vzrostl v posledních 40 letech v západních kulturách o rituály zájem, obzvláště pak o rituály přechodové a krizové.

Přechodovými rituály se hojně zabýval antropolog a etnolog Arnold van Gennep. Podle něj umožňují jedinci či skupině přechod z jednoho období do druhého, obvykle kvalitativně

vyšší povahy. Odehrávají se nejčastěji v rámci *těhotenství* (ochrana matky), *porodu* (přestřihnutí pupeční šňůry), *křtin* (polití svěcenou vodou), *zásnub* (darování prstýnku), *svatby* (šaty, závoj, sliby) nebo *pohřbů* (omytí mrtvého, uložení do rakve, modlitba za zemřelého) (Gennep, 1997). s **krizovými rituály** se setkáváme v situacích, kdy dojde k určitému vychýlení z řádu, kdy nastane něco mimořádného, co nikdo z přítomných nečekal. v takovýchto chvílích rituály hluboce uklidňují a vyvolávají v aktérech pocit sounáležitosti. v dnešní době se může setkat se shromážděními k vyjádření podpory rodinám obětí teroristických útoků nebo válečných konfliktů. Tyto kolektivní rituály jsou typické zejména ve vyspělých západních demokratických státech (Baštecká a kol., 2011). Imber-Black (2016) rovněž zdůrazňuje přínos těchto rituálů pro jejich schopnost napomoci lidem vyrovnat se se ztrátou. Podotýká, že v dnešní zrychlené době často chybí.

Krise ovšem nemusí být nutně vnímána v negativním slova smyslu. Kaufmann-Huber (1998) tvrdí, že krize nastává vždy, když je třeba, aby se člověk přizpůsobil něčemu novému. Také při těchto příležitostech se objevují rituály, což částečně souvisí s přechozím odstavcem popisujícím rituály přechodu.

Z výše uvedeného je zřejmé, že rituály jsou v životě jedince nesmírně důležité. Slouží k zvýraznění určitých okamžiků, zajišťují plynulost lidského života a pomáhají člověku v období krizí. Mimo to, umocňují také pocit sounáležitosti se skupinou (Murphy, 2004). Funkce rituálů platí nejen v kontextu společností, ale i jejich nižších celků, jako jsou rodiny.

3.2. Rodinné rituály

3.2.1. Vymezení pojmu

Stejně jako rituály obecně, také rodinné rituály představují opakující se interakce řídicí se předem stanovenými pravidly, nesoucí symbolický a emocionální význam (Friesen, 1990). Právě symbolický význam hraje při definování rodinných rituálů výraznou roli. Tím se totiž odlišují od **rodinné rutiny**. Ta je obdobně jako rodinný rituál charakterizována opakovanými postupy, na rozdíl od rodinných rituálů ovšem symbolickou složku neobsahuje. Zahrnuje běžně se opakující činnosti, jako je nakupování potravin či úklid domácnosti. (Spagnola & Fiese, 2007). Sobotková (2017) upozorňuje na to, že i rodinná rutina může být přetransformována v rodinný rituál, pokud nabyde

symbolickou složku. Například pravidelný společný nedělní oběd může být pro rodinné příslušníky příjemným časem, během něhož mohou sdílet zážitky prožitého týdne, na který se těší a nevnímají jej už pouze jako čas naplnění fyziologických potřeb. Pokud rituály svou symbolickou hodnotu ztratí, stává se z nich naopak rutina (Sobotková, 2017).

Rodinné rituály jsou centrem rodinného života. Jsou přítomny ve většině činností, které v rodině probíhají (Sezer, Norton, Gino & Vohs, 2016). Podle Satirové (1994) zrcadlí životní styl rodiny. Pomáhají zvýraznit to, co je pro rodinu důležité. Ve své „Knize o rodině“ uvádí příklad rodiny, kde každé dítě, které dovrší 15 let, dostane náramkové hodinky, v 16 se vždy naučí řídit auto a tak dále.

Podoba rituálů se v každé rodině různí, obsahují ale některé **společné prvky**. První z nich je již zmiňovaná symbolická složka. *Symbols* poskytují význam bez nutnosti mluvit. v případě výše popisované rodiny to jsou hodinky, které zřejmě naznačují rodinným příslušníkům, že dítě už je téměř dospělé nebo alespoň dovršilo věku, kdy si náramkové hodinky „zaslouží“. Typickým symbolem rituálů je jídlo. To symbolizuje vztah k osobám, kterým je servírováno a také vyvolává vzpomínky. Příkladem je narozeninový dort nebo tradiční domácí recept. Kromě *symbolů* se objevuje také *symbolické chování*, které se projevuje specifickými formami činností jako sezení okolo stolu, tancování, kreativní tvoření apod. Dalším ze společných prvků je *speciální čas*. Ten rozděluje hranici mezi běžnými a slavnostními okamžiky. Příkladem může být Štědrý večer, který je vždy 24. prosince. Rodinné rituály se vždy odehrávají na *speciálním místě*. Nemusí se ovšem jednat pouze o posvátná místa jako kostel či hřbitov, často i obyčejný obývací pokoj, v interakci s ostatními složkami rituálů, vzbuzuje v rodinných příslušnících pocit neobyčejnosti. Stačí si představit místnost s vánočním stromkem nebo oblíbenou chatu, na které rodina pravidelně tráví své dovolené. Posledními společnými znaky rodinných rituálů jsou *strukturované a otevřené* složky. První z nich představují stálé, neměnné vzorce jednání. Kromě nich ale musí rituály obsahovat také prostor pro jejich obzvláštňování a změny. v opačném případě se rituály stávají nudnými, rigidními a zastaralými (Imber-Black, 2016).

3.2.2. Dělení rodinných rituálů

Jak bylo zmíněno v úvodu mezi vědci nepanuje v pojetí rodinných rituálů a tradic shoda. v odborné literatuře se lze setkat s různými typy jejich dělení. Často citované je dělení Stevena Wolina a Lindy Bennetové z roku 1984, kteří rozdělili rodinné rituály do tří kategorií:

- *Rodinné oslavy;*
- *Rodinné tradice;*
- *Rodinné interakce.*

Rodinné oslavy podle nich představují slavení významných celospolečenských svátků (např. Vánoce, Velikonoce, Nový rok) a rodinných výročí (např. svatba). Jedná se o rituály udržované jednou za rok, jako upozornění na časové přechody nebo vývojové stupně rodiny. **Rodinné tradice** nemají tuto pravidelnou roční periodicitu, ale opakují se s pravidelností typickou pro konkrétní rodinu. Jsou méně kulturně specifické, čímž více vyjadřují jedinečnost rodiny. Obvykle jsou pořádány na oslavu určité osoby (např. narozeniny, jmeniny). Může se jednat i o pravidelné návštěvy příbuzných a rodinné dovolené. **Rodinné interakce** jsou patrné v každodenním životě rodiny. Řadí se mezi ně běžné rituály jako pozdrav při příchodu ze školy či práce, tradiční způsob ukládání ke spánku, léčba nemocných, společné večere, volnočasové aktivity apod.

Rodinnými rituály autoři odborných článků nejčastěji označující činnosti spadající pod výše uvedený termín „rodinné interakce“. Mimo již popsané příklady lze uvést např. ranní či večerní debatu o plánech na další dny jednotlivých rodinných příslušníků nebo drobné laskavosti, které si členové rodiny vzájemně poskytují - první člověk, který ráno vstane chystá snídani i pro ostatní apod. (Šulová, 2005).

Nejvýznamnějším (nebo alespoň nejvíce zkoumaným) rodinným rituálem se jeví společné stolování. To obvykle zahrnuje specifický scénář, kterého se rodina drží. v ideálním případě na přípravě jídla participuje celá rodina. Rodinní příslušníci si rozdělí role – někdo chystá jídlo, jiný uklízí a prostírá stůl, další umývá nádobí – a vzájemně si pomáhají. Při těchto činnostech i pozdějším společném konzumování připraveného jídla, mohou členové rodiny sdílet své zážitky, vyprávět příběhy a vtipy a také sdílet úvahy

o budoucnosti. Právě tak se rodina stmeluje a posiluje své „já“ (Crespo, Santos, Canavarro, Kielpikowski, Pryor, & Féres-Carneiro, 2013).

Posilování rodinné identity je jen jednou z důležitých funkcí rodinných rituálů. Jejich významu pro rodinu bude věnován prostor v následující podkapitole

3.2.3. Význam rituálů pro rodinu

Přestože mezi vědci nepanuje shoda v dělení rodinných rituálů, shodují se na tom, že pro členy rodiny mají hluboký, nepostradatelný význam. Jejich funkce se mírně liší dle typu prováděného rituálu. Obecně však spočívá zejména ve spojování členů rodiny a **posilování rodinné identity** (Fiese et al., 2002).“ Joan Aldousová (1996 in Sobotková, 2012, 44) definuje rodinnou identitu jako „*pocit sounáležitosti s rodinou, jako tzv. my vydělující se od ostatních sociálních systémů*“. Rodinné rituály jsou tedy nositeli významu „to jsme my jako rodina“. Vymezení se vůči okolí vzbuzuje v rodinných příslušnících pocit sounáležitosti, významnosti a jedinečnosti, což přispívá k utváření důvěry v sebe sama (Hrdá & Šíp, 2011). Satirová (1994, 268) označuje tento pocit sounáležitosti příznačným výrazem „*symbol klanu*“. Dunovký (1999), který vnímá rodinnou identitu stejně, dodává, že zahrnuje hodnotový systém, způsoby řešení problémů a rozdělení rolí v rodině.

Kromě posilování rodinné identity, slouží rituály jako dobří **rádci v mezilidských vztazích**, zejména během významných životních událostí. Nezastupitelná je také jejich **pomoc při zvládnutí přechodů**. Jak již bylo řečeno v předchozí kapitole, člověk ví, na co se má připravit, a to v něm redukuje pocity úzkosti (Campbell a Ponzetti, 2007).

Během praktikování rituálů dochází často ke **sdílení vzpomínek**. Významnou funkcí rodinných rituálů je tedy jejich předávání a udržování (Sobotková, 2017). Podle Langelliera s Patersonem (2004 in Huisman, 2014) je vyprávění příběhů jedinečná forma komunikace, která umožňuje rodinám utvářet společnou historii. Stejně jako rodinné rituály i vyprávění souvisí s rodinnou identitou. Vyprávění příběhů totiž neslouží pouze k pobavení těch, kteří historkám naslouchají. v rodinných příslušnících umí vyvolat pocity hrdosti a výjimečnosti, a to i v nejobyčejnějších rodinách. Zatímco rodinné rituály rodinnou identitu posilují, vyprávění rodinnou identitu utváří (Sobotková, 2017).

Přehledné dělení funkcí rodinných rituálů poskytuje Evan Imber-Black (2016, 484), rozlišující pět forem: *sdílení, proměna, léčba, přesvědčení a oslavování*.

Funkce sdílení označuje skutečnost, že rituály slouží k **vyjadřování, udržování a upravování vztahů mezi členy rodiny**. Na základě plánování rituálů, jejich přípravy či účasti při jejich průběhu, lze pozorovat vzájemnou blízkost a vztahy mezi členy rodiny. Například pokud se dítě odmítne zúčastnit pravidelného nedělního oběda kvůli setkání s kamarádou, lze usuzovat na distanci mezi ním a rodiči. Úsudek ovšem nelze zcela paušalizovat. I toto chování je v období dospívání normální.

Proměna naznačuje funkci rituálů při **provádění a označování změn**. Nezahrnuje pouze rituály týkající se velkých změn v životě rodiny jako je svatba, narození dítěte či pohřeb. Jedná se i o běžné každodenní rituály spojené s odchodem do školy či zaměstnání, návratem domů nebo ukládáním ke spánku. v některých rodinách je při příchodu do kuchyně ranním rituálem popřát dobré ráno, v některých se pouze rozmrzele zamumlá na pozdrav. Obě formy pozdravu, ačkoli zcela jiné, poskytují účastníkům stejnou informaci, že nastal nový den.

Léčebná funkce rituálů má na starosti **zotavování se ze ztráty příbuzného, traumatu či zrady**. Rituály pomáhají rodinám zvládat náročné životní události. Umožňují členům rodiny překonat nemoci, rozchod i smrt. Ozdravné rituály dovolují vyjádřit smutek a začínají naznačovat cestu dalšího žití. Tyto rituály velice často zahrnují výše uváděné vyprávění příběhů, popřípadě vzpomínání na zážitky se zesnulou osobou.

Funkce přesvědčení znamená, že pomocí rituálů lze **projevovat vlastní víru a názory**. Přesvědčení rodiny mohou být vyjádřena verbálně i behaviorálně. Přestože jsou přesvědčení z průběhu rituálu obvykle jasně patrná (například pokud rodina chodí pravidelně každou neděli do kostela), existují i rituály, ve kterých jsou přesvědčení a hodnoty rozpoznatelné obtížněji. Imber-Black (2016) uvádí příklad rodiny, kde dcera přestala jíst maso a stala se vegetariánkou. Přestože žádný z členů rodiny dívku slovně nepodpořil a ani se k tématu vegetariánství nevyjadřoval, dcera měla povoleno připravovat si vegetariánská jídla (někdy sdílená i ostatními rodinnými příslušníky), pokud se nepřestane účastnit společných rodinných večeří. Autorka příspěvku v tom vidí signál, kterým rodiče dceři sdělovali, že „v naší rodině je v pořádku být odlišný.“

Poslední funkcí zmiňované autorky je *funkce oslavování*. Rituály umožňují **projevovat hlubokou radost a oslavovat život**. Může se jednat o oslavy kulturní, jako jsou Vánoce i oslavy sloužící k připomenutí výročí nebo vyzdvižení úspěchu jednotlivce či skupiny. Příkladem těchto rituálů jsou svatby, narozeniny, svátky, ale také pohřby.

Je třeba si uvědomit, že každý rituál v sobě obvykle zahrnuje vícero funkcí a uvedené dělení slouží spíše k didaktickým účelům. Je pochopitelné, že během oslavy Vánoc (rituálu řazeného do poslední kategorie) se kromě slavení budou také vyjadřovat city a sdílet společné hodnoty (což patří do kategorie první).

Podle Wolina a Bennetové (1984 in Imber-Black, 2016) není ani tak důležité, jaké rituály jednotliví členové rodiny vykonávají, jako to, co při jejich udržování prožívají. Považují za nevýznamné, zda rodina společně zdobí stromeček nebo oslavuje narození dítěte. Důležité je, zda při daných činnostech prožívají rodinní příslušníci pocit lásky a sounáležitosti.

Nutno poznamenat, že veškeré přínosy, které rituály poskytují, mohou být znehodnoceny, pokud je v rodině vynucována přítomnost všech rodinných příslušníků. Např. podle Spagnola a Fiese (2007) stačí k provádění rituálů osoby dvě. Vynucování účasti celé rodiny je typické zejména pro nejstarší generace. To ovšem vede ke vzbuzování pocitu povinnosti a rituál tak pozbyde svou vyšší funkci (Satirová, 1994).

3.3. Tradice

3.3.1. Vymezení pojmu

Pojem *tradice* pochází z latinského slova *traditio*. Vznikl spojením výrazů *trans* (přes) a *dare* (dávat). Dříve se jednalo o způsob převodu osobního vlastnictví v římském právu (Giddens, 2000). Dnes je podobně jako i jiné pojmy v humanitních vědách, tradice vnímána v různých oborech odlišně a drobné odchylky se nachází i v jejich rámci. Symbolika přenosu je ovšem patrná ve všech jejich definicích. Hartl a Hartlová (2010, 620) je v Psychologickém slovníku definují jako „*jakýkoliv společenský zvyk, víru, vědomosti, dovednosti a postoje přecházející generacemi*“. Krupková (1991, 9), která se věnuje tradicím z etnografického pohledu, je vymezuje jako „*vše, co je v oblasti tzv. lidové kultury předmětem mezigeneračního přenosu kulturních informací, to znamená celý rozsah jevů materiální i duchovní kultury*.“ Dodává, že se jedná o tzv. kulturní dědictví, do něhož lze řadit umění,

morální pravidla, ale například i kuchařské recepty. Dle Broučka s Jeřábkem (2007) jsou tradice spojovány s udržováním zvyků, morálky a tradiční kultury.

Je zřejmé, že tradice zahrnují velké množství rozdílných fenoménů. Mohou představovat myšlenkové konstrukty, fyzické předměty nebo např. vzorce chování, které od svého okolí očekáváme. Může se jednat o světské i duchovní ideje, které mohou být předávány ústní i písemnou formou.

Kromě popsané rozmanitosti není také zcela jasné, kdy přesně se z určitého jednání či myšlenkového vzorce stávají tradice. Definice tradic nejčastěji spojují jejich vznik s termínem „*mezigenerační přenos*“. Vystává ale otázka, přes kolik generací musí vzorec přejít, aby byl za tradici považován. Podle sociologa Edwarda Shilse (1981) to musí být alespoň dvě výměny během tří generací.

3.3.2. Funkce tradic

Thompson (2004) rozdělil funkce tradic do čtyř kategorií – *hermeneutické, normativní, legitimizační a identifikační*. Podobně jako u dalších fenoménů v humanitních vědách slouží jeho dělení spíše k didaktickým účelům. Pro přiblížení této problematiky jej považuji za vhodné.

Hermeneutická funkce označuje skutečnost, že tradice **pomáhají lidem orientovat se ve světě a vykládat události v něm**. Jinak chaotický svět díky nim získává řád. Tradice tedy určitým způsobem zjednodušují lidské bytí. Jevy, které jsou známé už po mnoho generací, navíc **vzbuzují v jedincích pocit bezpečí**, podobně jako opakující se vzorce v případě rituálů.

Normativní funkce značí předávání vzorců chování a přesvědčení. Tuto funkci tradic vyzdvihoval např. zmiňovaný Brouček s Jeřábkem (2007). Předchozí generace svým vlastním chováním a přístupem k životu utváří určitou normu, podle které se řídí další generace. **Radí lidem, jak se mají chovat a čemu věřit**. Norma však nemusí být vždy správná, a s tím souvisí třetí funkce dle Thomsona, legitimizační.

Legitimizační funkce znamená, že tradice **mají potenci poskytovat oporu k výkonu autority a moci**. Tématem autorit a jejich legitimacy se ve velké míře zabýval sociolog Max Weber. Právě on poukázal na skutečnost, že některé autority se zakládají

na dlouhodobých zvyklostech a poslušnost k nim je na základě těchto autorit vymahatelná (Weber, 1997). Uvedený princip funguje v rámci zvykového práva, kde je právní systém založen na obyčejích, které se ve společnosti ustálily (Hungar, 1988).

Poslední kategorií je *funkce identifikační*. Poukazuje na přirozenou potřebu člověka někam patřit. Tradice **podporují pocit sounáležitosti a formování kolektivní identity**. Lidé se obvykle identifikují se skupinami, ve kterých vyrůstají – s národem, etnikem a/nebo svou rodinou. Společná identita se opírá o sdílená pravidla, hodnoty, ale i vzpomínky (Assmann, 2001).

Zde, podobně jako tomu bylo u rituálů, mohou být popsány fenomény vztahy na oblast rodiny.

3.4. Rodinné tradice

3.4.1. Vymezení pojmu

V této diplomové práci budu vycházet z pojetí Wolina a Bennettové, kteří zahrnují rodinné tradice jako podkategorii rodinných rituálů, a dále těch odborníků (např. Smit, 2011; Sobotková, 2012), kteří za ně považují všechny rodinné rituály přenesené do dalších generací.

Jak již bylo řečeno v kapitole věnované dělení rodinných rituálů (kapitola 1.2.2.), podle Wolina a Bennettové (1984) rodinné tradice představují méně kulturně specifické rodinné rituály. Na rozdíl od oslav celospolečenských svátků jsou jedinečné pro každou rodinu. Jsou prováděny na oslavu rodinných příslušníků (narozeniny, jmeniny) nebo se jedná o rodinné dovolené, výlety či pravidelné návštěvy příbuzných.

Druhé pojetí vyjadřuje skutečnost, že některé rodinné rituály mohou být pro členy rodiny natolik významné, že se přenesou do dalších generací. Tehdy už tedy nehovoříme o rodinných rituálech, ale o rodinných tradicích. Může se jednat o jakýkoli druh rodinného rituálu. Pokud má např. matka pozitivní vzpomínky na chování své maminky v době, kdy jako malá stonala, je vysoce pravděpodobné, že podobné chování bude aplikovat i při onemocnění vlastních dětí. Takovým příkladem může být uvaření heřmánkového čaje a čtení pohádek, dokud nemocné dítě neusne.

Za rodinnou tradici lze řadit i dědění dovedností a zájmů. Zejména dříve docházelo k předávání řemesel v rodině. Dědění dovedností ale nemusí probíhat pouze v podobě

výkonu totožného povolání. Je zřejmé i ze způsobu uklízení a údržby bytu, nakupování, vaření apod. (Matoušek, 1997).

V nejlepším případě by měly být rodinné tradice sdíleny celou rodinou. Žádný člen rodiny by se neměl cítit vyloučen. Měly by umožňovat účast všem věkovým skupinám, od batolat až po seniory. Měly by vzbuzovat pozitivní emoce a utvářet vzpomínky, které si budou rodinní příslušníci rádi opakovaně připomínat. Aby k takovému prožitku došlo, je třeba vyčlenit na ně dostatečný čas a pozastavit na chvíli ukvapené pracovní tempo, které mnozí lidé v dnešní době mají. Vhodné je také vysvětlovat význam a vznik jednotlivých tradic a celkově při jejich praktikování komunikovat (Fritz, 2004).

3.4.2. Projevy rodinných tradic

Matoušek (1997) spatřuje přítomnost **rodinných tradic** v každé funkční rodině. Podle něj se projevují uchováváním předmětů, předáváním dovedností a sdílením příběhů. v domácnostech, které mají k tradicím úctu, jsou často vystavovány fotografie nebo obrazy předků, v některých případech i zděděné starožitnosti. v podobném duchu popisuje Rieger a Vyhnálková (1996) tzv. „**rodinné charisma**“. Podle nich má každý domov určitý charakter, který je patrný při návštěvě jakékoli domácnosti. Rodinné charisma utváří ducha domova, který ovlivňuje podobu konkrétních rodinných rituálů. v rámci této teorie popisují také tzv. „**charismatické předměty**“, které představují nejčastěji zděděné věci spojené s rozmanitými zážitky. Autoři udávají příklad porcelánové panenky po babičce, která je vystavená ve skříni nebo zděděné nádobí, které se používá jen při slavnostních příležitostech jako je Štědrovečerní večeře. Popisují také „**charismatická místa**“ představující, obdobně jako u charismatických předmětů, místa spojená s určitými rodinnými zážitky nebo příběhy.

Zdá se, že rodinnými příslušníky oblíbené tradice vyžadují vedení záznamů. Nejde pouze o Matouškem zmiňované fotografie, ale i videa, zápisky aj. Ty jsou prohlíženy při speciálních příležitostech jako jsou narozeniny, svatby, pohřby apod. Podle Fritze (2004) tvoří tyto dokumentace základní prvky struktury rodinné identity.

Rodinné tradice vyjadřují **rodinné hodnoty**. (Friesen, 1990). Obecně se hodnoty definují jako „*subjektivní ocenění nebo míra důležitosti, kterou jedinec přisuzuje určitým věcem, jevům,*

symbolům a jiným lidem“ (Průcha, Walterová & Mareš, 2009, 91-92). Jednoduše řečeno, hodnota vyjadřuje, jaký vztah k věcem, lidem apod. člověk má. Pokud se na oslavách narozenin rodinných příslušníků schází pravidelně celá rodina a její členové se na oslavy těší, je pravděpodobné, že pro rodinu je vysokou hodnotou její soudržnost. Podobně lze uvažovat, že taková hodnota v rodině chybí, pokud se rodinní příslušníci nenavštěvují nebo si dokonce vzájemně k narozeninám či svátku nepopřejí.

Je třeba zdůraznit, že rodinné hodnoty lze spatřovat ve všech rodinných rituálech, ne pouze těch, které byly pro členy rodiny natolik významné, že se přenesly do dalších generací. Např. Matějček (2002) označoval za vhodnou variantu k zjišťování rodinných hodnot prosté dotazování rodinných příslušníků, jakým způsobem tráví svůj volný čas. z dotazování či lépe pozorování rodinných interakcí lze mnohdy vyčíst velmi zásadní informace nejen o rodinném fungování.

Rodinné hodnoty se projevují také v předmětech. v tomto případě ovšem nemusí jít pouze o ty, které Rieger s Vyhnálkovou nazývají „*charismatickými*“. Předměty nemusí mít ani vysokou finanční hodnotu. Jedná se o předměty, které jsou pro rodinu významné. Matějček (2002) o nich hovoří jako o „*rodinných pokladech*“ a řadí mezi ně např. automobil, oblečení, gramofonové desky, šperky aj. Pokud je významnou hodnotou v rodině rodina samotná, lze předpokládat, že „rodinné poklady“ budou zahrnovat předměty spojené se společnými vzpomínkami a zážitky.

3.4.3. Význam rodinných tradic pro rodinu

V každé rodině probíhají rodinné tradice odlišným způsobem. Možnost rozhodovat se o jejich podobě je pro rodinu velice důležité. Její členové tím **vyjadřují svou identitu** – dávají najevo kdo jsou a co považují v životě za podstatné (viz. výše uvedené vedení dokumentace). Rodina sama určuje, které rodinné příslušníky do udržování tradic zahrne. Záleží čistě na ni, zda rozhodnutí o jejich formě nechá na dětech, společné domluvě dětí a rodičů nebo půjde pouze o rozhodnutí dospělých. Udržování tradic jim tak **umožňuje projevit vlastní přesvědčení** (Friesen, 1990). z této skutečnosti je zřejmé, že zkoumání tradic i jejich příprav, může poskytnout zajímavý vhled do fungování rodin.

Rodinné tradice z *pohledu přenesených rituálů* jsou pro starší generaci **prostředkem k udržování blízkých vztahů s příbuznými**. v případě, že se mohou podílet na jejich přípravách a průběhu, získávají pocit sounáležitosti s rodinou (Sobotková, 2012).

Rodiny, kde jsou tradice udržovány, **vykazují vyšší míru soudržnosti a resilience**. Tento fakt odkazuje na léčebnou funkci rituálů popsanou v kapitole 2.3. Ta je nesmírně důležitá. Rodiny se nezotavují pouze z vážných nemocí nebo úmrtí člena rodiny, potřebu ozdravného procesu vyvolávají i stále častější rozchody a rozvody partnerů (Walshová, 2016). v případě rozpadu vztahu se ovšem doporučuje začít také s novými rituály, a to zejména pokud rozchod doprovází příchod jiného partnera. Společná tvorba rituálů pomáhá posilovat identitu nově vzniklé rodiny a zmírňuje rozdíly mezi původními členy a těmi, kteří se do rodiny začlenili později (Garneau, 2016).

Podle Matouška (1997) jsou rodinné tradice **nepsaným oprávněním určitého jednání**. Zde narážíme na jeden z typů zmiňovaného dělení obecných funkcí tradic – legitimizační funkci. Pokud je v rodině zvykem jednat určitým způsobem, je toto jednání považováno za normu. Příkladem může být úcta ke starším lidem, ale i vulgární slovník, který je v domácnosti běžně používán.

Hezky shrnují význam rodinných tradic Linda a Richard Eyreovi (1996), kteří se ve své knize „Tři kroky k pevné rodině“ věnují způsobům posilování rodinného soužití. Uvádí konkrétně toto:

Tradice vytváří v rodině pocit pýchy a něčeho trvalého, co je navždy, dávají jejím členům pocit identity a pevná pravidla chování... Když jsou tradice pečlivě promyšleny, jasně formulovány, mluví se o nich, zakládá se na nich, mohou rodinu semknout, zvýšit loajalitu, otevřít nové království porozumění, mohou učit věrnosti, úctě, poctivosti a pomoci; mohou rodinu spojovat i po letech, kdy děti odešly z domova. Dobré rodinné tradice tyto hodnoty posilují a zvyšují (131).

Ačkoli má udržování rodinných tradic očividně mnoho benefitů, ukazuje se, že jejich množství by mělo být přiměřené. Rodiny, které jich dodržují nadměrné množství se příliš orientují na minulost a zapomínají žít v současnosti. Na druhou stranu, rodiny, které mají takových tradic málo, vykazují prvky chaotičnosti a vykořeněnosti (Šulová, 2005). Je zřejmé, že

určit jasnou hranici mezi dostatečně velkým množstvím rodinných tradic a tím, které je už „přemrštěné“, je obtížné. Vzhledem k jedinečnosti každé rodiny lze navíc předpokládat, že tuto hranici má každá poněkud jinde. Nezbyvá než zůstat u vágního konstatování Lenky Šulové, že udržování rodinných tradic má být přiměřené.

3.5. Rodinné tradice a rituály v nově vzniklých rodinách

Rodinné tradice a rituály, které si člověk osvojil v primární rodině, obvykle partneři přenáší do nově vzniklých vztahů. Postupně se seznamují s tím, jaké rodinné tradice a rituály chce dodržovat partner či partnerka, zjišťují, co mají společného a v čem se naopak liší. Postupem času přejímají rodinné tradice ze strany svého druhu nebo se rodinné tradice obou partnerů vzájemně promíchají. Tyto procesy lze přirovnat ke střetu dvou odlišných kultur. Na rodiny můžeme nahlížet jako na určité „mikrokultury“, při jejichž setkání může dojít podobně jako u velkých kultur k míšení, slučování, pohlcení nebo fúzi (Thomson, 2004).

Tyto procesy mohou proběhnout zcela přirozeným způsobem, mohou mít ale také konfliktnější vývoj. Imber-Black (2016) uvádí případ novomanželů, kteří spolu slavili sami první rok Vánoce. Manželka byla velice rozčarovaná z toho, že její manžel trval na umístění anděla od své maminky na špičku vánočního stromku. Ani jeden z manželů nepocházel z věřící rodiny a žena tento symbol neuznávala. Nechápala, proč její manžel, který je také ateista, anděla tak silně prosazuje. Později se o tomto tématu bavili bez vyhrocených emocí. Manžel jí sdělil, že pro jeho maminku byl anděl sice symbol křesťanství, pro něj je ale vzpomínkou na jeho zesnulou matku. To bylo pro manželku přijatelné vysvětlení a proti andělu na Vánočním stromku už nic nenamítala.

Ve výše uvedeném příkladu nešlo o nijak zvlášť závažný konflikt a může se jevit jako banální. Popsala jsem ho spíše pro ilustraci toho, jak důležité je, aby spolu partneři hovořili o významu, jaký pro ně prosazované rodinné tradice a rituály mají. Otevřenou komunikací lze předejít zbytečným hádkám nebo se díky ní objasní zdánlivě nesmyslné počínání partnerů.

Při vnášení vlastních rodinných tradic a rituálů je často potřeba, aby partneři přistoupili ke kompromisu. Právě kompromisy určují, jakou konkrétní

podobu budou rodinné tradice v nově vzniklých rodinách mít. To může znamenat i opuštění toho, co se bylo praktikováno předchozími generacemi. To nemusí být ovšem vnímáno jako ztráta. Prolínání rodinných tradic umožňuje zrušit ty, které jedinec považuje za nadbytečné a zatěžující (Fritz, 2004).

Ochotu měnit a opouštět bez výčitek zažitě rodinné rituály a tradice je projevem stabilní rodiny. R. Spitz (in Šulová, 2005) ji považoval dokonce za jednu ze zásadních charakteristik zdravých funkčních rodin. Nastalé změny se ovšem někdy nelíbí rodičům (případně prarodičům) partnerů, kteří mají k původní tradici silnější vazbu. Mladá rodina pak často argumentuje tím, že „to dělá kvůli dětem“ (Fritz, 2004).

Kromě přejímání stávajících rodinných tradic a rituálů ze strany partnera nebo jejich vzájemného míšení dochází také k vytváření zcela nových rituálů. Ty tvoří základ možných rodinných tradic jejich případných potomků. Záleží opět na nich, které z nich se rozhodnout převzít do svého života a třeba i předat následujícím generacím.

3.6. Postoje rodin k tradicím a rituálům v současné době

V dnešní společnosti je slovo tradice vnímáno lidmi poněkud rozporuplně. Dokládají to i doporučení mnohých marketingových odborníků. Někteří tento termín vyzdvihují, jako záruku kvality, jiní radí se termínu „*tradiční*“ raději vyhýbat, protože může v potencionálních zákaznících evokovat pocity zastaralosti (Kotler & Keller, 2007). v druhém případě se většinou označují slovem „přežitek“ (Krupková, 1991). Sociolog Anthony Giddens (2000) se domnívá, že tato negativní konotace pochází už z doby osvícenství, kdy byla tradice chápána jako prvek bránící rozvojové modernitě.

Stále více humanitních vědců se v posledních letech ozývá a zdůrazňuje nezastupitelný význam tradic v životě člověka i celé společnosti. Skutečnost, že lidové tradice zanikají, je ovšem nepopiratelná. Šottnerová (2008) říká, že lidové tradice lze dnes spatřit spíše jen ve skanzenech. Dle jejího názoru vydržely pouze ty tradice, které obsahují prvky zábavy, protože dokázali zaujmout i člověka žijícího v tomto konzumním světě. Ruku v ruce s úbytkem jejich množství dochází podle ní také k vytrácení povědomí o vzniku a významu jednotlivých tradic.

Příkladem jsou Velikonoční svátky. Troufám si tvrdit, že pouze malé procento lidí je obeznámeno s významem s jednotlivých Velikonočních dní.

Giddens (2000) tvrdí, že tyto jevy ve společnosti se odrážejí i v životě rodiny. Domnívá se, že rodinné rituály a jejich předávání stále více upadá. Jan Keller (1992) ovšem situaci v rodinách nevidí natolik skepticky. Na rozdíl od Giddense tvrdí, že lidé se rituálům a tradicím i dnes věnují. Mnohem více než v tradičních společnostech se ovšem na úkor veřejných rituálů prosazují rituály soukromé, probíhající v rodinách nebo ve skupinkách přátel. Změny tedy spatřuje spíše v úbytku aktivit, které lidé sdílejí ve veřejném prostoru. Národní svátky už podle něj nestmelují společnost, ale umožňují lidem stáhnout se do soukromí, kde si mohou užít čas s rodinou.

Je třeba zdůraznit, že oba výše uvedení odborníci jsou sociologové a jejich názory odrážejí pohledy spíše z hlediska jejich vlastního oboru. Lze předpokládat, že pod rodinnými tradicemi si představují spíše udržování celospolečenských svátků, jako jsou Vánoce, Velikonoce a jiné významné národní svátky. Jak již bylo řečeno, rodinné tradice z psychologického hlediska zahrnují více než tyto celospolečenské svátky. Takto vnímané rodinné tradice jsou v rodinách stále udržovány, navíc dle výzkumů přináší rodinným příslušníkům radost (Sezer et al., 2016).

Rodinné tradice a rituály jsou oblíbené zejména dětmi. Je pro ně důležitý způsob, jakým rodina slaví svátky, narozeniny a další významné vývojové milníky. Užívají si vyprávění rodinných příběhů, které tyto speciální příležitosti často doprovázejí. Těší je tradiční pokrmy, které pro ně připravuje jejich babička nebo oblíbená teta (Fritz, 2004). Tento pozitivní vztah se někdy změní v období dospívání. Konrád Lorenz (1990) v tom vidí obecný problém odcizování mladší a starší generace. Domnívá se, že mladí lidé se chtějí od svých rodičů, co nejvíce odlišit, a to zejména prosazováním zcela jiných způsobů chování. Tyto postoje vnímá zřetelněji v období puberty, kdy podle něj dospívající nepovažují rodinné tradice za zajímavé a touží se z nich vymanit. Skutečností je, že v období dospívání se dospívající od vlastní rodiny odpoutávají a často i zesměšňují rodinné rituály a tradice, si všimá i Lenka Šulová. Zároveň s tímto tvrzením však dodává, že i přesto stále potřebují jasný řád a systém, ke kterému se mohou vztahovat. Přestože mnohé rodinné tradice a rituály odmítají, nesou velice špatně, pokud je přestanou dodržovat i jejich rodiče, a rodinné rituály a tradice se tak vytratí. Rodiče se tak

nachází v nelehké situaci. Musí být schopni odhadnout, které rodinné rituály a tradice uchovat, a které by měli modifikovat vzhledem k věku svých potomků (Šulová, 2005).

Zdá se, že po odeznění puberty se jedinci k rodinným rituálům opět navrací. z výzkumu Riy Smit (2011) vyplynulo, že mladí ve věku 19-25 let se rodinných rituálů účastní, a navíc si tyto speciální činnosti chválí. Toto zjištění se zdá pozitivní. Jak již bylo řečeno, rodinné rituály podporují resilienci rodiny, což je v dnešní nestabilní době nanejvýš důležité. Tento i další výzkumy budou více přiblíženy v následující kapitole.

4. VÝZKUMY RODINNÝCH TRADIC A RITUÁLŮ

„Rodina je mikrokosmem světa. k pochopení světa stačí budeme-li zkoumat rodinu. Hodnoty jako intimita, autonomie, důvěra a schopnost komunikovat jsou životně důležité složky, na nichž závisí kvalita našeho života na zemi.“

(Virginia Satirová)

Tato kapitola tvoří jakési překlenutí teoretické a empirické části. Popíšu v ní, jaké přístupy k rodinám v současné době převažují. Vysvětlím, co ztěžuje výzkumníkům práci a jaké postupy se při zkoumání rodin doporučují. Závěrem uvedu výsledky několika výzkumů z oblasti rodinných rituálů a tradic.

4.1. Vědecké přístupy k rodině

Jak již bylo řečeno v úvodu, psychologie rodiny chápe rodinu jako systém vzájemných vztahů a interakcí. Prvky systému (rodiny) nejsou rodinní příslušníci, ale jejich vzájemná působení (Matějček, 1992). Toto pojetí je označováno jako tzv. **systemový přístup**. Ten se vymezil oproti dříve převažujícímu lineárnímu vnímání kauzality, které popisovalo děje jako řetězce příčin a následků. Dosavadní jednostranné uvažování bylo nahrazeno tzv. cirkulární kauzalitou, která předpokládá, že následky formují předchozí události. Každé chování je tak reakcí na předchozí chování, ale zároveň je i jeho spouštěčem (Kratochvíl, 2009). Dle tohoto názoru tedy neexistuje pouze jedna příčina problému (v kontextu rodinné problematiky např. dítě zlobí, protože má ADHD), ale je třeba brát v úvahu více možností, hledat souvislosti a zejména posilující faktory, které vlivem vzájemného působení jednotlivých částí systému (členů rodiny) problém udržují (Gjuričová & Kubička, 2009).

Systemový přístup byl v 70. letech obohacen o tzv. ekologickou složku. **Ekologická perspektiva** chápe rodinu jako ekosystém, přičemž zdůrazňuje propojenost člověka a prostředí, v němž se nachází (White, Klein & Martin, 2015).

Jana Tóthová (2011) považuje i ekologický přístup za nedostatečný, protože se omezuje jen na dvougenerační rodiny. Pro porozumění rodin je podle ní potřeba zohledňovat i méně viditelné části rodiny, jako je její rod. Doporučuje proto tzv. **transgenerační přístup**. Zkoumání

mezigeneračních vazeb může podle ní sloužit mimo jiné jako vhodný nástroj k diagnostice zdrojů rodinných sil i vulnerability. Považuje jej za vhodný také k výzkumu transgenerační dědičnosti rodových struktur, která v sobě zahrnuje předávání emočních, sociálních, psychologických a duchovních významů, které jsou patrné v rodinných tradicích a příbězích (Tóthová, 2011).

4.2. Problematika výzkumů v rámci psychologie rodiny

Už samotný systémový (potažmo ekologický a transgenerační) přístup naznačuje, že výzkum rodiny je **oproti individuálnímu kvalitativně i kvantitativně složitější**. Navíc v rámci psychologie rodiny zatím **neexistuje dostatečné propojení mezi teorií, výzkumem a praxí** (Sobotková, 2012).

Dalším problémem výzkumu rodin je tzv. **sociální disirabilita**, která představuje tendenci osob činit se „lepšími“ než jsou ve skutečnosti (Sobotková, 2012). Hewston a Stroebe (2006, 127) ji definují následovně: *„Probandi usilují o to, aby se prezentovali v pozitivním světle, tudíž zpravidla referují zdrženlivě o strachu, úzkosti, prožívané nenávisti či o předsudcích, případně o jakémkoli jiném projevu či pocitu, který by podle jejich názoru mohl být vnímán negativně. Podobně si hlídají i projevy chování, aby tzv. nedělali špatný dojem.“* Tuto tendenci lze částečně odstranit navozením důvěrné atmosféry, nejlépe v přirozeném prostředí domova konkrétní rodiny.

Překážkou při výzkumu rodin je také **omezené množství diagnostických metod**. Diagnostika rodiny má svá specifika a nelze v ní uplatňovat stejné metody jako při diagnostice osobnosti nebo interpersonálních vztahů (Sobotková, 2004). Pro posuzování rodin se doporučuje využívat především *rozhovor a metodu zúčastněného pozorování*. Sledují se spontánní interakce rodinných příslušníků i ty, které jsou navozené určitým zadáním. v případě dospělých osob a větších dětí lze využít i nejrůznější dotazníky a testy (Matoušek, Pazlarová a kol., 2010).

Nejvhodnější metodou pro výzkum rodin se jeví výše zmiňovaná **návštěva rodiny**. Ta nejenže potlačuje sociální disirabilitu, ale zmírňuje také sklon rodinných příslušníků referovat o neobvyklých zážitcích. Bylo dokázáno, že ve výzkumných pracovištích (i v příjemně

zařízené ordinaci) se lidé chovají často nepřirozeně a hovoří spíše o výjimečných událostech, což z hlediska psychologie rodiny není žádoucí. Návštěvu rodiny lze navíc vhodně kombinovat s dalšími klinickými i testovými metodami (Sobotková, 2017).

Pro získání většího počtu pravdivých informací je pochopitelně vhodné, aby rodina návštěvu profesionála akceptovala. Matoušek (2003, 107) konkrétně říká: „*Ten, komu rodina dovolila usednout u svého stolu, je přijat minimálně jako host, v lepším případě jako vítaný host.*“ Takovéto přijetí zajistí výzkumníkovi nejen požadované informace, ale umožňuje urychlit případné testování, což je výhodné i pro samotnou rodinu (Matoušek, 2003).

Obecně se vždy doporučuje získávat informace od každého člena rodiny zvlášť. Při společných setkáních je možné rodinné příslušníky vzájemně konfrontovat s tím, jak vnímá rodinu každý z nich (Sobotková, 2017). Je zajímavé sledovat i to, jak na tato sdělení jednotlivci reagují.

4.3. Vybrané výzkumy a jejich zjištění

Tradicím se vědci věnují obecně velice málo. Na tuto skutečnost upozorňuje např. sociolog Anthony Giddens (2000), který se domnívá, že je to způsobeno výše zmíněnou negativní konotací, kterou pojem „tradicice“ získal v době osvícenství. Ještě méně výzkumů proběhlo v oblasti rodinných tradic. Fiese a kol. (2002) uskutečnili v roce 2002 rešerši stavu poznání v této oblasti z předcházejících padesáti let. Ve své studii zjistili, že v polovině 20. století se rodinné rituály zkoumaly za účelem pochopit, jak mohou být činnosti rodiny narušeny v podmínkách stresu jako např. závislostí na alkoholu jednoho z rodinných příslušníků. Dalších 25 let byly rodinné rituály předmětem zájmu hlavně antropologů, sociologů a lékařů. z následujících let vyzdvihli výzkum Davida Reisse z roku 1981, který jako první předpokládal schopnost rituálů posilovat rodinnou identitu a již zmíněné dělení rodinných rituálů Stevena Wolina s Lindou Bennetovou z roku 1984.

Wolin a Bennetová (1984) kromě onoho dělení postulovali, že rodinné rituály mohou být vhodným **pomocníkem pro zvládání stresu** a náročných situací. Podobně uvažuje Kaufmann-

Huberová (1998), která tvrdí, že rodinné rituály mohou pomoci překonávat rodinné krize a zároveň sloužit k prevenci jejich vzniku.

Existují důkazy, že praktikování rodinných rituálů a tradic je u dětí spojeno s lepším chováním. Bylo dokázáno, že děti s pravidelnými rituály před spaním rychleji usínaly a méně často se budily. Dle některých výzkumů se v rodinách s více rituály a tradicemi děti lépe učí a jsou méně často nemocné (Fritz, 2004).

V roce 2002 Campaň a kol. ověřovali hypotézu, **existence souvislosti mezi zdravím adolescentů a prováděním rodinných rituálů**. Do své studie zahrnuli 282 mladistvých ve věku od 14 do 23 let, kteří žili stále u rodičů, nicméně nebyli na nich plně finančně závislí. Tyto participanty rozdělili do dvou skupin. v první byli jedinci léčení s psychiatrickou diagnózou (nejčastěji se jednalo o úzkosti, deprese a poruchy příjmu potravy), v druhé byli adolescenti bez diagnostikované patologie. Všem účastníkům byly rozdány strukturované dotazníky mapující, jaké svátky rodina společně slaví, jaké aktivity provádí, a to, jak často za týden stolují dohromady s oběma rodiči. z výzkumu vyplynulo, že rodiny s psychologickými problémy praktikují méně rituálů přenesených z předchozích generací a provádějí méně sdílených aktivit. Skupina „zdravých“ jedinců uváděla, že jezdí často na rodinné výlety a celkově praktikují takové události, které utužují vzájemnost a blízkost rodiny.

Campbell a Ponzetti (2007) prováděli výzkum na jedné z velkých univerzit v Kanadě. Zkoumali, zda existuje spojitost mezi rituály udržovanými v partnerském vztahu a pocitem závazku (ve smyslu zodpovědnosti ve vztahu). Do studie bylo zahrnuto 100 dobrovolníků, kteří byli průměrně v páru necelé 2 roky. Ukázalo se, že **partnerské rituály jsou skutečně silnými prediktory pocitu závazku**.

V roce 2011 uskutečnila Ria Smitová výzkum rodinných rituálů v Jižní Africe. Zaměřila se na mladistvé ve věku 19 až 25 let, kteří zatím nezaložili vlastní rodinu. Tento kvalitativní výzkum si kladl tři cíle – odhalit v rodinách dodržované typy rituálů, zjistit symbolický význam a hodnotu, kterou jim tito lidé přikládají a za třetí, přijít na to, zda některé z popisovaných rituálů mohou být považovány za formy symbolické činnosti udržující rodinné vzpomínky.

Na základě analýzy získaných dat rozdělila Smitová rodinné rituály do tří kategorií. Její dělení korespondovalo s pojetím Wolina a Bennetové z roku 1984 - *rodinné oslavy, rodinné tradice a rodinné interakce*. Dále zjistila, že mladiství se nejen podílí na rodinných rituálech, ale přikládají jim pozitivní význam. Ze získaných odpovědí identifikovala některé funkce rodinných rituálů. Konkrétně se jedná o následující výčet: **umožňují rodinám trávit čas spolu** (spojují členy rodiny), **posilují rodinnou identitu** a **podporují pocit kontinuity a jistoty** (vytvářejí určité bezpečné prostředí). v neposlední řadě odhalila také skutečnost, že ožívují vzpomínky na dobu, kdy rodina překonávala těžkosti, čímž **utváří zdroj rodinné resilience**.

Fakt, že rodiny, které udržují rodinné rituály a tradice ve vyšší míře jsou soudržnější a resilientnější, zastává i Imber-Black. Domnívá se, že rodinné rituály nepomáhají pouze při vzpomínání na minulé události v přítomnosti. Díky své opakovatelnosti zajišťují, že rodinné vzpomínky budou ožívované i v budoucnosti, čímž je podporována rodinná identita (Imber-Black, 2016).

Naprostá většina dosavadních výzkumů byla průřezového charakteru. Crespo a kol. (2013) nicméně v dané oblasti provedli výzkum longitudinální. Jednalo se o kvalitativní i kvantitativní výzkum rodin s členem s chronickou nemocí. Zjistili, že v těchto rodinách je vyšší frekvence udržování rodinné rutiny a rituálů. Vzájemné interakce představovaly pro členy rodiny zdroje emoční podpory a pocit „normálnosti“ navzdory problémům způsobených danou nemocí. Výzkumníci také potvrdili **pozitivní vliv rodinných rituálů na soudržnost a životní spokojenost nemocných jedinců i jejich příbuzných**.

Závěrem zmíním zajímavý výzkum demonstrující důležitost rodinných tradic, který představil v roce 2014 G. K. Fritz. Uvedl, že na otázku, co by člověk zachránil v případě požáru z domu nejdříve, referovalo mnoho osob bez většího přemýšlení o rodinných fotkách, knihách a dalších rodinných tradicích materiální povahy (např. v podobě rodinných šperků).

EMPIRICKÁ ČÁST

5. CÍLE VÝZKUMU A VÝZKUMNÉ OTÁZKY

Tradicím a rituálům bylo věnováno mnoho prostoru z pohledu historie, sociologie a kulturní antropologie. v omezené míře se někteří z nich se věnovali také tradicím a rituálům probíhajícím v rodině. Výzkumy tradic z hlediska psychologie rodiny však téměř chybí. v zahraničních zdrojích lze dohledat spíše výzkumy týkající se rodinných rituálů bez přesahu do dalších generací.

Znalost způsobů udržování tradic a rituálů v rodinách nám může poskytnout cenný vhled do rodinného fungování, tvorby osobní i rodinné identity a celkově poskytnout bližší představu o soužití rodinných příslušníků.

Ve své diplomové práci se zaměřuji na udržování rodinných tradic z pohledu psychologie rodiny. Na podkladu zvoleného tématu jsem si stanovila následující **výzkumné cíle**:

1. Zmapovat, **jakou podobu mají rodinné tradice** v současných rodinách.
2. Zjistit, jaký **subjektivní význam** přikládají rodinní příslušníci jednotlivým rodinným tradicím.
3. Přispět k pochopení, **jakým způsobem jsou** rodinné tradice **upravovány dle podmínek nově vzniklých rodin**.

V souladu s uvedenými cíli jsem následovně formulovala tyto **výzkumné otázky**:

1. Jakou podobu mají rodinné tradice v současných rodinách? Jaké typy rodinných tradic v rodinách existují?
2. Co rodinné tradice pro jednotlivé členy rodiny znamenají, jaký subjektivní význam jim přikládají?
3. Jakým způsobem jsou tradice modifikovány v podmínkách nově vzniklých rodin?

6. METODOLOGIE VÝZKUMU

6.1. Výzkumný plán

Na základě rešerše odborné literatury jsem zjistila, že v České republice neproběhly na téma rodinných tradic z pohledu psychologie rodiny téměř žádné výzkumy. v zahraničí se stav poznání jeví o něco příznivější, většina provedených výzkumů však byla koncipována jako obecné výzkumy rodinných rituálů bez bližšího zaměření na rodinné tradice. z pročtených výzkumů i knižních publikací jsem vyrozuměla, že definice rodinných tradic není jednotná. Někdy byly rodinné tradice používány jako synonyma pro rodinné rituály, jindy jako jejich podřazený pojem. Časté bylo také vnímání rodinných tradic jako rodinných rituálů, které byly pro členy rodiny natolik významné, že se přenesly do dalších generací.

Pro účely vlastního výzkumu jsem se rozhodla vycházet z pojetí Wolina a Bennetové, kteří považují rodinné tradice za jednu z forem rodinných rituálů. Popisují je jako méně kulturně specifické rituály prováděné zejména na oslavu některého rodinného příslušníka (narození, jmeniny). Zahrnují mezi ně také rodinné dovolené, výlety a návštěvy příbuzných. Kromě jejich výkladu rodinných tradic, považuji za rodinné tradice také všechny rituály, které byly do rodiny převzaty z předchozí generace, což, jak bylo výše řečeno, je také jedna z hojně užívaných definic.

Vzhledem k tomu, že mým záměrem bylo přistupovat k tématu diplomové práce z hlediska psychologie rodiny, rozhodla jsem se pro **kvalitativní přístup**. Ten dle Hendla (2016) umožňuje objasnit, jak lidé organizují svůj čas, své aktivity a vzájemné interakce. Na rozdíl od kvantitativního přístupu umožňuje hlubší porozumění problému, ovšem v menších skupinách.

Konkrétním typem předkládaného výzkumu je **fenomenologické zkoumání**, které si klade za cíl „*popsat a analyzovat prožitou zkušenost se specifickým fenoménem, kterou má určitý jedinec nebo skupina*“ (Hendl, 2016, 130).

6.2. Výzkumný soubor

6.2.1. Výběr výzkumného souboru

Výběr participantů jsem uskutečnila metodou **prostého záměrného výběru**. Jedná se o nepravděpodobnostní metodu, při které jsou cíleně vyhledáváni účastníci výzkumu podle

předem stanovených kritérií (Miovský, 2006). Pro výběr potencionálních participantů jsem se řídila těmito kritérii:

- Rodiny, z nichž participantí pochází, jsou **funkční**;
- Partneři mají **alespoň jednoho potomka**;
- **Děti jsou dospělé, ale nemají** zatím založené **vlastní rodiny**;
- Rodiče jsou sezdaní nebo žijí v páru od narození dítěte **ve společné domácnosti**.

První kritérium bylo zvoleno s ohledem na současný trend v psychologii rodiny, zaměřovat se na rodiny bez patologických vzorců. Funkčnost rodin byla ověřována na základě vlastního posouzení. Vycházela jsem ze zkušeností, které jsem s danými rodinami měla a projevů během rozhovorů⁹. Druhé kritérium vyplývá z rozhodnutí přistupovat k výzkumu systémovým přístupem. Potřebovala jsem tedy do výzkumného vzorku zahrnout alespoň 2 generace. Dospělost potomků mi přišla vhodná hned ze dvou důvodů. Jednak budou tito mladí lidé schopni zralého pohledu na minulost a jejího posouzení s dostatečnou dávkou sebereflexe, zároveň budou ve věku, kdy mohou sami přemýšlet o zakládání vlastních rodin a tradicích, které by do nich rádi převzali. Vzhledem k požadavku zjišťovat, jak se tradice z dlouhodobého hlediska v rodině vyvíjely, je pochopitelné, že jsem potřebovala nerozvedená manželství, případně partnerství bez předchozích rozchodů.

Základní populaci tvořily rodiny odpovídající uvedeným kritériím. Pro sestavení **výzkumného vzorku** jsem oslovila rodiny z okruhů vlastních a rodinných přátel. Předpokládala jsem, že dobré vztahy mi zajistí pravdivé a otevřené výpovědi. Zahrnula jsem jen ty, kteří souhlasili s účastí dobrovolně a odpovídali zvoleným kritériím. Snažila jsem se také o přibližně stejné zastoupení potomků mužského i ženského pohlaví.

⁹ V případě, že bych rodinu shledala během rozhovoru dysfunkční, do výběrového vzorku bych ji nezahrnula. Tato situace nenastala.

6.2.2. Charakteristika výzkumného souboru

k charakterizování výzkumného souboru mi posloužil krátký **anamnestický dotazník**¹⁰, který jsem nechala participanty vyplnit před započítáním každého rozhovoru. Zahrnoval *věk, nejvyšší dosažené vzdělání, emailový kontakt, velikost bydliště*, a v případě rodičů navíc *počet let v manželství a dětí*. Rodinné příslušníky jsem označila kódy a spolu se zjištěnými údaji je zpracovala do tabulky uvedené v příloze č. 5.

Výběrový soubor tvoří **10 rodin**, z toho 10 párů (matka + otec), 10 mladých dospělých žen a 7 mladých dospělých mužů. Celkem tedy **37 přímých participantů**. Kromě těchto přímo dotazovaných osob, lze za participanty považovat také **generaci prarodičů**, na které je během rozhovorů vzpomínáno. Jejich odkaz se promítá zejména v otázkách na rodinné předměty, recepty nebo předávané zájmy a dovednosti.

Většina partnerů má spolu 2 děti, s výjimkou jedné, kteří mají dětí 5 (ve vzorku jsou zahrnuti pouze 2 nejstarší synové). Průměrný **věk rodičů** je **53,45 let** (ženy = 49,8 let a muži = 57,1 let) a průměrný věk **dětí 23 let** (průměrný věk dcer = 23,2 let; průměrný věk synů = 22,85 let). Poměrně velký rozdíl mezi průměrným věkem matek a průměrným věkem otců je mírně ovlivněn stářím jednoho z participantů (71 let). I po jeho nezařazení do výpočtu aritmetického průměru vychází průměrný věk otců 55,5 let a stejně vychází také medián. I tak je tedy průměrný věkový rozdíl mezi partnery relativně velký.

Tabulka 2: **Průměrný věk participantů**

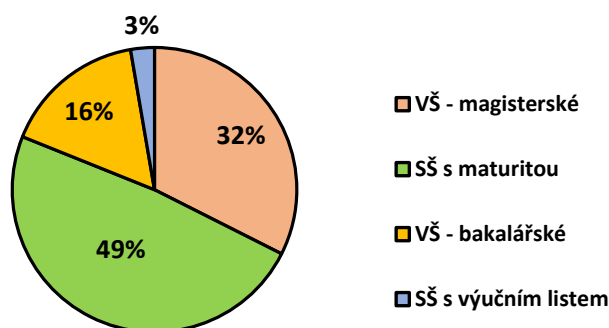
	Průměrný věk	Nejnižší věk	Nejvyšší věk
Matky	49,8 let	46 let	52 let
Otcové	57,1 let	49 let	71 let
Dcery	23,2 let	19 let	27 let
Synové	22,8 let	19 let	26 let

Všichni partneři jsou sezdaní. Pouze jeden otec je ženatý již podruhé. Průměrná **doba manželství** párů činí **26 let**.

¹⁰ Jeho kopie je uvedena v příloze č. 2.

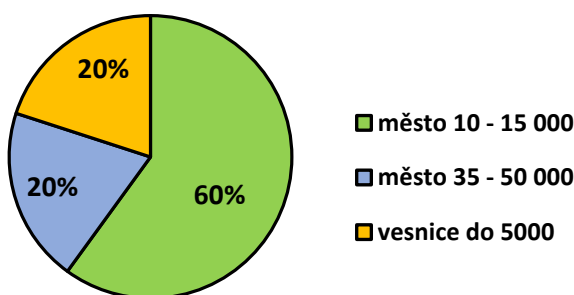
Téměř polovina participantů (18) má vysokoškolské vzdělání. Ostatní (17) mají vystudovanou střední školu zakončenou maturitní zkouškou a jedna žena má dokončenou střední školu s výučním listem. Ačkoli většina potomků aktuálně studuje na vysoké škole, někteří neměli v době výzkumu studium dokončeno a do vysokoškolsky vzdělaných je tedy nezařazují. Nelze je ale nelze ztotožnit čistě se středoškolsky vzdělanými jedinci, kteří neaspírují na vyšší vzdělání.

Graf 1: **Nejvyšší dosažené vzdělání**

Účastníci výzkumu reprezentují odlišné regiony a různě velká místa bydliště. Pouze dvě rodiny bydlí na vesnici, zbylých osm ve městech. Přestože někteří potomci (9) bydlí během části pracovního týdne jinde (např. v rámci studia vysoké školy), na víkendy se vždy vrací do místa trvalého bydliště.

Graf 2: **Místo bydliště**

6.3. Metody sběru dat

V souladu se zvoleným kvalitativním přístupem jsem za metodu sběru dat využila **polostrukturované interview**. Dle Miovského (2006) se jedná o jednu z nejvýhodnějších metod, která lze v rámci kvalitativního přístupu využít. Spojuje pozitiva nestrukturovaného a strukturovaného rozhovoru. Skládá se z předem připravených otázek, jejich pořadí lze ovšem v průběhu rozhovoru flexibilně zaměňovat tak, aby co nejlépe odpovídalo výpovědím participanta. Interview je navíc možné rozšířit o doplňující dotazy, včetně těch, kterými si výzkumník ověřuje správnost získaných informací.

U výzkumů rodin je doporučeno **navštěvovat** rodiny v přirozeném **prostředí** jejich **domova** (Sobotková, 2012). z tohoto důvodu jsem požádala participanty, aby mohla jednotlivá interview probíhat právě tam. Datum i čas jsem přizpůsobila možnostem rodiny, podmínkou ale bylo, aby rozhovory proběhly na podzim roku 2017. Ačkoli všechny byly uskutečněny v požadovaném termínu, z obsahové analýzy později vyplynulo, že je potřeba se doptat na oblast rodinných hodnot. z tohoto důvodu jsem později doplnila rozhovor otázkou na uznávané hodnoty jednotlivých participantů. Jednotlivé fáze kvalitativních výzkumů (tzn. sběr dat, analýza dat a další) se často prolínají a nemusí probíhat striktně jedna po druhé jako tomu je v případě kvantitativních výzkumů (Hendl, 2016). Mé počínání lze tak z metodologického hlediska považovat za oprávněné.

Příprava struktury rozhovoru se odvíjela od výzkumných otázek – konkrétní podoba sestavených otázek je uvedena v příloze č. 4. Pokládání otázky se mírně lišily u dětí a jejich rodičů. Před každým rozhovorem jsem účastníkům dala vyplnit **anamnestický dotazník** spolu s **informovaným souhlasem** a ubezpečila je o anonymitě výzkumu i možnosti kdykoli v průběhu přerušit se mnou spolupráci. Pro zajištění toho, aby se členové rodiny vzájemně neovlivňovali, probíhal rozhovor s každým z nich zvlášť. To zároveň umožňovalo bohatší výpovědi méně výřečných participantů a také obdržení těch informací, které měly zůstat pouze mezi mnou a participantem. Pořadí dotazovaných nebylo striktně určeno, vždy záleželo na aktuální situaci a rozpoložení participantů.

Neoddělitelnou součástí (nejen) polostrukturovaného rozhovoru je **pozorování** (Miovský, 2006). To jsem během rozhovorů sice využívala, nicméně jsem si pro jeho účely nestanovila předem žádné jevy, na které se zaměřím. Sledovala a zapisovala jsem si pouze

běžné informace o participantově mimice obličeje, intonaci hlasu apod. Zdálo se, že všichni si své odpovědi promýšleli a snažili se poskytnout co nevěrnější výpovědi.

Závěrem každého rozhovoru jsem věnovala participantům dostatečný prostor k vyjádření se k jeho obsahu (strukturu, srozumitelnosti otázek apod.) i způsobu vedení. Podle získaných odpovědí se zdálo, že rozhovor byl pro rodiny srozumitelný a navíc přínosný. Po skončení všech rozhovorů obvykle následoval neformální rozhovor s celou rodinou, během něhož se někteří její členové vraceli k probíranému tématu. Tyto výpovědi sice nebyly zachyceny na nahrávací zařízení, jsou nicméně okomentovány v závěrečné diskuzi.

6.4. Metody zpracování dat

Jednotlivá polostrukturovaná interview byla **fixována** do podoby audiozáznamů na diktafon. Poté jsem provedla **doslovnou transkripci** všech rozhovorů, tedy převedení mluveného slova do písemné podoby. Pro přehlednější orientaci v textu jsem následně provedla **redukci prvního řádu**, při které jsem odmazala výplňková a opakující se slova. Posléze bylo potřeba opakovaně pročítat jednotlivé přepisy. Snažila jsem se „*vstoupit do vnitřního světa jedince*“ a porozumět tak významům, které participanté zkoumanému fenoménu přisuzují (Hendl, 2016, 131).

Získaná data jsem dále zpracovávala pomocí **kvalitativní obsahové analýzy**, tedy prostřednictvím *kódování, kategorizace a definování témat* (Hendl, 2016). Kódy (symboly) jsem přiřazovala k částem dat tak, aby je kategorizovaly s ohledem na výzkumné otázky. Takto vzniklé subkategorie jsem postupně dávala do širších souvislostí a seskupovala do kategorií druhé úrovně. Tato metoda se dle Miovského (2006) nazývá *metoda vytváření trsů*. Dále jsem využívala *metodu zachycení vzorců (gestaltů)*, v rámci které se výzkumník pokouší nalézt určitá opakující se témata, která následně zaznamenává do koherentních „příběhů“. Ke zpracování dat mi posoužila také *metoda prostého výčtu zjišťující*, jak často se daný jev v jednotlivých rozhovorech ocitl a *metoda kontrastů a srovnávání*, která poukazuje na rozdíly a spojitosti mezi nalezenými kategoriemi (Miovský, 2006).

6.5. Etika výzkumu

V průběhu výzkumu jsem dbala etických zásad. Všichni participanti se účastnili výzkumu **dobrovolně** a byli ubezpečeni, že **mohou kdykoli** v jeho průběhu spolupráci **odmítnout**. Nezatajila jsem žádnou informaci týkající se výzkumu.

Před zahájením interview jsem se seznámila se smyslem výzkumu a požádala je o možnost nahrávání na diktafon. Poté jsem je ubezpečila o **anonymitě** veškerých osobních údajů a požádala o podepsání **informovaného souhlasu**. v něm participanti stvrdili, že jsou srozuměni s účelem výzkumu a účastní se jej na základě svého dobrovolného rozhodnutí. Přestože téma rodinných tradic je obecně spíše příjemnou záležitostí, brala jsem na vědomí, že u někoho mohou vzpomínky na dětství (např. v případě ztráty někoho blízkého) vyvolat i velmi emotivní vzpomínky. z tohoto důvodu jsem se s každým z nich sešla na klidném místě, kde se mohli cítit bezpečně. Myslím, že se mi podařilo vytvořit **atmosféru důvěry**, a to i díky ubezpečení, že **nemusí odpovídat** na otázky, které pro ně nebudou příjemné. Po ukončení rozhovoru jsem se ujistila, že na mne má dotazovaný kontakt a poskytla mu možnost kdykoli se na mne ohledně výzkumu obrátit.

Pro zabránění případného zneužití zvukového materiálu jsem jej ihned po provedení doslovné transkripce z diktafonu vymazala. Přepsané rozhovory jsem dále **zpracovávala** jen **pod** nadepsanými **kódy**, které jsem používala i v textu vlastní diplomové práce. Při uvádění doslovných citací jsem v případech, kdy dotazovaný zmiňoval křestní jména (své nebo blízké osoby) či název obce, ze které pochází, zaměnila jména za smyšlená.

Před vytištěním práce jsem dala každému účastníkovi výzkumu **možnost pročíst výzkumnou část**, ujistit se, že z ní nevyplývá spojení s jejich osobou, okomentovat případné nesrovnalosti a samozřejmě opět **možnost** od výzkumu **odstoupit**.

7. VÝSLEDKY VÝZKUMU

V této kapitole předložím výsledky vycházející ze zpracovaných rozhovorů tak, abych splnila stanovené výzkumné cíle a odpověděla na zvolené výzkumné otázky. Každému výzkumnému cíli bude věnována jedna podkapitola. Ta bude dále dělena na části představující kategorie, které vyplynuly z obsahové analýzy dat, a které budou značeny **tímto způsobem**. Prezentované výsledky budou doplněny o názorné tabulky a grafy. Podstatné informace (nejčastěji vyjadřující vyplynulé podkategorie popisovaných kategorií) budou v textu psány **tučně**. Výsledky budou podloženy citacemi, které budou pro odlišení od běžného textu psány *kurzívou*. Na konci delších podkapitol budou umístěny dílčí závěry, které budou odpovídat na stanovené výzkumné otázky.

7.1. Představa o pojmu rodinná tradice

Na úvod každého rozhovoru jsem zjišťovala, co účastníky výzkumu spontánně napadá pod pojmem rodinné tradice. Tuto otázku považuji za velice důležitou. Klíčový termín diplomové práce není jednotný ani mezi odborníky. Chtěla jsem se proto dozvědět, jak mu rozumí participanté. Tabulka 3 ukazuje jejich nejčastější odpovědi. Jsou seřazeny podle četnosti jejich zmiňování a uspořádány do 10 kategorií.

Tabulka 3: *Představa pojmu rodinné tradice*

Soudržnost rodiny (18)	stmelování	společné činnosti	výjimečnost	
Pravidelnost (13)	opakované činnosti		rytmus rodiny	
Celospolečenské svátky (11)	Vánoce	Velikonoce	Nový rok	Mikuláš
Pozitivní emoce (8)	štěstí	příjemný čas	radost	sváteční atmosféra
Slavení s rodinou (7)	jmeniny	narozeniny	výročí	
Přenos (7)	předávání předmětů		mezigenerační přenos	
Společné stolování (6)	sváteční obědy/večeře		víkendové snídaně	
Specifické rodinné rituály (6)	deskové hry	výroba medu	loučení	koupání v jezeře
Rodinné cestování (4)	dovolená	Výlety	návštěvy přátel	
Tradiční místo (3)	u babičky	Chata	večer v obýváku/kuchyni	

Z odpovědí vyplynulo, že pod pojem rodinné tradice si participanti představují různé věci. Nejvíce participantů spojovalo tento termín se **soudržností rodiny** a také **pravidelným opakováním** nějakých **činností**, určitým **rytmem rodiny**. Rodinné tradice podle nich obvykle probíhají **při oslavách** (rodinných i celospolečenských – nejčastěji zaznívaly Vánoce) a jsou spojovány se **společným stolováním**. Zmiňovali také **pozitivní emoce**, které rodinné tradice doprovázejí. Někteří si ihned vybavili vlastní specifické rodinné činnosti, jako např. hraní deskových her, oblíbený sport nebo rituál loučení. Ve třech případech participanti zmiňovali také **tradiční místo**. Následující příklady ilustrují některé uváděné odpovědi.

G3: „*Nějaké zvyky, které rodina pravidelně dodržuje a cítí se u toho dobře.*“

F3: „*Hlavně Vánoce. Prostě ty hlavní svátky v naší společnosti.*“

C3: „*Něco, co se v rodině pravidelně udržuje. Každá rodina má trochu jiný a přikládá na různé z nich různý význam.*“

D3: „*Vše, co rodinu jakýmkoli způsobem spojuje. Ať už je to čas, který spolu rodina tráví na výletě, u společenských her, v našem případě u vodního póla nebo u rodinného stolu a jídla.*“

F1: „*Třeba i místo, kam se jezdí pravidelně na dovolenou. Možná i předávání předmětů.*“

Je zřejmé, že participanti nevnímají rodinné tradice pouze tak, jak je v diplomové práci definuji já. Naprostá většina z nich je má spojené s celospolečenskými svátky nebo rodinnými interakcemi.

7.2. Četnost udržovaných rodinných tradic

Zajímalo mne, jaké názory mají jednotliví členové rodin na udržování tradic ve svých rodinách. Položila jsem tedy všem otázku, zda se domnívají, že ve své rodině udržují hodně rodinných tradic. Pro přehlednější interpretaci získaných odpovědí, jsem sestavila hodnotící škálu se čtyřmi stupni – *ano velmi, ano, ne, vůbec ne* - a jednotlivé odpovědi jsem k jejím položkám přiřadila.

Mnoho participantů označilo svou současnou rodinu (rodiče + dospělé děti) z pohledu dodržování tradic za *průměrnou*. Jejich představa průměrnosti se ovšem výrazně

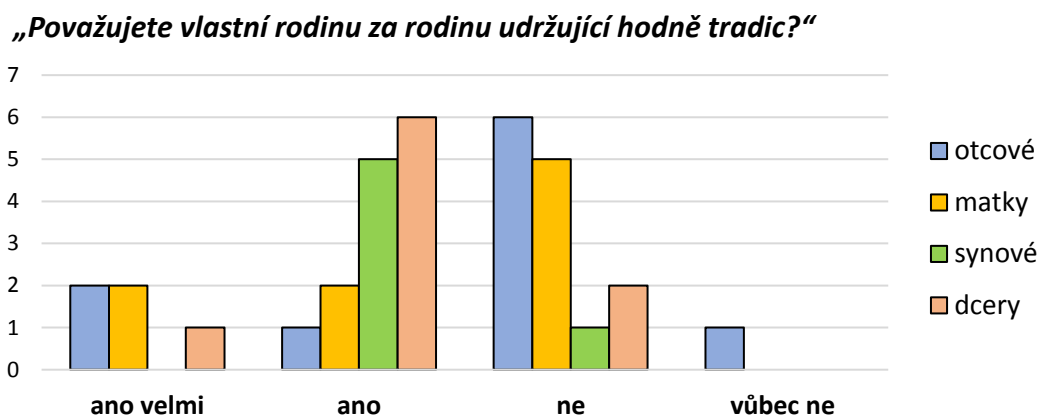
lišila. Někteří popisovali rodinu v tomto ohledu za průměrnou, která má a udržuje hodně tradic, další naopak jako průměrnou, která mnoho tradic neudrží. Dokladem zmíněného paradoxu jsou níže uvedené příklady.

G4: „Myslím, že ne, jsme takový průměr.“

F3: *Ale jo. Jsme asi takovej průměr.*“

Z rozhovorů bylo patrné, že každý participant vycházel ve svém hodnocení z **porovnávání** rodiny s **příklady ve vlastním okolí**. Rodiče navíc srovnávali **dnešní dobu s tou, ve které vyrůstali** oni. Tu hodnotili oproti současnosti jako tradičnější. Starší generace (zejména otcové) tak označovala své rodiny ve srovnání s jejich potomky častěji jako rodiny tradice příliš nedodržující. Tato skutečnost je zaznamenána v tabulce 4.

Tabulka 4: *Vnímané množství udržovaných tradic v rodině*

Následující citace se vztahují k popisovanému fenoménu.

B2: „No vzhledem k mému dětství až tolik ne.“ Jeho syn už ale naopak rodinu hodnotil jako relativně tradiční. Jáchym: „Myslím, že jo. Ale ne těch tradičních.“ Stejná situace byla i v rodině E. E1: „Nemyslím si, že nějak moc... Není to jako kdysi když jsem byla malá.“ Na stejnou otázku syn odpověděl: „No, žádný extra slovanský zvyky nemáme, ale jinak máme samozřejmě tradic docela hodně.“ Totéž se vyskytlo i v rodině I. Otec tuto rodinu označil jako jediný z celého vzorku za „vůbec netradiční“, kdežto jeho dcera uvedla, že si myslí, že tradic udržují hodně.

7.3. Podoba rodinných tradic

Prvním výzkumným cílem bylo zmapovat, jaké tradice se v rodinách vyskytují, a jakým způsobem jejich udržování probíhá. Rodinné tradice jsou rozděleny do těchto kategorií: *narozeniny a jmeniny, přenesené rodinné rituály, rodinné recepty a předávané zájmy a dovednosti.*

Narozeniny a jmeniny

Z rozhovorů vyplynulo, že všechny rodiny slaví narozeniny i jmeniny jednotlivých rodinných příslušníků. **Narozeniny** se však zdály **akcentovány** o něco **více**.

B1: *„Vždycky si popřejeme i ke svátku, ale ten zase tak moc neřešíme.“*

C1: *„Když je svátek, tak si třeba koupíme zákusky, uvaříme kafe a popřejeme si. Když jsou to narozeniny, tak se snažíme jít i na oběd nebo večeři do restaurace. Prakticky skoro vždycky.“* Tato žena rovněž vyzdvihla slavení významných životních jubileí (o tom mluvili také někteří další participanti): *„Třeba když měla Rebeka 18 nebo 20, tak jsme měli moc hezkej oběd. Nebo na maturitu. Já si myslím, že se snažíme výročí oslavit fakt pořádně. Když měl manžel 50, tak jsme měli oslavu jak s rodinou, tak kamarádama a jeli jsme do Kryštofova údolí na husu.“*

V jedné rodině dcera zdůrazňovala, že svátek i narozeniny pro ně mají stejnou hodnotu. G3: *„U nás jsou narozeniny i svátek plnohodnotné. A to vím, že v mnoha rodinách to takhle vlastně není.“*

Při příležitostech narozenin a svátků se obvykle (8 rodin) **schází širší rodina** a často se **oslavuje více rodinných příslušníků dohromady**. Během těchto sešlostí se nejen přeje oslavencům, ale také se **vzpomíná, vypráví a vyměňují se informace o novinkách** v životech jednotlivců.

B1: *„U nás se většinou vypráví a vzpomíná. Když je to u rodiny manžela, tak je to i s menšíma dětma, a to zase třeba připraví manžel nějaké prolézačky nebo nějaké jiné pohybové aktivity.“*

E4: *„Spíš se vždycky určí nějak čas, kdy má ten a ten svátek nebo narozeniny. Dá se to na jeden den, popřejeme si mezi sebou, dáme nějaký ten dárek. Ale vždycky se sejdem celá rodině. Během toho se povídá, co je nového, ať jsou všichni v obraze, co se děje.“*

J4: „Většinou to slavíme tak, že se rodina sejde u stolu a povídáme si. Jsme velká rodina, a tak když je příležitost, u které se sejdem všichni, využijeme ji. Pijeme dobré víno a jíme dobrý jídlo - přeci jen v rodině je víc chlapů. (smích)

Tři rodiny referovali o tom, že si popřejí nejprve v úzkém kruhu rodiny a poté s širším příbuzenstvím. Ve vzorku byly také dvě rodiny, které slavily pouze spolu. D4: „Narozeniny a svátek slavím se ségrou a našima. Uvaříme se nějaký společný oběd. Někdy jdeme třeba i do restaurace. Pak jsme doma a hrajeme deskové hry nebo karty. Taky hráváme na hudební nástroje, pijeme víno. Jsme prostě spolu.“

Všichni participanti sdělovali, že si na svátek a narozeniny vzájemně **popřejí a obdarují se**. Dárky však vyzdvihovala pouze jedna participantka. G3: „My se scházíme i kvůli těm dárkům. Babička taky vždycky udělá dort, a to dělá vždycky jakože na přání.“ Ostatní se shodovali, že dárky byly podstatné spíš, když byly děti malé nebo je v rozhovoru vůbec nezmiňovali.

Přenesené rodinné rituály

V každé rodině zmiňoval alespoň jeden partner některé rituály a tradice, které převzal po předcích. Obvykle se jednalo o **rituály prováděné během celospolečenských svátků**, zejména o Vánocích. v rodině A vyzdvihoval syn tradiční večeření při svíčkách: „Štědrovečerní večeři máme vždycky při svíčkách. Mamka říkala, že se to u nich doma vždycky dělávalo. Zapálíme jich opravdu hodně, všude zhasneme a je to krásný.“ v rodině E zase maminka dbala na slavnostní oblékání, jak tomu byla zvyklá z domova. U rodiny D se podával oplatek pokapaný medem a posypaný oříšky, jako to dělali v rodině manžela. v rodině B, se na Štědrý den chodilo již dlouhodobě na procházku z místa bydliště do bydliště jejich příbuzných. Tuto tradici nazývali „Štědrodenní pochod“ a zmiňovali ji všichni rodinní příslušníci.

B2: „Třeba od mých šesti let se jde vždycky kolem Labe z Nymburka do Poděbrad. Teda teď, co bydlíme v Poděbradech zase naopak. Děláme to tak vždycky, jak to ale vzniklo to nevím. Každopádně to mám rád.“ Zajímavé je, že manželka, s původem tradice seznámena byla. B1: „Na Štědrý den se chodí z Poděbrad do Nymburka. Tuhle tradici přinesl manžel. Vždycky někdo z toho Nymburka přijede, pokaždý někdo jiný, někdy i bratranec. Chvíli u nás posedí a pak jdeme všichni společně do Nymburka. Tam se to zase změní. No a pak jedeme

všichni čtyři vlakem zpátky do Poděbrad a dělá se večere. Prý to vzniklo tak, že když byli kluci (manžel s bratry) malí, maminka toho měla nad hlavu a potřebovala, aby někam vypadli, aby mohla všechno na večer připravit. Tak je začal brát táta na tenhle pochod.“ (smích).

Kromě přenesených rituálů, které byly v rodinách prováděny v rámci celospolečenských svátků, mluvili někteří participanti o **přenesených rodinných interakcích**. Participanti zmiňovali **četbu dětem před spaním** nebo **specifický způsob loučení**. Jednalo se např. o symbolický křížek na čelo před dlouhou cestou v rodině J nebo mávání z okna, které rodina D nazývala vlastním označením, „vymavování“.

D2: *„Rodinným zvykem se stala i určitá absurdita, podle mého otce takzvané vymavování. z našeho bytu bývalo vidět až na konec ulice. Když z domu odcházela třeba do školy mladší sestra, mávaly si s maminkou na rozloučenou právě až k poslednímu rohu. Jednou se stalo, že se setra vrátila zpoza rohu, a ještě jednou zamávala. Od té doby jsme se začali vracet stejným způsobem také. No, a tak se stalo, že se zdánlivě nesmyslný zvyk, který jsme já s otcem provozovali z recese, abychom ukázali nesmyslnost vymavování, se stal takovým rodinným zvykem, který jsem si pak přenesl i do svého nového domova. Vymavování je pevnou součástí každého odchodu od nás z domu. Dokonce zpoza rohu ještě zacouváme autem, a ještě jednou zamáváme z auta do oken bytu. Tam stojí vždycky někdo z rodiny a na vrácení automobilu čeká...“*

V této rodině také mladší **dcera** vyprávěla o tom, jak **převzala otcův zvyk** přidávat ke svačince do školy malou sladkost, což plánuje dělat i u svých dětí. D4: *„Vždycky když si chystám svačinu, tak vím, že si tam musím kromě housky nebo chleba dát i malý bonbon nebo kousek čokolády. Taťka nám totiž vždycky taky do pytlíka se svačinou něco malého sladkého dával. Mám už to tak prostě zažité. Dokonce vím, že až budu jednou dělat svačiny svým dětem, budu to dělat taky a těším se na to!“*

Rodinné předměty

Ve všech rodinách existovaly předměty, které rodiče (někdy i jejich děti) zdědili od svých předků. Kromě fotografií, které uchovávala každá rodina a věděli o nich všichni rodinní

příslušníci, sdělili pouze 4 participanti, že o žádných dalších tradičních předmětech netuší. Ve všech těchto případech se jednalo o děti.

Předměty, které rodinní příslušníci jmenovali, jsem seřadila do tabulky 5 podle vyplynulých kategorií.

Tabulka 5: *Rodinné předměty*

Archiválie	Kuchyňské náčiní	Šperky a ceniny	Užitkové věci	Dekorace	Hračky	Knihy
pohledy a známky	mosazný mlýnek	náušnice	hodinky	polštářky	elektrické mašinky	Bible
deník	formy na pečení	korále	nůž	obrazy	model autíčka	pohádky
videa	talíře	zlatý peníz	židle	ozdoby na stromeček	loutkové divadlo	kuchařka
fotky	hrníček s podšálkem	přívěsky	popelník	keramická muchomůrka		
fotoalba	výstavní sklo	náramky		křišťál		
rodokmen	příbory					

Nejčastěji se mluvilo o rodinných **špercích** a **kuchyňském náčiní**. To se v rodinách obvykle běžně nepoužívá. Je buď výstavní nebo využíváno jen při svátečních příležitostech.

J3: „*Ano máme nějaké šperky, ale ty dostane sestra. Nám (v rodině 4 bratři a 1 sestra) by to bylo asi k ničemu.*“

E1: „*Na štědrovečerní večeři máme i sváteční nádobí, které jsme zdědili po manželově mamince.*“

Rodinné recepty

V každé oslovené rodině byl alespoň jeden člen, který odpovídal na otázku, zda v rodině mají nějaké tradiční recepty, kladně. v polovině rodin jej zmiňovali všichni rodinní příslušníci, ne vždy se ovšem jednalo o stejný recept. Pouze čtyři participanti tvrdili, že řádný recept v rodině nemají a šest se vyjádřilo tak, že neví.

Rodinné recepty byly **obvykle spojovány s Vánočními svátky**. Mnoho rodin referovalo o vlastním bramborovém salátu, cukroví, perníčkách, vánočce, v jedné rodině pak o svém tradičním obědu na Štědrý den, *Hubníku*. C1: „*Hubník, to je něco jako žemlovka, ale*

místo jablek tam jsou houby. Ale není to Kuba!“ E4: „*Máme speciální úpravu bramborového salátu a výborný cukroví po babičce. Máma dřív pekla i její perníčky, dokonce dělala i chaloupku. To byla fakt paráda!*“ Dalšími recepty, které se předávaly, byly nejrůznější **omáčky** (rajská, svíčková), **polévky** (česneková, fazolová, bramborová) nebo **dezerty** (větrníky, bábovka, „mrkváče“).

Předávané zájmy a dovednosti

Jednou z otázek, kterou jsem participantům pokládala, bylo, zda se v rodině předávají nějaké zájmy, dovednosti, případně, zda existuje nějaké povolání, které se v dané rodině dědí. Mapovala jsem současnou dvougenerační rodinu i tu, ze které dotazovaní rodiče pocházeli. Ukázalo se, že v každé rodině určitý dědičný zájem či dovednost existuje. Některé z nich (30¹¹) se přenesly od prarodičů až na poslední generaci, jiné (6) skončily u jejich dětí a některé (9) vnesli do rodiny rodiče a jejich děti (někdy i partneři) je přejaly.

Tabulka 6 rozřazuje zjištěné zájmy a dovednosti do šesti kategorií: **umělecké sklony, sport, manuální dovednosti, vztah k přírodě, profesní směřování a četba**. Je v ní zaznamenáno, v kolika rodinách se daný zájem či dovednost přenesl a přes kolik generací to bylo.

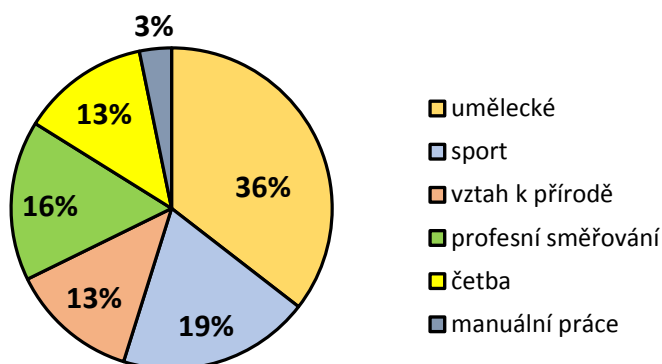
¹¹ Čísla v závorkách v této větě neznají počet participantů či rodin, ale množství předávaných zájmů a dovedností.

Tabulka 6: Předávané zájmy a dovednosti

		Z 1. přes 2. až na 3. generaci	Pouze z 1. na 2. generaci	Pouze z 2. na 3. generaci
Umělecké zájmy	Hudba	6		
	Estetické cítění	1		
	Gastronomie	1		
	Kreslení	1		
	Psaní	1		
	Herectví	1		
Sport	Volejbal	1		1
	Lyžování	2		2
	Hokej	1		
	Cyklistika	1		1
	Tenis			1
	vodní pólo	1		
Manuální dovednosti	manuální práce	1	1	
Vztah k přírodě	vztah k půdě	1	3	
	vztah ke zvířatům	2		
Profesní směřování	Humanitní			2
	Technické	3		
	Stavebnictví	1		
	Ekonomie	1		2
Četba	Četba	4	2	

Ukázalo se, že velké množství zájmů a dovedností má v rodinách relativně dlouhou historii. V naprosté většině se předávaly z první generace až na generaci poslední. Graf 3 ilustruje poměry četností jednotlivých oblastí, které byly takto předávány.

Graf 3: Četnosti předávaných zájmů a dovedností

Nejvíce se v dotazovaných rodinách dlouhodobě předávaly **umělecké dovednosti**, zejména vztah k hudbě, dále např. obecné estetické cítění nebo schopnost kreslit. E1: „Oba kluci pěkně malují a manžel krásně kreslí a jeho maminka taky. Ten obraz, co je za vámi, malovala právě jeho maminka. Navíc manžel velice rád hraje na klavír, tak to má syn taky po něm.“ v šesti případech se přenášely **sportovní zájmy a dovednosti**. v pěti se v rodinách předávalo podobné zaměření ve studiu či práci. Nejčastěji potomci pokračovali v **profesním směřování** předků v případě technických oborů. v rodině H se zase všichni členové rodiny pohybovali v ekonomické oblasti. Maminka i babička H1 pracovaly jako účetní. H1 tam jako dítě často chodila a „úplně se v tom vyžívala.“ v dospělosti začala pracovat v ekonomické oblasti a obě její dcery se vydaly stejným směrem. U první dcery došlo k volbě vysoké školy spontánně, mladší dcera ovšem uváděla, že „nevěděla co, tak ji rodiče přihlásili na ekonomku.“ Zde se nabízí otázka, zda zájmy vycházejí z vrozených vlastností a dispozic nebo se spíše jedná o napodobování vzorů (rodičů).

Ve stejné míře se dále předával **zájem o čtení a vztah přírodě**. v jedné rodině otec a dcera zmiňovali také manuální zručnost. B2: „Táta nás vždycky vedl k tomu, abychom

si uměli spravit kolo a zkrátka se uměli postarat. Učil nás takový tý manuální zručnosti.“ B3: „...pak třeba takový ty dovednosti jako je štípání dříví a tak. Celkově po tátovi máme vztah k manuální práci.“

(Nepřenesené rodinné interakce)

Mnohem častěji než o rodinných tradicích, mluvili participanti o svých vlastních, nepřenesených rodinných rituálech a interakcích. Při jejich popisování se rozpovídali a bylo zřetelné, že jsou pro ně tyto činnosti obzvláště důležité. Participantů často zmiňovali typické **scházení kolem rodinného stolu**, kde si povídali o běžných zážitcích, ale řešili i vážnější témata. O tom hovořila např. C3: *„Je to tak, že jak večer přicházíme domů, tak v ní (kuchyni) zůstáváme a postupně se tu sejdeme a sdělujeme si, co se stalo. Často se zakecáme a klábosíme tady ještě nepřevlečený ze školy a práce.“* Její slova potvrdila i její maminka: *„To je vždycky moc příjemný. Akorát teď už to musíme víc plánovat. Holky už mají vlastní aktivity, manžel je hodně pryč, nebo i já jsem pryč. Takže teď to musíme někdy naplánovat, abychom se sešli.“* Setkávání u rodinného stolu vyzdvihovala také rodina D. Starší dcera sdělila konkrétně toto: *„Za nejdůležitější tradici považuji to, že se scházíme u našeho kulatého stolu, kde jsou si všichni rovni.“* To potvrdila i její sestra, která kulatý stůl označila za *„symbol jejich rodiny“*. v rodině J všechny oslovené členy rodiny ihned napadlo jejich **celoroční koupání v místním jezeře**. Maminku také to, že každému z 5 dětí **při první návštěvě školy dala kornout sladkostí**. Rodiny G a H se zase charakterizovaly pravidelným společným **hraním deskových her**. Všichni členové rodiny D zmiňovali **důležitost sportu** a sportovního ducha, charakteristického pro všechny členy rodiny.

Ačkoli tato oblast nespadá do hlavního zájmu výzkumu, uvádím ji pro poukázání na zjištěný fakt, že rodinné oslavy i běžné rodinné interakce se zdají pro rodinné příslušníky přinejmenším stejně důležité jako rodinné tradice.

7.3.1. Odpověď na první výzkumnou otázku

První výzkumná otázka se dotazovala na podobu rodinných tradic v současných rodinách. Ve všech rodinách se slaví **narozeniny a jmeniny**. Obvykle se schází celá širší rodina a slaví se více

rodinných příslušníků dohromady. Při těchto příležitostech si členové rodiny vypráví příběhy, vzpomínají a sdělují si, co nového se odehrálo v jejich životě.

Alespoň jeden z rodičů v každé rodině přenesl do nově vzniklého soužití **rituály a tradice převzaté od svých předků**. Jednalo se zejména o ty, které byly prováděny v rámci národních svátků. Kromě toho přinesli do nových rodin také některé **zažité rodinné interakce**, jako čtení dětem před spaním či specifický způsob loučení.

Každá rodina vlastní **předměty** zděděné po předchozích generacích. Všichni uchovávají fotografie. Pouze 4 děti nevěděly o jiných předmětech, než jsou právě ony. Ostatní účastníci hovořili o špercích, slavnostním nádobí, různých formách dekorací (např. ozdobách na stromeček), hráčkách a knihách.

Každá rodina má také svůj **rodinný recept**. Ne vždy ho ovšem znají všichni její příslušníci. Recepty jsou obvykle připravovány během národních svátků. Peče se vlastní vánoční cukroví, vytváří vlastní bramborový salát atd.

Ve všech rodinách se mezi generacemi předávaly určité **zájmy a dovednosti**. Podle četnosti, s jakou se mezi rodinnými příslušníky předávaly, se jedná o: umělecké sklony, vztah ke sportu, vztah k přírodě, podobné profesní směřování, lásku k četbě a manuální dovednost. Nejčastěji se přenesly už od nejstarší generace, tedy rodičů dotazovaných rodičů. v některých případech šlo ovšem pouze o dvougenerační přenos, a to všemi možnými formami (z prarodiče na rodiče; z rodiče na dítě apod.)

Stejně (snad i více) důležité jako rodinné tradice se ukázaly být pro účastníky **rodinné interakce**. Zásadní je pro ně zejména scházení u stolu, kde se společně povídají i řeší problémy.

7.4. Subjektivní význam přikládáný rodinným tradicím

Obecný postoj k rodinným tradicím

Jak již bylo uvedeno, účastníci výzkumu spojovali rodinné tradice s rodinnými oslavami i interakcemi. Jejich vyjádření k otázce „*Co pro vás udržování tradic znamená?*“ tedy zahrnovala také postoje k rodinným oslavám a interakcím. Odpovědi se však sestávaly také z informací o rodinných tradicích, tak jak je v diplomové práci definuji já.

z tohoto důvodu považuji za vhodné zařadit na úvod i to, jak se k rodinným tradicím participanti vyjadřovali obecně z hlediska vlastního pojetí rodinných tradic.

Kromě tří participantů, považují všichni participanti rodinné tradice v jejich životě za velice **podstatné**. Příkladem je např. výpověď D1: „*Já osobně považuji tradice za velice důležité. Jsou jedním ze základních stavebních kamenů správně fungující rodiny.*“ v této rodině stavěli na první místo důležitost rodinných tradic všichni rodinní příslušníci. Otec sděloval, že „**vytváří mantinely chování.**“ Mladší dcera zmiňovala, že ji **pomáhají v dobách těžkostí**. Starší dcera v nich viděla **pocit bezpečí a jistoty**. Tento pocit uváděli i jiní (18) účastníci výzkumu. Spojovali ho s **pocitem soudržnosti rodiny a sounáležitosti** jejich členů.

A1: „*Je to takový pocit, že člověk ví, že není na tom světě sám, že jsme spolu.*“

I1 „*Ve mně to probouzí takovou tu lásku k rodině, ukotvení, že je moje součást.*“

Tři participanti, kteří nepovažovali rodinné tradice za *podstatné*, byli všichni otcové. k tradicím se dva vyjádřili jako k něčemu, co „*moc neřeší.*“ v průběhu rozhovoru, kdy jsme se bavili o konkrétních rodinných tradicích o nich ovšem mluvili mnohem pozitivněji. Jeden dokonce dodal, že „*je má vlastně rád. Co bys v tom životě dělal, že jo, nebudeš pořád lítat a vydělávat peníze...*“

Všichni participanti (pokud počítáme i zmiňované otce) mají rodinné tradice spojené s **příjemnými pocity** - radostí, štěstím, klidem, někdy i vděčností, že jsou jako rodina spolu. E1: „*Vždycky se během toho tak klidně naladím, mám takovou tu vnitřní pohodu.*“ Sedm participantů se k nim vyjádřilo jako k **výjimečným okamžikům** (třikrát se objevilo i slovo „kouzlo“), pět je naopak vnímá jako **samozřejmost**. Ani to ovšem neznamená, že pro participanty nemají velký význam. Považují je za přirozenou součást jejich života, ale přesto za něco, co je obohacuje a znamená příjemný čas.

F2: „*Hele, já jsem materialista, pro mě jsou to nějaké zvyky, které na sebe navazují. Pro mě to nějak nic vyššího neznamená. Jeden ten zvyk navazuje na druhý, a tak prostě jde čas. Nějak to jde kupředu.*“ Při doptávání na konkrétní rodinné tradice se tento participant rozpovídal a mluvil o nich velmi pozitivně. Právě i on použil spojení „mají kouzlo“.

Ačkoli byly rodinné tradice vnímány veskrze pozitivně, tři matky uváděly, že kromě příjemných emocí prožívají také **stres z příprav**.

E1: „Mám pocit, že na mě leží trochu to břímě, aby všechno klaplo, aby bylo vše na čas. Takže jsou to i nervy.“

G1: „Letos toho bylo fakt hodně. Někdy všechno probíhá normálně, ale někdy je to fakt stres.“

Vztah k oslavám narozenin a svátků

Všichni rodinní příslušníci se shodovali na tom, že oslavy narozenin v úzkém kruhu rodiny (tj. rodiče a jejich děti) mají **spojené s příjemným časem**, kdy může být rodina pospolu. D1: „*Jsmo prostě spolu a je nám spolu dobře.*“ v případě, že

rodina slavila i s širším příbuzenstvem, chválili participanti také tato rodinná setkávání. Pouze v jedné rodině se k oslavám s příbuznými vyjadřovali participanti poněkud negativně. Otec i syn sdělovali, že oslava u příbuzných probíhá téměř identicky jako běžné návštěvy. Pouze si v rychlosti pográtulují a předají symbolický dárek, ale „*moc příjemná atmosféra tam není.*“ Pro syna byly tyto návštěvy nudné. Zdálo se, že tuto tradici berou oba spíše jako **povinnost**, jako něco, co se od nich očekává. Ve zbývajících rodinách společné oslavy vítali.

F1: „*Já to mám s nima (širší rodinou) hrozně ráda. Jsi prostě s lidma, který ti rozumí a ty rozumíš jim. Nikdo si na nic nehraje. Jsou to lidi slušní, solidní a ty s nima ten čas trávit chceš.*“

Rodinná setkávání si pochvalovala i její dcera a poznamenala, že ji mrzí, že se už nevidají tak často jako dřív. Otec nejprve odpověděl, že na svátky a narozeniny nedělají nic mimořádného. Poté ale podotknul, že to, že jsou spolu, vlastně mimořádné je. Kolem sebe totiž vidí „*jak ta soudržnost v rodinách upadá.*“

Na poslední výpovědi je zřetelné, že si otec možnosti trávit čas s celou rodinou váží a **nebere ji jako samozřejmost**. v tomto duchu se vyjádřil také G4: „*Teď kdy jsem starší, tak si toho asi i víc vážím, než když jsem byl malý a bral to jako automatické. Protože teď, jak už mají třeba i holky (jeho sestřenice) svoje kluky, tak si uvědomuju, že to takhle už nemusí být, že se sejdeme vždycky všichni.*“

Jak jsem uvedla v kapitole věnované průběhu oslav, rodiny obvykle spojí dohromady narozeniny a svátky většího počtu rodinných příslušníků. Tuto skutečnost hodnotil negativně H2, který se k tomu vyjádřil slovy: *Mně vadí, že se kombinuje více svátků a narozenin dohromady, že se prostě nesejdeme jen kvůli tomu jednomu člověku. Já to vnímám jako pohodlnost. Já to osobně považuju za neslušnost a řekl bych, že se prostě nemusíme*

vždycky sejít k té gratulaci všichni.“ Jeho dcera si naopak to, že se sejde celá rodina chválila: „Je to takové pěkné, že i když třeba přes ten rok není tak úplně čas, najdeme si někdy ten čas všichni a sejdem se. Právě i s tou širší rodinou. Víím, že v nějakých rodinách si jenom pošlou smsku nebo se vidí jen částečně. Já myslím, že nás to tak jako uceluje. Je to třeba i takový chaos. Ale má to ráda, že jsme taková docela veliká rodina, která drží pohromadě.“

Vztah k přeneseným rodinným rituálům

O přenesených rituálech mluvili spíše rodiče. Vzpomínali na to, co v původních rodinách dělávali stejně, co naopak vymizelo. Jak již bylo řečeno, většina participantů zmiňovala nejprve rituály spojené s celospolečenskými svátky. Rituály prováděné v těchto obdobích popisovali jako **něco nevšedního**, něco, co jejich **život ozvláštňuje a přináší jim potěšení**. Kladně hodnotili nejen všeobecně udržované národní tradice (např. specifické jídlo na Štědrý večer, poslouchání vánočních koled během adventních svátků, návštěvy příbuzných na Nový rok), ale i vlastní rodinné rituály, které během těchto svátků dodržovali.

D2: *„U štědrovečerní večeře měl můj táta vždycky slavnostní řeč. Víím, že jsem z toho měl vždycky takový zvláštní pocit, skoro až mrazení. Na tuto část večera jsem se vždycky těšil, cítil jsem takovou...zvláštní úctu.“* z rozhovoru s jeho mladší dcerou vyplynulo, že tento rituál převzal i do vlastní rodiny. I na ni měl tento rituál každý rok významný dopad. D4: *„Na začátku vždycky tatka shrne celý uplynulý rok. Většinou nám i tečou slzy. Je to moc hezké.“*

Výjimku tvořily rituály prováděné v průběhu Velikonoc. Pohled na způsob slavení tohoto křesťanského svátku byl v mnoha (6) rodinách **výrazně kritický**. Zejména ženám se nelíbila **tradice pomlázky**, ale i 5 otců vyjádřilo nespokojenost s jejich dnešním pojetím.

C3: *„Mně na tom vadí to mlácení. Hlavně když jsou ty kluci ve věku, kdy jsou rozjetý a fakt jim nedochází, že to bolí. A ještě je to společností tolerovaný. Dřív jsem si říkala, že to nějak vydržím, ale teď jsem si řekla, proč bych to vlastně dělala. Akorát bych i víc pěstovala nenávisť k těm Velikonocům.“* Názor odpovídá pohledu obou jejích rodičů, kteří neměli tuto tradici rádi teď ani v dětství. C1: *...Ale víím, že jako holka jsem to taky nenáviděla, protože mě jednou zmlátil bratranec takovým způsobem, že jsem až brečela. C2: „Já nerad mlátím nikoho, a tím, že nejsem věřící, tak to pro mě nic moc neznamená. A na tom sídlišti, kde*

jsem vyrůstal, to byla fakt tragédie. Přišlo mi to fakt trapný. Chodily buď malé děti, které k tomu byly donuceny nebo starší, který byly ožralý.“

Rodiny, které hodnotily velikonoční tradice spojené s pomlázkou negativně, zaujaly dvě různé strategie, jak k tomuto svátku přistupovat. První skupina (4) neslavila Velikonoce vůbec, druhá (2) je pojala po svém - jedna rodina odjížděla pravidelně na horskou chatu, „*kde je klid*“, druhá se zaměřovala pouze na křesťanské tradice s nimi spojené.

Mezi přenesené rodinné interakce, které akcentovali participantí nejvíce, lze zařadit čtení dětem před usnutím. Tento rituál byl spojen se silnými emotivními pocity dětí i rodičů. Všichni rodiče se shodovali na tom, že tato interakce **umocňuje vztah mezi rodičem a dítětem**. Pozitivně tento rituál hodnotili i potomci. Na večerní čtení příběhů se vždy **těšili** a sdělovali, že **chtějí** v tomto rituálu **pokračovat** i u svých případných vlastních potomků.

A3: *„Naši nám se ségrou vždycky četli. To bylo vždycky úplně parádní. Někdy jsme se do postele namačkali všichni čtyři a ve čtení se střídali – teda když už jsem já a brácha uměli číst. Myslím, že to už moc lidí nedělá. Jakože takhle čte svejm dětem. A to je škoda, protože já na to vzpomínám jako na jedny z nejlepších chvil, které jsme spolu jako rodina trávili... Já budu svejm dětem jednou číst určitě!“* Tradice v této rodině pochází z rodiny matky, která uváděla, že když byla malá, její rodiče ji a jejímu bratrovi před spaním vždy četli pohádky a příběhy.

Také v rodině C měla tradice čtení kořeny v předchozí generaci.

C1: *„Holkám jsme s manželem třeba vždycky četli. Mamka mi jako malé četla taky a manžel to měl stejně. Víím, že se mi to vždycky strašně líbilo, a tak nějak automaticky jsem začala dělat to samé.“* Dcera této participantky čtení během rozhovoru také vzpomněla a hodnotila jej rovněž kladně: *„No, takový možná jakože rituál, když jsem byla menší, byl, že mi naši před spaním četli. Spiš teda mamka. Ale někdy četl dokonce i taťka. Na to vzpomínám fakt ráda. Někdy jsem teda musela číst i já jim, a to pak bylo horší (smích). Né, ale já chápu, že chtěli, abych se v tom cvičila a myslím, že to je dobře. Myslím, že se tak v dětech buduje pozitivní vztah ke knihám. Nebo nevím, ale já teď každopádně čtu fakt ráda.“*

Co se týče způsobu specifického loučení při odchodu z domu, bylo patrné, že se nejedná o prázdné rituály. Např. D2 se při vysvětlování vzniku jejich rodinné tradice „vymavování“ dojal. Uváděl, že jej to „*ať už je v autě nebo doma, vždy přinutí k úsměvu.*“

V průběhu rozhovoru se ukázalo, že **děti o tom, že se jedná o přenesený rituál mnohdy ani nevěděly**. Příkladem je A1, která zmiňovala Štědrovečerní rituál, kdy při večeři zapaluje svíčku na mosazném svícnu po svém dědečkovi. Zapálení svíčky prý symbolizuje vzpomínku na rodinné příslušníky, kteří zemřeli, a u stolu spolu s ostatními už proto být nemohou. Tento rituál převzala po své mamince. Při rozhovoru si uvědomila, že nikdy svým dětem tuto symboliku nevysvětlovala, přestože je pro ni velice důležitá. Na základě toho se rozhodla jim při dalších Vánocích význam prováděného rituálu osvětlit, aby mohlo případně jednou dojít k jeho pokračování.

Vztah k předávaným předmětům

Jak již bylo řečeno, čtyři participantů o žádném památečním předmětu v rodině (vyjma fotografií) neví. Ostatní se ve vztahu k předmětům dělí téměř na polovinu. Osmnáct participantů k nim má kladný vztah, čtrnáct víceméně žádný. Zjištěné informace sami o sobě nemají příliš velkou výpovědní hodnotu. Když však participanty ve vzorku rozdělíme podle zastávané role v rodině a jejich pohlaví, lze spatřit zajímavé odlišnosti.

Osm z deseti matek má k předávaným předmětům citovou vazbu, kdežto v **případě otců** jsou to **pouze dva**. Otcové nejčastěji sdělovali, že „*je to moc nezajímá.*“ Tři poukazovali na to, že důležitější než předměty, jsou pro ně prožívané vztahy. A2: „*Předměty jsou jen předměty.*“ B2: „*Já se k předmětům moc nevážu, vážu se k lidem, ne k předmětům.*“

V rodině C byl naopak otec, který popisoval hluboký vztah k obrazu, který zdědil po svém otci. Vyjádřil se k tomu takto: „*To bych chtěl, aby tenhle obraz přežil všechno, protože ten vyšival můj táta.*“ To, že je pro něj obraz důležitý, bylo zřejmé i z toho, že byl umístěn na viditelném místě, tak, aby ho mohla každá návštěva vidět. Také v rodině E byly na zdech zavěšeny obrazy po mamince. Otec o nich ovšem mluvil pouze proto, aby doložil nadání svého syny po své mamince.

Matky vnímaly uchovávané předměty zcela odlišně než většina mužů (od většiny mužů??). Mluvily o tom, že jim předměty **připomínají konkrétní vzpomínky a vztahy s předky**.

C1: „Všechny ty předměty mám spojený se vzpomínkami. Třeba když uklízím knihovnu a vidím tu Bibli, tak si vždycky vzpomenu na dědu.“

F1: „Vždycky si vzpomenu na ty lidi, bez toho abych je viděla.“

Toto netvrdily pouze matky, ale zmiňovala to také jedna dcera. I3: „Mám šperky po mamce a brácha zase nosí hodinky po dědovi. To se mi líbí, že mám ty příbuzný jakoby pořád s sebou.“

Vyplynulým fenoménem se ukázal **pocit zodpovědnosti** za zděděné předměty. Někdy to bylo v pozitivním slova smyslu - příkladem byl syn, který dostal k patnáctinám nůž, na který dbá a ví, že ho nesmí ztratit – častěji však ve smyslu ambivalentním. Dvě matky uváděly, že uchovávají předměty, které se jim příliš nelíbí, ale považují za nevhodné je vyhodit nebo prodat.

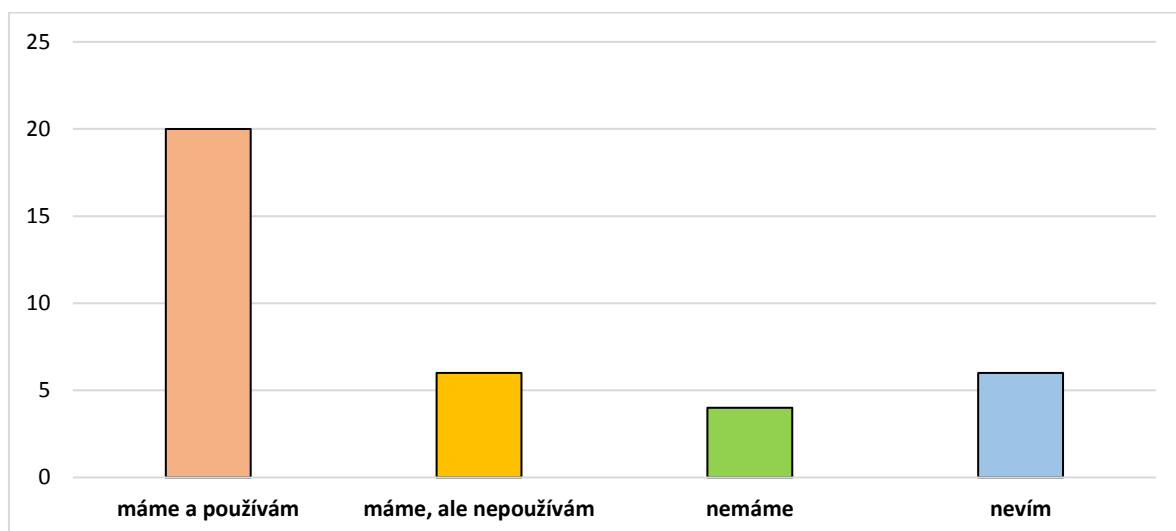
E1: „...A nějaký věci jsou ještě i ve sklepě, a to je pak člověk i nerad. Jsou tam nejrůznější hrnečky, kalíšky. Nemám k tomu žádnou vazbu, ale je mi to hloupé vyhodit. Jsou to úplně nepoužívané věci...nejradši bych to dala do nějakého bazaru. Ne prodala, věnovala. No, nevím...“

G1: „Na zahrádce máme muchomůrku, kterou já bych rozhodně nekoupila. Ale je po babičce, tak tam zkrátka je.“

Vzhledem k popsanému vztahu otců k předmětům není překvapením, že tento pocit se u většiny (8) z nich nevyskytoval. Ve dvou rodinách otcové některé předměty po prarodičích dokonce prodali. F2: „Housle po tátovi jsme prodali. To nemá cenu, aby to doma leželo, to by se to doma akorát tak zakrámovalo.“ Nutno poznamenat, že v druhé rodině, kde otec prodal staré loutkové divadýlko, toho jeho syn trochu litoval. Měl s ním spojené šťastné vzpomínky na doby, kdy mu s ním rodiče hráli pohádky. Sám ale dodával, že si není jistý, zda by ho, až bude mít děti, využíval.

Vztah k rodinným receptům

Graf 4: Znalost rodinných receptů

Graf 4 sděluje informaci o tom, kolik příslušníku o nějakém rodinném receptu ví a kolik participantů jej zároveň i využívá. Nejčastěji (8 matek) rodinné **recepty znaly a zároveň podle nich i vařily matky**. Otcové se takto vyjádřili pouze ve dvou případech. Dalších šest otců recept znalo, nicméně jej nepoužívalo.

Překvapivé bylo, že v rodině I, kde otec říkal, že žádný tradiční recept nemají a dcera o žádném nevěděla, matka schraňovala sešity s recepty po svých předcích. k receptům měla **hluboký vztah** a toužila je předat i své dceři. Konkrétně sdělila toto: „*Mám schované recepty po své babičce a praradě. Moje babička s tetou totiž strašně rády pekly a já jim pomáhala. Už jako malá jsem si recepty opisovala. Mám to všechno spojené s moc hezkýma zážitkama a vzpomínkama. Chtěla bych je Marušce předat.*“

Popis rodinného jídla doprovázela označení jako „výborný“, „ten nejlepší“ apod. z uvedených reakcí byl patrný pocit **hrdosti a výjimečnosti**.

E3: „*Máme dělala nejlepší, ale hlavně nádherný perníčky. To si všichni mysleli, že je někde kupovala. No fakt nádhera!*“

G3: „*Mám výborné větrníky od babičky. To už jsou myslím větrníky od její babičky (nebo maminky?). Každopádně jednou, když jsem tam se sestřenkou byla, tak jsme si recept napsaly. Přímo před babičkou jsme si potom zkoušely to odpalované těsto dělat. Myslím, že*

*babička byla ráda.“ z uvedeného příkladu je patrné, že **radost** z předaného receptu může být **oboustranná**. Skutečnost, že někteří předci chtějí, aby byly jejich recepty zachovány, dokládá i příklad D2: „Co vím, tak otec ty klobásy vytvářel mnoho let. Každý rok si pečlivě zapsal, kolik a jakých ingrediencí a kolik jakého masa do klobásek dal. Další rok pak po vyhodnocení něčeho ubral a přibral, až jednoho dne prohlásil: 'Tak toto jsou naše klobásky!' Recept mi předal, ale já je nikdy neudělal.“*

Vtáh k předaným zájmům a dovednostem

Je pochopitelné, že pokud má člověk o něco zájem, má k tomu **kladný vztah**. To však nemusí vždy platit o dovednostech, které se od předků naučil. Ve třech rodinách děti uváděly, že cítí, že se **rodiče snažili předat něco, co se jich příliš nedotklo**.

C3: Naši se nám se ségrou snažili vštípit různé sporty. No, ale moc toho v nás nezůstalo.“ (smích)

I3: „Taťka by v nás chtěl vzbudit nadšení v půdě. Toho by to těšilo. On by chtěl, abychom mu nejen pomáhali, ale aby nás to taky bavilo. Ale tak to není no...“

Je zajímavé, že jejich rodiče tuto skutečnost nezmiňovali a k potřebě předávat vlastní záliby a dovednosti se nijak nevyjadřovali. Např. H2 to komentoval slovy: „*Je to jejich život. Ony samy musí vědět, co je baví.*“

7.4.1. Odpověď na druhou výzkumnou otázku

Druhá výzkumná otázka si kladla za cíl objasnit, co rodinné tradice pro jednotlivé členy rodiny znamenají. Participanti k termínu „rodinná tradice“ často přidružovali také „rodinné interakce“ a „rodinné oslavy“. **Obecný pohled** na rodinné tradice tedy zahrnuje i postoje k těmto zmíněným pojmům. z výzkumu vyplývá, že dohromady je všichni kromě tří mužů považují za velmi podstatnou součást života, která je spojena s příjemnými pocity. Někteří zmiňovali, že v nich rodinné tradice vyvolávají pocit bezpečí a také pomáhají zvládat obtíže. Jedinou negativní stránkou pro tři matky je stres z příprav.

Setkávání na **narozeniny a jmeniny** si povětšinou chválili všichni rodinní příslušníci. Vždy mají radost, že mohou být s lidmi, se kterými se mají rádi a rozumí si. Výjimku tvořila rodina, která hodnotila pozitivně pouze oslavy v užším kruhu rodiny a ostatní

vnímala spíše jako povinnost. Přestože obvykle byla kombinace oslav většího počtu členů rodiny hodnocena pozitivně nebo nebyla hodnocena vůbec, jeden otec tuto tradici vnímá jako projev neúcty k daným oslavencům.

O přenesených rituálech a interakcích hovořili hlavně rodiče, kteří vzpomínali na dobu svého mládí. Ukázalo se, že děti o tom, že jde o rituál prováděný už předchozí generací někdy ani nevěděly. Přenesené rituály jsou pro participanty něčím výjimečným, obohacujícím a přinášejícím do života radost. Výjimku tvořil velikonoční rituál pomlázky, který byl (zejména ženami) kritizován pro svou hrubost. Nejkladněji hodnocená přenesená interakce bylo čtení dětem před usnutím, které podle participantů umocňuje vztah mezi rodičem a dítětem.

Citovou vazbu k zděděným **předmětům** mají zejména matky. Jsou pro ně zdrojem vzpomínek na předky a na vztahy s nimi. Cítí za předměty zodpovědnost, což někdy vede i k nepříjemným pocitům, když se chtějí některých, pro ně nepotřebných, předmětů zbavit a cítí se proto provinile.

Rodinné recepty v participantech vzbuzují pocity pýchy a výjimečnosti. Často svá jídla označovali superlativy jako „ten nejlepší“ apod. z předaných receptů měli děti obvykle radost, nicméně z dvou příkladů vyplynulo, že byla sdílena i osobami, kterými byl „tajný“ recept předán.

Dospělé děti komentovaly také jim předané **zájmy a dovednosti**. Většinou zmiňovaly radost, že díky předkům něco ovládají. Ve třech rodinách ale pociťují výčitky z toho, že rodiče se jim snažili předat něco, co je příliš neoslovalo. Jejich rodiče ovšem nic z takového při rozhovoru netvrdili.

7.5. Modifikace rodinných tradic v průběhu času

Posledním cílem diplomové práce bylo zjistit, zda byly rodinné tradice nějakým způsobem modifikovány a pokud ano, jak se v rodinách změny odehrávaly. Ukázalo se, že v rodinách proběhlo několik typů modifikací, které budou dále rozebrány.

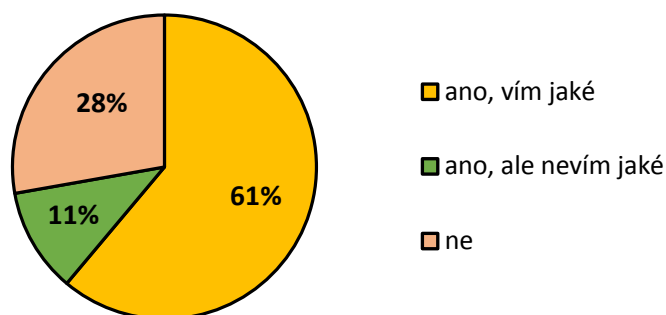
Začátek společného bydlení

První typ probíhal v **počátcích společného soužití**, kdy do nově vzniklého svazku každý z partnerů vnesl trochu „vlastní kultury“. Všichni partneři se ovšem shodli na tom, že jejich původní rodiny se v mnoha aspektech podobaly a žádné výrazné spory ohledně udržovaných tradic tudíž nevznikaly. Referovali spíše o vzájemném obohacování, ať už nově prováděnými rituály, uznávanými hodnotami, recepty či zájmy.

Na otázku, zda participant udržuje nějaké tradice z rodiny partnera, odpovědělo 15 lidí kladně. Většina (11) uváděla konkrétní příklady, někteří (2) si nemohli žádné vybavit, přesto věděli, že nějaké existují. Pouze 5 dospělých odpovědělo, že žádné tradice z rodiny partnera nepřevzalo.

Graf 5: Převzetí rodinných tradic partnera

„Dodržujete nějaké tradice z rodiny partnera?“

Následující výroky ilustrují příklady **přejatých tradic** z rodin partnera:

H2: „Manželka přinesla Barboru, která opravdu chodí a někdo ji hraje.“

F1: „Manželova rodina jsou všichni hudebníci. Tam vždycky předtím, než se sejdou u stromečku, tak se hraje a zpívá. Tak to on přinesl a my to pořád udržujeme. Dělají to i jeho sestry a jejich děti. Každý prostě něco zahraje a zazpívá.“

D1: „U nás třeba nebyl Vánoční oplatek. To bylo u manžela a my to teď děláme všichni.“

J2: „Ze strany manželky jsem převzal slavení Velikonočního zajíčka“

Kromě tradic participant zmiňovali také **přeжатé recepty**. Těm už byl věnován dostatečný prostor předchozích podkapitolách. Uvedu pouze jeden příklad, který dobře

dokládá prolínání tradic v této oblasti. v rodině D se na důkaz sounáležitosti smíchaly bramborové saláty z rodin obou partnerů. k tomuto projevu se nechali inspirovat rodiči partnera. D2: „V naší rodině jsme mívali bramborový salát bez majonézy, v manželčině rodině do něj přidávali majonézu a ještě salám. v prvních společných letech jsme dělali saláty dva. Pak jsme ale část smíchali do nového a ochutnali ho. Takhle to udělali i moji rodiče kdysi dávno, když dělali své tradiční vánoční polévky. Smíchali je dohromady jako znamení sounáležitosti.“

Partneři zmiňovali také **přejaté hodnoty**. E1 pocházela z ateistické rodiny a setkání s vírou, kterou vnesl do vztahu manžel, ji velice ovlivnila. Díky němu převzala i nějaké tradice z manželovy rodiny. Zřetelné to bylo při popisu vztahu k Vánocům. E1: „Nerada slyším, že Vánoce jsou jen pro děti. To mě vždycky mrzí. Myslím, že spousta lidí ani neví, proč se vůbec slaví. Ty dárečky, to je jen takový symbol. Pro nás je důležitá ta náboženská složka.“ Ačkoli si zanechala tradice z původní rodiny, získaly pro ni zcela nový význam.

Příchod dětí

Druhý typ modifikace se objevoval **po narození potomků** a postupné **potřebě přizpůsobovat rodinné tradice jejich věku**. v tomto případě mluvili účastníci spíše o *rodinných oslavách* (např. o současném klidnějším prožívání Štědrého dne, kdy děti nepotřebují hned utíkat pod stromeček podívat se, co jim nadělil Ježíšek, zanechání malování Velikonočních kraslic a/nebo chození na koledu když děti vyrostly, slavení Silvestra odděleně) a *rodinných interakcích* (např. nutnosti plánovat společná večerní posezení vzhledem k rostoucímu množství samostatných aktivit dětí nebo o změnách v rituálech vítání a loučení – paradoxně u mnohých rodin byly s věkem dítěte výraznější, protože některé děti přes týden bydlely mimo domov). Některé změny se ovšem odrazily i na podobě rodinných tradic. Starší děti postupně nevyžadovaly velké rodinné narozeninové oslavy, dorty ani překvapivé dárky. Zdálo se, že podobně jako u rodinných oslav, byli i v případě rodinných oslav narozenin potomci hlavně rády, že mohou sdílet společný čas s příbuznými a dělit se s nimi o zážitky a příběhy. Narozeniny slavily také odděleně, pouze se svými přáteli. E3: „Čím je oslavenec menší, tím víc se to prožívá. Ale rozhodně ne žádným grandiózním způsobem, žádných tisíc dárků nebo velký oslavy.“

D4: „Když jsme byli menší, tak jsme mívali pravidelně i dort a dárky. Teď teda taky nějaký ten malý dárek dostaneme, ale už to nebývá moc překvapení.“

I3: „Když jsem byla malá, tak se mi líbily ty velké oslavy. Tak z toho už jsem vyrostla. No ale dort ještě někdy s bráchou dostaneme.“

Stárnutí prarodičů

Třetím typem byly změny z **důvodu vyššího věku prarodičů**. O nich referovali rodinní příslušníci pouze ve dvou rodinách, lze však usuzovat, že tyto změny jsou nevyhnutelné postupně ve všech. v rodině C se už oslav národních svátků ani narozenin nejstarší členové neúčastní kvůli špatnému zdravotnímu stavu. Rodiče i dcera sdělovali, že jim je potřeba stále více vypomáhat. To mnohdy komplikuje domluvu na termínech oslav i dané užší rodině, protože nikdy neví, kdy je bude rodina potřebovat.

V rodině A, se dříve jezdilo na oslavy narozenin na celý den k prarodičům. Když začala být babička starší, začala být z příprav pohoštění i dlouhého povídání unavená. Protože však stála o to, aby mohla oslavy narozenin pořádat i nadále ona, domluvila se rodina na pozdějších příjezdech a dřívějších odjezdech. Pokaždé se také snažili na oslavu něco přivést, aby babičce práci usnadnili. z uvedeném příkladu lze vysledovat, že tato rodinná tradice je pro babičku skutečně důležitá. Totéž zmiňoval i E3, když popisoval průběh oslav v jeho rodině. „*Nejvíc to zajímá samozřejmě bábu s tetou, to jsou ty, které se snaží utužovat nějak tu rodinu. Hlavně teda bába. Když jsme tam, tak už chce mít klid a vyhání nás a za pár dní volá, že je jí smutno a ať zas brzy přijedeme.*“ (smích)

Dobové změny

Poslední zaznamenané modifikace jsou **zapříčiněny dobou**, v níž dané rodiny aktuálně žijí. v průběhu rozhovoru se často ozývaly sdělení, že dříve se v rodinách udržovalo více tradic. v daných případech participantů naráželi spíše na celospolečenské svátky a jiné kulturní zvyklosti. Ve dvou rodinách si ovšem participantů **stěžovali na hektičnost** doby, což se podle nich odráží na celkovém soužití rodin. Zajímavé bylo, že v obou rodinách byla zmiňována pracovitost jako vysoká hodnota. v rodině C si otec uvědomoval, jak moc jsou společná setkávání rodiny a oslavy rodinných příslušníků důležité, přesto dle jeho slov oslavy svátků i narozenin stejně jako další rodinná setkávání „*šidil*.“ Pociťoval stále sílící tlak

okolí na vyšší výkon. C2: „*Teď furt pracujeme a není na to čas. Ale je to špatně, že si člověk ten čas neudělá. Myslím, že to zakotvení hodně chybí. Dříve to bylo častější, dělalo se to hlavně kvůli dětem. Myslím ale, že bylo celkově více času.* Jeho manželka se vyjadřovala podobně: „*Než šla mladší dcera do školy, tak jsem byla doma a bylo to úplně jiný. Jak jsem začala chodit do práce, tak se všechno změnilo. Na to musí mít ženská čas.*“ Podobným uvažováním byla ovlivněna i starší dcera, která sdělovala, že „*oslavy s rodinou má ráda, ale teď co má práci a školu, nemá čas vypnout. Řeší akorát, co nestihla, co bude muset dodělat a dohánět.*“ v této rodině se jednalo o skutečný stav, kdy se rodina **scházela a slavila méně**. v druhé byla soudržnost s širší rodinou vysoká. Během rozhovoru se často odkazovali i na starší rodinné příslušníky, se kterými se pravidelně scházejí. v tomto případě šlo spíše o **strach z možné budoucnosti**. H1: „*Tahle doba je taková suchá, kybernetická, rychlá. Tradice mi přijdou lidský. Tlak této doby je velký. Teď už chápu, jak bylo hezký, když dřív žili lidi na tom venkově pospolu a ty generace se vzájemně obohacovaly. Všichni si pomáhali, a to bylo prostě hezký.*“ Lze předpokládat, že podobné úvahy rozvíjela i před ostatními členy rodiny, protože její starší dcera obavu cítila také. H3: „*Bojím se, že tadle doba mi tradice dodržovat zakáže. Bojím se toho, jak to pokračuje, že šestileté dítě mi řekne, že Ježíšek není a já si pamatuju, jak to bylo krásný ještě v osmi letech. Chci udělat maximum pro to, abych je udržela, protože mně přijde, že by jinak bylo něco špatně. Ale bojím se toho, že ta doba to znemožňuje, aby se v tom dalo pokračovat, protože to okolí to ovlivní.*

Současná doba se však zasloužila i o pozitivní změnu. Dle dvou participantek se odrazila v **tendenci vařit zdravěji** než jejich předci. Ačkoli z receptů předků čerpají, často si je upravují dle vlastních potřeb a životního stylu.

C1: „*Dnes se vaří úplně jinak a já už nedělám takovou tu tradiční kuchyň jako naši rodiče. Člověk už nad tím jídlem víc přemýšlí. Dřív babička pekla bábovku a furt se pekla. No, dnes tu její bábovku taky udělám, ale rozhodně mnohem méně.*

A1: „*Mamka byla kuchařka ve školní jídelně. Něco z toho, co vařila bylo fakt dobré. Když jsem byla mladší, tak jsem podle jejích receptů něco zkoušela. Dnes si už neumím vůbec představit, že bych třeba používala stejné suroviny jako ona – Heru a tak. No, zkrátka víc už nad tím jídlem přemejšlim. Takže jo, její recepty dělám, ale v dosti upravené verzi (smích).*

Do změn způsobených postupem a proměnou doby lze řadit i touhu jedné z participantek pouštět si na Vánoce **kromě českých koled také zahraniční**.

F3: „*Třeba na ty Vánoce bych ty český koledy nechala jen na Štědrý den a jinak bych pouštěla anglický nebo americký vánoční koledy.*“

7.5.1. Odpověď na třetí výzkumnou otázku

Třetí výzkumná otázka se ptala na to, jakým způsobem jsou rodinné tradice modifikovány v podmínkách nově vzniklých rodin. z rozhovorů vyplynulo, že v dotazovaných rodinách probíhalo hned několik způsobů modifikací rodinných tradic. První změna proběhla v počátcích společného **soužití partnerů**. Toto období bylo popisováno jako inspirující. Partneři se vzájemně obohacovali o prováděné rituály, které si „přinesli“ z vlastních rodin. Předávali si recepty a učili se novým dovednostem i životním hodnotám.

Další změny nastaly s **příchodem dětí**, kdy bylo potřeba rodinné tradice přizpůsobovat jejich věku. Ve velké míře se jednalo o rodinné oslavy (Ježíšek nosící dárky, malování velikonočních kraslic) a rodinné interakce (čtení pohádek před usnutím). Participantův ovšem uváděli i modifikace rodinných tradic, zejména změnu ve způsobu slavení narozenin. s rostoucím věkem dětí nebylo potřeba připravovat narozeninové dorty a oslavy narozenin se stávaly celkově klidnějšími.

Třetí typ modifikace byl zapříčiněn **stárnutím nejstarší generace**. Rodina se snaží zahrnovat do rodinných tradic i tyto příbuzné a je zapotřebí přizpůsobovat je jejich fyzickým možnostem.

Poslední změna vychází z globálních **změn současné doby**. Participantův se shodovali na tom, že dnešní svět je příliš hektický a klade na lidi stále vyšší tlak na profesní i akademický výkon. Někteří participantův dokonce vyjadřovali obavy z možnosti udržení rodinných tradic, pokud se bude popisovaný stav nadále stupňovat. Pozitivní změna této doby je ovšem podle některých participantův ve způsobu stravování. Ten se projevil i ve vztahu k rodinným receptům, které někteří členové rodiny upravili do zdravějších podob. Jedna participantka si přála poslouchat nejen české, ale i zahraniční vánoční koledy.

7.6. Rodinné hodnoty

Výsledky rozhovorů potvrdili skutečnost, že **rodinné tradice korespondují s rodinnými hodnotami**. z tohoto důvodu jsem tuto oblast později mapovala explicitně a otázky do rozhovoru jsem doplnila o dotaz: „*Jsou nějaké hodnoty, které jsou pro Vaši rodinu důležité?*“. z obdržných odpovědí vyplynulo 11 typů uznávaných hodnot, které jsem uspořádala do tabulky 7 uvedené níže.

Rodiče se obecně shodovali v tom, že své děti k přijetí konkrétních hodnot přímo nevedli. Snažili se jim **jít příkladem** prostřednictvím vlastního jednání a chování.

A2: „*Snažím se být vzorem. Nejde to jenom říkat a dávat pokyny. Takhle to nefunguje. Já nějak žil, a jestli si z toho moje děti něco vezmou, to už záleží na nich.*“

F2: „*Oni vidí, že pracujeme, tak prostě taky pracují.*“

Přestože děti často popisovaly předávání rodinných hodnot slovy: „*Rodiče nás vedli/vedou*“, jejich další **výpovědi korespondovaly s tvrzením rodičů**. Rodiče pro ně byli a jsou vzorem, který je inspiroval/inspiruje.

Slova F3, syna výše citovaného F2, tento fakt potvrzují. „*...Ani to nemuseli nijak sdělovat, z toho, jak jednají a chovají se, si člověk prostě něco vezme.*“

Tabulka 7 zobrazuje zjištěné rodinné hodnoty uspořádané do 11 obecnějších kategorií.

Tabulka 7: **Rodinné hodnoty**

Smysl pro rodinu	Vztah k lidem	Morální hodnoty	Péče o vlastní osobu	Aktivní životní postoj	Přístup k práci	Nemateriální hodnoty	Občanské postoje	Hospodárnost
soudržnost	pomáhání	Tolerance	sport	odvaha	spolehlivost	víra	kritické myšlení	šetrnost
otevřená komunikace	laskavé a jednání	Pravdomluvnost	zdraví	rozhodnost	zodpovědnost	humanistické ideály	zájem o veřejné dění	
důvěra k rodině	úcta ke stáří	Poctivost	odpočinek	ctižádost	pracovitost	smysl pro humor		
vzájemná láska	(slušnost)					vzdělání		

Smysl pro rodinu

Nejčastěji (37) participanti referovali o smyslu pro rodinu. Hodnotou pro ně byla **rodina jako taková**. Důležitá pro ně byla zejména **soudržnost, vzájemná důvěra a láska**.

A2: „*Já myslím, že pro naši rodinu je důležité, abychom udrželi takovou soudržnost, abychom si dokázali vypomáhat, mohli se na sebe spolehnout. Aby mezi náma byla láska.*“

D4: „*Byly časy, kdy jsme neměli moc peněz, ale náš láskou prostoupený domov byl pro nás stejně nejbohatší. Vždycky jsme se ve všem podporovali...celá naše rodina je založená na důvěře.*“

Značný význam přikládalo mnoho participantů také **možnosti v rodině otevřeně vyjadřovat nesouhlas** bez obavy odmítnutí. v tomto se shodovali obě generace, převážně však matky a děti.

G1: „*I když třeba vznikne nějaká neshoda, tak dokážeme v klidu mluvit.*“ Totéž říkali i oba její potomci. „“

E1: „*Jsem hrdá na to, že když se klukům něco nelíbí, tak mi to na rovinu řeknou, ale klidně a slušně.*“ Její syn se k tomuto tématu vyjádřil obdobně.

I1: „*My spolu hlavně hodně mluvíme. Třeba klidně mluvíme i dvě hodiny. Nic neděláme a ze všeho se vypovídáme, pak si aspoň nikdo nic nedomýšlí a nevznikají zbytečný spory.*“ Její dcera hovořila podobně. I3: „*My jsme taková hodně komunikativní rodina. Když se někomu něco nelíbí, tak se ho snažíme vyslechnout a pochopit proč to tak má. Snažíme se zbytečně nehádat.*“

Morální hodnoty

Participantů vyzdvihovali také hodnoty jako je, **pravdomluvnost a poctivost**. To se týkalo chování ve vlastní rodině i jednání s okolím. Ve výpovědích tyto hodnoty participanti zdůrazňovali slovy jako „nikdy“, „vždycky“ apod.

D3: „*U nás se nikdy nelhalo.*“

Jeden otec pravdomluvnost označil dokonce za jedinou hodnotu, kterou si přeje, aby jeho děti přejaly a v životě se jí řídily.

B2: „*Pro mě je důležitý snad jen aby nelhaly. s tím bych měl velkej problém. Pravdomluvnost...to by úplně stačilo.*“

Kategorie morálních hodnot se částečně překrývá s předchozí skupinou hodnot. Hodnota **tolerance**, kterou považují za hodnotu morální, byla nejvíce patrná ve vztahu k rodinným příslušníkům (viz. *možnost otevřeného projevu nesouhlasu*). v této souvislosti se však jedná o obecnou toleranci k lidem, ať už z hlediska jejich rasy, víry či jiného přesvědčení. Tato hodnota byla nejvíce zřetelná v rodině A, kde ji zmiňovali všichni dotazovaní rodinní příslušníci. A1: „...a taky taková ta tolerance. Aby byly schopný žít svobodně a taky uznávaly svobodu druhých.“ A4: „...no a možná ještě takový ten respekt k odlišnosti. Jakože tolerovat to, že někdo má jiný názor. Ať už se to týká politického přesvědčení nebo toho, jestli v tý či oný restauraci dobře vařej.“ A2: „Snažím se brát lidi takový jaký jsou.“

Vztah k lidem

Úzký vztah k morálním hodnotám mají hodnoty, které jsem zařadila do kategorie „vztah k lidem“. I zde se silně projevila hodnota *smyslu pro rodinu*. Participanti mluvili o **vzájemném vypomáhání**, ale i **pomáhání**.

E4: „Když někdo něco potřebuje, třeba bába s dědou, tak každé dělá, co může, aby jim pomohl. Snažíme se všichni vzájemně vypomáhat. I já se snažím udělat si některý den čas, neřeknu, že ho nemám.“ Maminka tohoto participanta toto také popisovala, když hovořila o přípravách rodinných oslav. E1: „Tak kluci naštěstí fakt pomáhají. Teď když jsou dospělý, tak možná i více než dřív. Celkově myslím, že si snažíme v rodině dost pomáhat.“

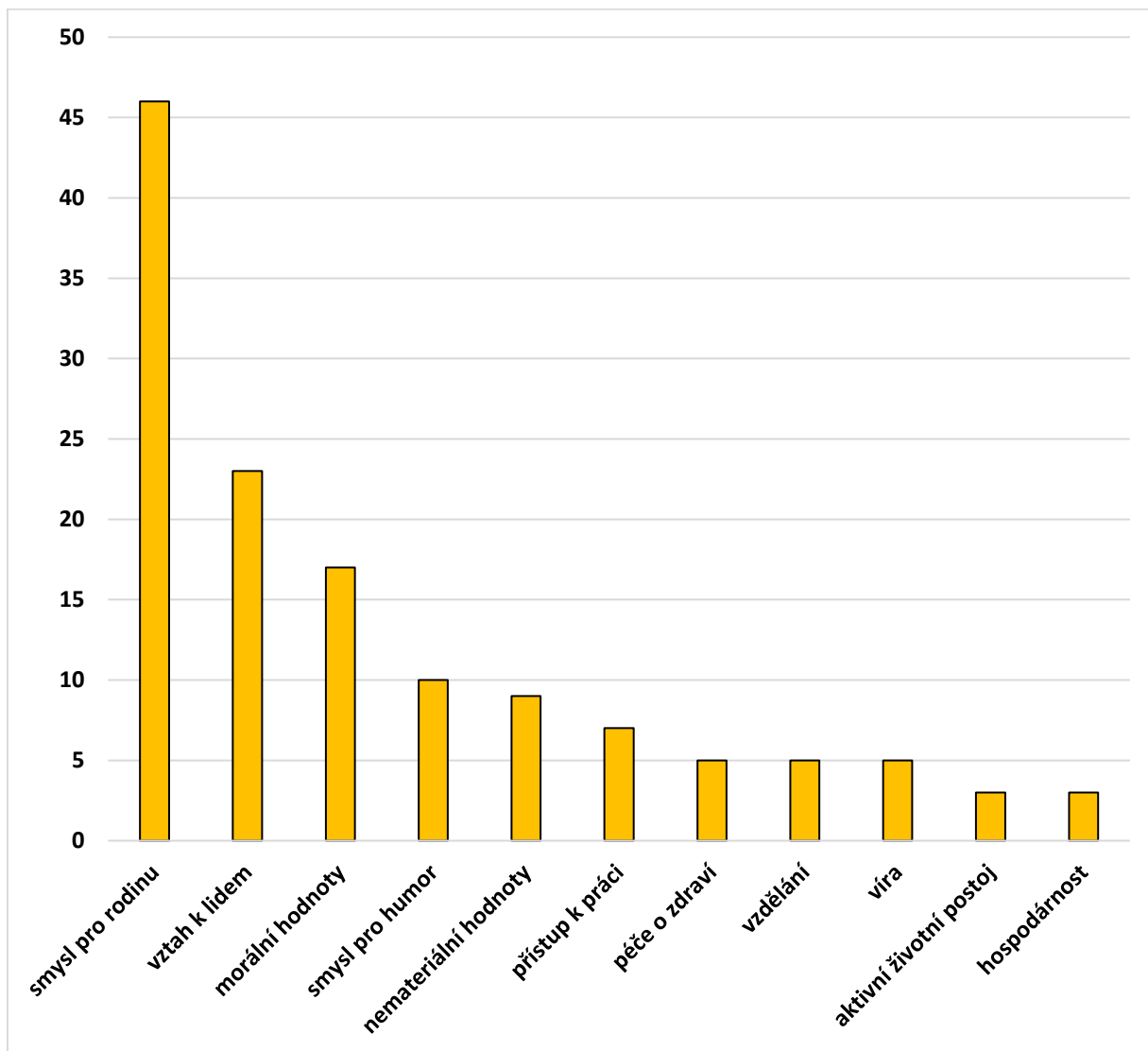
Další velmi často uváděnou hodnotou byla **slušnost**. Někteří (7) participanti ji zmiňovali přímo, u jiných (4) byla vyjádřena v hodnotách jako je **úcta ke stáří** (4) nebo **laskavé jednání** (2) Souvislost mezi těmito hodnotami hezky vyjádřil F4: „No asi prostě slušně žít, slušně se chovat...chovat se s úctou ke starším lidem. Ale to všechno je v tom slušně žít.“

Ostatní hodnoty, které participanti sdělovali, a které jsou také uvedeny v tabulkách 7 a 8 se už nevážou přímo k rodině. z hlediska zaměření diplomové práce se proto nejedná o natolik relevantní data, aby byla komentována podrobně jako předchozí. Přesto je potřebné zmínit, že v každé rodině existovala alespoň jedna hodnota, kterou zmiňovali a sdíleli všichni rodinní příslušníci. v několika rodinách (3) navíc tuto hodnotu uváděli jako v životě zásadní. v rodině C se jednalo o *zájem o veřejné dění*,

v rodině J víra a v rodině B se všichni shodovali na specifickém smyslu pro humor, kterého si velice cenili.

Uvedené hodnoty zmiňovali i další participanti, nebyly ovšem sdělovány všemi rodinnými příslušníky. v grafu 6 je pro lepší představu vyjádřena četnost, s jakou participanti o uznávaných hodnotách mluvili.

Graf 6: *Participanty uznávané hodnoty*

8. DISKUZE

V této kapitole předložím výsledky výzkumu, okomentuji je a srovnám se zjištěními jiných autorů. Zamyslím se nad přínosy, ale i limity práce a závěrem navrhnou možnosti rozpracování provedeného výzkumu.

Diskuze k výzkumnému vzorku

Za jeden z limitů diplomové práce lze považovat výzkumný soubor. **Sběr participantů** probíhal **metodou záměrného výběru**. Oslovila jsem rodiny z řad svých i rodinných přátel, které odpovídaly předem zvoleným kritériím. Je pravděpodobné, že zařazení participantů sdílí do jisté míry podobný životní styl a **nejedná se tak o příliš variabilní soubor**. Ve vzorku není zastoupen nikdo s nižším než středoškolským vzděláním, s tím, že vysokoškolské vzdělání převažuje. Mnozí participantů navíc vysokou školu studují, ale zatím nemají získaný titul a do kategorie „VŠ“ jsem je proto nezapočítala. Na druhou stranu, jsem se snažila alespoň o přibližně stejné zastoupení mužů i žen, což se s celkovým počtem 20 žen a 17 mužů podařilo. Rozmanitá jsou i místa bydliště, z nichž participantů pochází, ať už z hlediska místa nebo velikosti obce.

Bližší **znalost participantů** měla své výhody i nevýhody. Domnívám se, že dobré vztahy **snížily sociální disirabilitu** a zajistily **otevřené odpovědi**. Při vedení rozhovoru ovšem kladla zvýšené nároky na **vyvážení role výzkumníka a přítele**. Podobné obtíže nastaly také při analýze dat, kdy bylo zapotřebí nekládat do analýzy osobní znalosti a zkušenosti z fungování rodin. Těchto pravděpodobných komplikací jsem si byla vědoma již při plánování výzkumu a byla jsem na ně tedy připravena. Věřím, že jsem využívala dostatečnou dávku sebereflexe a roli nestranného výzkumníka dokázala udržet.

Jedná se o kvalitativní výzkum s relativně malým počtem participantů (n= 37), **jeho výsledky proto nelze generalizovat na širší populaci**. To však ani není cílem kvalitativně vedených výzkumů. Ty slouží především k hlubšímu porozumění zkoumané problematice, k čemuž jsou právě tyto vzorky vhodné (Miovský, 2006).

Diskuze ke sběru dat

Nejvhodnější metodou pro výzkum rodin se zdá **návštěva rodiny**. Podle Sobotkové (2012) potlačuje sociální disirabilitu a tendenci hovořit o neobvyklých událostech. z tohoto důvodu jsem všechny rodiny navštívila v místě jejich domova. Toto rozhodnutí zpětně hodnotím jako velmi přínosné. Mohla jsem osobně poznat to, co Rieger a Vyhnálková (1996) popisují spojením „*rodinné charisma*“. Bylo přínosné mít možnost vidět na zdech vystavené fotografie členů rodin, včetně černobílých fotek předků. To podle Matouška (1997) symbolizuje úctu k tradicím. Ta vyplynula i z analýzy rozhovorů a lze tedy určitou spojitost mezi vystavováním fotografií předků a úctou k tradicím také potvrdit.

Při výzkumu rodin se doporučuje získávat informace **od každého člena rodiny zvlášť** (Sobotková, 2012). Tohoto doporučení jsem také dbala. v domácnosti byli přítomni vždy všichni rodinní příslušníci, nicméně během jednotlivých rozhovorů byl v místnosti pouze konkrétní participant. Členy rodiny jsem vzájemně nekonfrontovala s výpověďmi ostatních rodinných příslušníků. Pro mne jako výzkumníka bylo ovšem velmi zajímavé porovnávat výpovědi mezi s sebou.

Určitým pochybením, které musím zmínit, bylo **vedení rozhovorů**. Otázky strukturovaného interview zahrnovaly dotaz: „*Jakým způsobem trávíte Vánoce? Velikonoce? Nový rok?*“ Tato oblast spadá dle Wolina a Bennetové (1984) do kategorie „rodinných oslav“ a z hlediska cílů diplomové práce tak není natolik podstatná. Participantům jsem ji pokládala proto, že i v rámci těchto „oslav“ se mohly vyskytovat (a skutečně se vyskytovaly) rodinné rituály, které byly převzaty z původních rodin, a tudíž by je šlo řadit mezi „*rodinné tradice*“. v těchto chvílích se ovšem participant obvykle rozpovídali a bylo pro mne těžké korigovat je správným směrem. Na druhou stranu tato otázka vždy navodila příjemnou atmosféru a ochotu participantů sdílet své zkušenosti.

Diskuze k výsledkům

Vzhledem ke zjištění, že termín „*rodinné tradice*“ je v odborných publikacích pojímán nejednotně, rozhodla jsem se na začátku každého rozhovoru nejprve zjistit, co si pod tímto pojmem představují samotní participant. Ukázalo se, že rodinné tradice spojují s veškerými kategoriemi, které Wolin a Bennetová (1984) řadí pod obecnější termín „*rodinné*

rituály“. Mluvili o národních svátcích (Vánoce, Velikonoce, Nový rok), oslavách narozenin a jmenin, specifických rodinných rituálech, cestování, ale i rodinných interakcích jako je společné stolování a loučení. v některých případech se také vyjadřovali v souladu s pojetím Sobotkové (2012) či Smit (2011), kteří rodinné tradice definují jako přenesené rodinné rituály. Je zřejmé, že terminologie, kterou používají odborníci v oblasti a snahy o její rozdělení, není pro laickou veřejnost vlastní a slouží spíše k didaktickým účelům.

Při příležitosti této otázky participanti rodinné tradice velice často spojovali se **soudržností rodiny**, což je dle Fiese a kol. (2002) hlavní funkcí rodinných tradic. Zmiňovali jejich **pravidelnost** zajišťující rytmus rodiny. Referovali také o **příjemných pocitech**, které s nimi mají spojené. Dotaz, co pro ně rodinné tradice znamenají (ne pouze ve smyslu vysvětlení pojmu) jsem později položila explicitně všem participantům. v 18 případech mluvili o **pocitu bezpečí a jistoty**. I tyto emoce se řadí mezi odborníky deklarované funkce rituálů (např. Thomson, 2004). Tři participanti také hovořili o **tradičních místech**. z mého pohledu se nejednalo o nijak speciální místa. Byla zmiňována chata, babiččin dům a obývací pokoj s kuchyní. To ale přesně odpovídá tvrzení Imber-Black (2016) o tom, že rodinné rituály se nemusí odehrávat na nijak posvátném místě. Uvádí, že v interakci s ostatními složkami rodinných rituálů, vzbuzuje v rodinných příslušnících pocit neobyčejnosti i obyčejný obývací pokoj.

Dále jsem zjišťovala, zda participanti považují vlastní rodinu za takovou, která má a udržuje hodně rodinných tradic. Před položením této otázky jsem participanty nekonfrontovala s vlastním pojetím tohoto termínu. Domnívala jsem se, že by moje snaha o sjednocení pojmu „*rodinné tradice*“, tak jak jej používám v diplomové práci, participanty mátl a znejistila při dalších odpovědích a byla by tak narušena plynulost hovoru. Ačkoli jsem se obávala toho, že tato otázka tím ztratí význam pro dosažení výzkumných cílů, přinesla zajímavé zjištění. Starší generace hodnotila dnešní dobu oproti mladším participantům jako méně tradiční a svou rodinu označovala za *průměrnou* rodinu s *méně* rodinnými tradicemi. Mladší generace ji naopak považovala v tomto směru za *průměrnou* rodinu s *více* rodinnými tradicemi. Důvod rozdílu je to, že rodiče porovnávali současnou dobu s minulostí, kterou hodnotili jako tradičnější. To by

nasvědčovalo tvrzení A. Giddense (2000), který tvrdí, že rodinné rituály a jejich předávání stále více upadá. Je otázkou, zda hodnocení starší generace není ovlivněno tím, že vzpomínají na období, kdy byli oni sami více emocionálně zaangażováni, ať již jako děti nebo pro to, že měli oni sami malé děti. Nyní se mohou nacházet v životní etapě, kdy se do těchto tradic emočně vžívají hůře. Je také možné, že v jejich názorech hraje roli vnímání pojmu „rodinné tradice“. Domnívám se, že spíše odkazují na rodinné oslavy, zejména slavení národních svátků jako jsou např. Vánoce a Velikonoce.

Ať už je skutečnost jakákoli, kladným faktem je, že většina participantů popsala svou rodinu v tomto ohledu za průměrnou. Podle Šulové (2005) je právě přiměřené množství rodinných tradic ideálním případem.

V každé rodině se slaví narozeniny a jmeniny. Rodina se obvykle sejde i s širším příbuzenstvem a spojí více oslav dohromady. Během těchto setkání si členové rodiny sdělují novinky ze svého života a dochází i k vyprávění příběhů a událostí z rodinné historie. Podle Sobotkové (2017) vyprávění příběhů utváří rodinnou identitu. Ta byla u dotazovaných často pozorovatelná, zejména když používali spojení typu „ten náš“, „my to děláme takhle“ apod.

Zdá se, že oslavy narozenin (především jedná-li se o „kulatá“ výročí) jsou rodinnými příslušníky vnímány jako velmi důležité. Tento fakt paradoxně potvrdila i rodina, ve které se slaví nejméně. Všichni její členové se k tomu vyjadřovali a vzpomínali na doby, kdy se scházeli a slavili více. Současnou situaci přisuzovali zvýšeným nárokům na pracovní i školní výkon, které jim ztěžují najít společné volné chvíle. Na druhou stranu, určitou nespokojenost se způsobem slavení narozenin projevil i plně zaměstnaný otec v jiné rodině, která se k jejich oslavám schází pravidelně i s širším příbuzenstvem. Nelíbí se mu, že se rodina nedokáže sejít kvůli konkrétnímu oslavenci a raději kumuluje více oslav dohromady. Přestože četnost scházení členů rodiny je v těchto rodinách diametrálně odlišná, v obou případech je považována za nedostačující. z výše uvedeného je vidět, že vnímání volného času a jeho touha investovat jej do rodiny touto podobou, je značně individuální.

Skutečnost, že lidé pociťují stále **vyšší tlak na výkon**, nebyla zmiňována ojediněle. Často byla dáována do spojitosti s **hektičností dnešní doby**. k rozhovoru na toto téma se obvykle dostalo až po ukončení nahrávaného rozhovoru. Mnozí participanti si až při loučení povzdechli nad tím, že by rádi udržovali více rodinných tradic, ale mají pocit, že na ně nemají dostatek času. Čtyři z nich navíc vyjádřili obavy z jejich udržitelnosti. Jejich predikci by bylo zajímavé zkoumat v případném rozpracování tohoto výzkumu (viz. dále).

Kromě narozenin a jmenin se participanti zmiňovali o přenesených rituálech z původních rodin. Opakovaně mluvili o **rituálech prováděných v rámci celospolečenských svátků** (např. slavnostním oblékání ke štědrovečerní večeři, zpívání koled dohromady s širší rodinou, zapalování svíček na Vánoce). Tyto činnosti považují participanti za výjimečné chvíle plné *radosti*. v případě rituálů prováděných o Vánocích také s pocity *pokory* a *úcty*. Jeden participant, který vzpomínal na pravidelnou slavnostní řeč otce u štědrovečerní večeře, tuto emoci označil za „*zvláštní pocit mrazení*“.

Opačné emoce se často objevily v případech, kdy došlo na otázku týkající se nejvýznamnějšího křesťanského svátku, Velikonoc. Tradice **pomlázky, se nelíbí hlavně ženám**. I tři otcové se k ní ale vyjadřovali negativně a dva otcové ji nedodržovali. Vztah k Velikonocům (ať už negativní, pozitivní či neutrální), byl vyjma jedné rodiny sdílen vždy všemi rodinnými příslušníky. Lze tedy tvrdit, že vztah k tomuto národnímu svátku se obvykle předává. Rodiny si zvolili vlastní způsob, jak svátek slavit, nebo jej zcela přecházely.

v rodinách docházelo také k **přenesení** určitých typů **rodinných interakcí**. v rodinách, kde se dětem *četlo před spaním*, byla čtené automaticky přeneseno do další generace. Dva rodiče si zachovali stejný *způsob loučení* (křížek na čelo před dlouhou cestou a tradice, kterou si sama rodina nazvala jako „vymavování“). Jedna dcera hovořila a *přidávání drobné sladkosti ke svačinám*, které si chystá do školy, tak jako to pro ni dělal její otec.

Bylo patrné, že v těchto případech nejde o prostou rodinnou rutinu bez obsahu symbolické složky (Spagnola & Fiese, 2007; Sobotková, 2012). Např. uvedená dcera při přípravě svačin vždy vzpomíná na otce. Dokonce i při samotném vyprávění říkala, že jí je trochu smutno, když si uvědomí, že tento rituál bude předávat dál svým dětem a bude ji vždy připomínat otce.

Mimo rodinné tradice, přenesené rodinné interakce či přenesené způsoby slavení rodinných oslav participanti rádi upozorňovali na své vlastní **nepřenesené rodinné rituály**. Konkrétně uváděli např. scházení se u stolu, kde si povídají, řeší uspořádání rodinného času i vyvstalé problémy. Jedna matka zmiňovala také zvyk, že každému ze svých 5 dětí dala *při první návštěvě školy kornout sladkostí*. Tento zvyk mi ihned asocioval příběh uvedený v teoretické části, o rodině, která předává dětem v dovršení 15 let náramkové hodinky, v 16 letech je učí řídit auto apod. (Imber-Black, 2016). Všichni oslovení příslušníci této rodiny také referovali o jejich *celoročním koupání v místním jezeře*. Dvě rodiny, které nemají blízké vztahy s celou širší rodinou, zmiňovali jejich důležitost v možnosti **založení vlastních rodinných tradic**. Děti by je rády předávaly dál svým potomkům a byla by tak zajištěna jejich kontinuita.

Každá rodina vlastní určité **předměty**, které **zdedila** po svých předcích. Ve většině případů patří rodičům, některé předali prarodiče přímo svým vnoučatům. v jenom případě otec předal synovi nůž, který on sám dostal v podobném věku od svého otce.

Předměty participantům **připomínají osoby, od kterých je obdrželi**. Obvykle k nim mají **kladný citový vztah** a cítí za ně **zodpovědnost**. Rieger a Vyhnálková (1996) v této souvislosti hovoří o tzv. „*charismatických předmětech*“. Domnívám se však, že ne všechny předměty, které jejich noví vlastníci jmenovali, by bylo možné pod jejich pojem zahrnout. Zmiňovaný pocit zodpovědnosti některým rodinným příslušníkům bránil zbavit se i těch, které je netěšili. To se týkalo převážně souprav nádobí, uložených ve sklepě. Ačkoli se toto počínání může zdát úsměvné, možná i nesmyslné, myslím, že dobře vystihuje úctu k předkům, kterou jsem během rozhovorů tak zdatelně pociťovala.

Ve všech rodinách byl aspoň jeden participant, který sděloval, že v rodině mají svůj **rodinný recept** nebo recepty. v polovině rodin se takto vyjádřili všichni. Čtyři participanti tvrdili, že žádný rodinný recept nemají a pět si nemohlo žádný vybavit. Příčinou může být rozdílnost ve vnímání slova „rodinný recept“. Někteří považovali za vlastní recept i drobnou úpravu (např. přidání specifického druhu koření) klasických receptů. Je možné, že mezi těmi, kteří tvrdili, že o žádném receptu neví nebo jeho existenci negovali, byli takoví, kteří si pod tímto pojmem představovali něco originálního.

Rodinná jídla jsou nejčastěji připravována o Vánočních svátcích. Rodiny chystají vlastní bramborový salát, pečou svoje osvědčené cukroví, vánočku apod. Příprava jídel a/nebo jejich konzumace je spojena s příjemně strávenými chvílemi celé rodiny. Při popisech receptů, bylo znát, že na ně jsou participanti hrdí. Popisovali je jako „*ty nejlepší*“ atd. Toto zjištění potvrzuje názor Eyere & Eyere (1996) o tom, že tradice vytváří v rodině pocit pýchy.

V rodině se předávaly také **zájmy a dovednosti**. Ty se v naprosté většině případů předávaly od prarodičů až na jejich vnuky (dotazované potomky). z hlediska četnosti se předávaly nejvíce **umělecké sklony** dále **sport, manuální dovednosti, vztah k přírodě, profesní směřování** a také **vztah k literatuře**. Zde mě nejvíce zajímalo, zda přenos probíhal přirozeným způsobem nebo byli potomci k výkonu určité činnosti rodiči (případně prarodiči) vedení. Potomci se ve shodě s rodiči vyjadřovali tak, že jim směr ukázán byl, nicméně vždy měli možnost volby a žádný tlak na ně vyvíjen nebyl.

Rodinné tradice **nejsou v rodinách udržovány shodným způsobem, jako v minulosti**. Ochota měnit rodinné rituály je podle R. Spitze (in Šulová, 2005) zásadní charakteristika funkční rodiny, tudíž lze tuto zjištění považovat za pozitivní. První změny probíhaly už v **začátcích společného žití partnerů**, kdy do rodiny každý z nich přenesl vlastní způsoby jejich udržování. Fritzt (2004) uvádí, že pro předejití konfliktů je často potřeba, aby partneři přistoupili na kompromis. Dle výpovědí se zdálo, že kompromisy nebyly zapotřebí. Rodiče se vesměs shodovali na tom, že pocházeli z rodin s podobnými zvyklostmi i vzorci jednání. Jedna participantka ovšem vyprávěla, že díky manželovi získala zcela jiný pohled na oslavy Vánoc a Velikonoc. Sama pocházela z nevěřící rodiny, pod manželovým vlivem se ale silně obrátila na víru. Přestože tradice prováděných ve sváteční dny v původní rodině (např. slavnostní oblékání ke štědrovečerní večeři) si zanechala, obohatily se jí o nový rozměr.

Modifikace nastaly také s **příchodem dětí a jejich stárnutím**. Také tento vývoj lze dle Šulové (2005) hodnotit rovněž kladně. Tvrdí, že rodiče by měli rodinné rituály přizpůsobovat stáří svých potomků. Participanti obvykle hovořili o postupném klidnějším průběhu oslav narozenin i národních svátků. Děti *nevyžadovaly dřívější množství dárků ani velké oslavy*. Nepotvrdil se ovšem zjištění Šulové (2005), že v období dospívání děti rodinné rituály

zesměšňují. Spíše se čím dál více osamostatňovaly a narozeniny a některé národní svátky (Velikonoce, Silvestr) začaly slavit také *se svými přáteli*, ne pouze s rodinou. Vzhledem k tomu, že veškeré benefity, které rodinné rituály mají, mohou být znehodnoceny, pokud je rodinou vynucována přítomnost všech jejích členů (viz. Spagnola a Fiese, 2007), je potěšující, že nic takového v dotazovaných rodinách neprobíhalo.

Rodiče často s notnou dávkou nostalgie vzpomínali na to, že **když byly děti malé, dbali na udržování rodinných tradic více**. Na tomto sdělení se shodovali i s dětmi. Je otázkou, zda tesknili po udržovaných tradicích nebo spíše po době, kdy byl život rodiny obohacen přítomností malých dětí, které na rodinné tradice a rituály reagovaly spontánními projevy radosti.

Ve dvou rodinách změny nastaly nejen vlivem **stárnutí** dětí, ale také **prarodičů**. Bylo potřeba přizpůsobit rodinné tradice možnostem jejich fyzického zdraví. Zdá se, že varování K. Lorenze (1990), který poukazoval na problém odcizování mladší a starší generace, se v tomto výzkumném vzorku ukázalo jako bezdůvodné. Přestože v jedné rodině se kvůli zhoršenému fyzickému stavu přestali prarodiče rodinných tradic účastnit, rozhodně to neznamenal, že by mezi nimi a jejich mladšími příbuznými vznikla propast. Rodina za nimi pravidelně dojíždí, a to i přesto, že to mnohdy komplikuje její vlastní plány.

V druhé rodině, která se k tomuto typu modifikace vyjádřila, došlo k úpravě průběhu oslav narozenin. Bylo zvykem, že ty pořádá babička. Jezdí k ní její děti a vnoučata a zůstávají u ní přes celý den. Přípravy i samotné návštěvy ji postupně stále více vysilovaly, přesto je však stále toužila i nadále pořádat. Její počínání nasvědčuje tvrzení Sobotkové (2012), že pokud se mohou starší příbuzní podílet na přípravách a průběhu rodinných tradic, získávají pocit sounáležitosti s rodinou. Rodina vyřešila situaci tak, že zkrátila dobu, kterou u babičky trávila a vždy s sebou přivezla nějaké občerstvení, aby ji usnadnila alespoň část práce.

Poslední odhalenou modifikací byly změny **vlivem** postupu **doby**. Ty se týkaly zejména vnímaného zrychlování okolního fungování, které se odráží i v životech rodin. Pozitivní dopad má doba na **úpravu tradičních receptů na jejich zdravější verze**, která byla v několika rodinách popisována. U jedné participantky byl znát vliv globalizace.

Vyjadřovala touhu ve vlastní rodině na Vánoce **poslouchat nejen české, ale i americké nebo anglické koledy.**

Kromě zodpovězených výzkumných cílů, přinesl tento výzkum i další zjištění. Potvrdil poznatek, že **rodinné tradice vyjadřují rodinné hodnoty** (Friesen, 1990). Ukázalo se, že **hodnota rodiny** - alespoň v dotazovaném vzorku - i v dnešní době **přetrvává**. v hierarchii hodnot se dokonce umístila u každého participanta na prvním místě, což zcela odporuje názorům o krizi rodiny (např. Fišerová, 2017). Důležitá pro ně je celková **soudržnost, vzájemná důvěra a láska**. Do této kategorii jsem zařadila také opakovaně jmenovanou **možnost otevřené komunikace**. Způsob komunikace vytváří v rodinách specifickou atmosféru. (Sobotková, 2012) Pokud je komunikace efektivní, jedná se o jeden z hlavních faktorů ovlivňující kvalitu rodinného fungování (Greeff, 2000 in Sobotková, 2012). Protože do vzorku byly zahrnuty pouze funkční rodiny, lze tento výrok podpořit.

Fakt, že hodnota rodiny se umístila na první příčce pomyslného žebříčku hodnot u všech participantů, mohl být **ovlivněn probíraným tématem**. To, že je rodina pro participanty důležitá nicméně dokládaly i jiné než verbální výpovědi. Ve všech rodinách byly vystaveny **fotografie rodinných příslušníků** (často i s domácími mazlíčky, kteří se vesměs jeví jako právoplatní členové rodiny), v některých rodinách na zdech visely staré **dětské kresby**, a kromě rodinných předmětů byly vidět i **předměty uchováající společné vzpomínky** konkrétní rodiny (pohlednice z dovolené apod.).

Přestože děti obvykle popisovaly způsob předávání hodnot spojením „byli jsme vedení“, jednalo se spíše o fenomén, který Bandura (1969) popisuje termínem „observační učení“, tedy učení nápodobou.

Participantů mluvili i o dalších hodnotách, které uznávají nebo které je spojují jako rodinu. Takovými hodnotami byly například *pravdomluvnost* nebo specifický *smysl pro humor*. Další hodnoty nebyly zmíněny všemi rodinnými příslušníky. Zajímavé bylo, že ostatní z rodiny o nich mluvili jako o velice zásadních pro celé rodinné fungování. Je otázkou, zda pro participanta, který se k vybrané hodnotě nijak nevyjádřil, není hodnota natolik významná nebo si ji v rámci rozhovoru pouze nevybavil.

Výzkum potvrdil poznatek Sezera et al. (2016), že rodinné tradice jsou v rodinách stále udržovány, navíc dle výzkumů přináší rodinným příslušníkům radost. Obecně se zdálo, že **ženy dbají na udržování rodinných tradic více než muži**. Daly by se označit za určité „držitelky rodinných tradic“. Při hovoru se jevily tématem zaujaté, rády vzpomínaly a často se odkazovaly na vystavené fotografie a/nebo předměty. Až na výjimky otcové naopak častěji uváděli, že si nevzpomínají a v rozhovorech byli celkově stručnější. Otázkou je, zda byla tato skutečnost způsobena menším zájmem o rodinné tradice nebo rozdílnými povahovými rysy mezi pohlavími.

Podobný styl byl patrný i u mladší generace, ovšem v daleko menší míře. **Mladší generace s k rodinným tradicím vyjadřovala celkově zaujatě a velice kladně**. Toto zjištění odpovídá výzkumu Riy Smit (2011), ze kterého vyplynulo, že mladí lidé ve věku 19-25 let si účast na rodinných rituálech chválí. Mnozí potomci navíc vyjadřovali touhu **uchovávat rodinné tradice jednou i ve vlastních rodinách**.

Jedním z kritérií pro zahrnutí rodiny do výzkumného vzorku byla její funkčnost. Té nasvědčovaly i rozhovory s participanty, ve kterých se projevovaly vzorce **zdravého rodinného fungování**. Walshová (2016) považuje za takové rodiny ty, které udržují dostatek rodinných rituálů a tradic. Domnívá se, že jsou resilientnější než rodiny bez nich. Také Wolin a Bennetová (1984) postulují, že rodinné tradice mohou být vhodnými pomocníky pro zvládání stresu a náročných situací. Přestože nelze tvrdit, že pouhým udržováním rodinných rituálů a tradic se stává rodina funkční, je prokázáno, že ty k tomuto charakteru rodiny výrazně přispívají.

Diskuze k přínosu výzkumu

Hlavním přínosem výzkumu je **přiblížení způsobu udržování rodinných tradic** v rodinách, **vztahu** rodinných příslušníků k jejich jednotlivým formám a porozumění příčinám modifikace rodinných tradic v průběhu rodinného života. Díky rozhovorům se také odhalila **stále trvajících silná hodnota rodiny**, která bývá v dnešní době často považována za upadající.

Výzkum nebyl významný pouze z hlediska výsledků. Měl **význam také pro jeho účastníky**. Participanti sdělovali, že během rozhovorů si **oživilí příjemné chvíle** strávené s rodinou a utvrdili se v tom, jak důležitá pro ně rodina skutečně je. Probírané téma je navíc

inspirovalo obnovit některé rodinné tradice a rituály, které se během let vytratily. Po skončení nahrávaného rozhovoru někteří rodiče **vysvětlovali dětem přesné významy přenesených rituálů**. Toto počínání rodičů je možno považovat za pozitivní výstup výzkumu, protože vysvětlování vzniku a významu jednotlivých rodinných tradic je podle Fritze (2004) velmi důležité.

Diskuze k možnostem rozpracování výzkumu

V průběhu rozhovorů participanti velice **často mluvili o vlastních nepřenesených rodinných rituálech**. Potomci o nich mluvili velmi hezky a často zmiňovali, že by rádi určitou rodinnou oslavu, tradici či interakci zavedli ve vlastní plánované rodině. Zajímavé by mohlo být **longitudinální rozpracování** tohoto výzkumu a realizace výzkumu rodin založených právě těmito participanty a zjišťovat, zda popisované vzorce do rodin skutečně převzali.

Další možností, jak rozpracovat tento výzkum, je **přímé zapojení nejstarší generace**, tedy rodičů současných rodičů. Ačkoli jsem se snažila zjišťovat informace prostřednictvím jejich potomků, jsem si vědoma toho, že poznatky jsou spíše okrajového charakteru. Prarodiče by mohli podat podrobnější informace o již zjištěných rodinných tradicích, navíc by výzkum mohli doplnit údaji o dávnější historii rodiny.

9. ZÁVĚRY

V této kapitole budou v bodech představeny **hlavní výsledky**, které výzkum přinesl.

- Pod pojem „rodinné tradice“ si participanti představují něco, co **stmeluje rodinu, pravidelně se opakuje** a je spojeno s **příjemnými pocity**. Rodinné tradice v některých vyvolávají **pocit bezpečí** a pomáhají **překonat problémy**. Výjimkou je **stres z příprav**, který sdělovaly tři matky.
- **V představě o četnosti udržovaných tradic ve vlastní rodině existuje znatelný rozdíl mezi starší a mladší generací**. Starší generace má **možnost srovnání** současné doby s **minulostí**. Dobu svého mládí hodnotí jako tu, ve které se dbalo na tradice více, a to jak celospolečensky, tak v rodinách. Rodiče tedy častěji hodnotí své současné rodiny (sebe a své dospělé děti) jako ty, které udržují méně rodinných tradic. Mladší generace, která toto srovnání nemá, pak častěji hovoří o svých rodinách, jako tradice relativně udržující.
- Ve všech rodinách existují rituály, které alespoň jeden z rodičů převzal od svých předků. Předávaly se zejména **rituály spojené s národními svátky** (*sváteční oblékání a/nebo zapalování svíček při štědrovečerní večeři* apod.). Pro členy rodiny tyto rituály představují výjimečné okamžiky přinášející do života radost. Přenesly se také **rodinné interakce**, jako např. *specifické způsoby loučení* nebo velmi kladně hodnocené *čtení dětem před usnutím*.
- Rodiny slaví **narozeniny a jmeniny** obvykle s **širším příbuzenstvem**, přičemž spojují **více výročí dohromady**. Setkání využívají nejen ke gratulacím, ale také k **vyprávění příběhů, vzpomínání a sdělování novinek** z vlastního života. Nejvýznamnější jsou tyto sešlosti pro ženy, nicméně slavení narozenin a jmenin **hodnotí kladně téměř všichni** participanti. Pouze v jedné rodině je setkávání s širší rodinou vnímáno spíše jako **povinnost**. Jeden muž také kritizuje spojování více výročí dohromady, protože se z jeho pohledu jedná o projev neúcty k jednotlivým oslavencům.
- V každé rodině existují **předměty zděděné po předcích**. Všechny rodiny uchovávají fotografie, ve dvou rodinách byl vytvořen dokonce rodokmen. Dalšími předávanými předměty jsou např. *kuchyňské nádobí, šperky, dekorace, knihy* aj.

Předměty pro participanty **symbolizují vzpomínky na zesnulé příbuzné**. Vzbuzují v nich pocit **zodpovědnosti**, který některým brání odložit kousky, které jim (oproti jiným zděděným předmětům) potěšení nepřinášejí.

- Všechny rodiny mají vlastní **recepty**, na které jsou náležitě **hrdé**. Ne všichni členové si je ale uvědomují. **Nejčastěji je znají a také používají matky**. Vzhledem k změně způsobu stravování je někteří rodinní příslušníci **upravili do zdravějších podob**.
- Jak rodiče, tak děti, zdědili po svých předcích určité **zájmy a/nebo dovednosti**. Nejčastěji se jednalo o *umělecké sklony, zájem o sport* či *vztah k přírodě*. Rodiče se vyjadřovali tak, že děti k **činnostem sice vedli, ale** nijak je do nich **nenutili** ani nenutí. Ve 3 rodinách se děti nicméně zmínily, že z rodičů cítí **přání, aby se věnovaly činnosti více**.
- V průběhu času docházelo v rodinách k různým **změnám** ve způsobu udržování rodinných tradic. První změny nastaly **při společném soužití partnerů**, kdy do nově založené rodiny každý přinesl z původní rodiny vlastní tradice a rituály. Toto období probíhalo v poklidu. Rodiče jej popisovali jako „**vzájemně obohacující**“. Další změny nastaly s **příchodem dětí** a nutnosti přizpůsobovat rodinné tradice jejich věku. Poslední změna nastala **stárnutím prarodičů**, kteří mnohé přípravy a cesty zmáhaly a bylo potřeba rodinné tradice přizpůsobit naopak jim. Zaznamenané byly také **dobové změny**. Participant vnímají dnešní dobu jako přehnaně hektickou, jako dobu, ve které není na tradice čas. Někteří vyjádřili dokonce **obavy** z toho, **zda je** do budoucna **možné rodinné tradice udržet**.
- **Mladí lidé se** tradic **účastní** a mají k nim **kladný vztah**. **Touží je předávat** další generaci.
- Ukázalo se, že rodinné **tradice korespondují s rodinnými hodnotami**. **Rodina** je pro participanty **na prvním místě**. To dokládají nejen přímá sdělení, ale vyplývá to také z vystavovaných fotografií předků, dětských kreseb a výrobků potomků a umístování rodinných předmětů na viditelná místa.
- Během rozhovorů se hovor často stácel k tématům **rodinných oslav** (Vánoce, Velikonoce) **a rodinných interakcí** (společné scházení u stolu). Zdá se, že tyto fenomény jsou od sebe jen stěží oddělitelné. Lze předpokládat, že pro rodinné příslušníky **jsou v životě stejně** (v případě rodinných interakcí možná i více) **významné jako rodinné tradice**.

SOUHRN

Tato magisterská práce se zabývá rodinnými tradicemi z pohledu psychologie rodiny. Teoretická část se věnuje proměnám rodin v průběhu dějin, rodinnému fungování s důrazem na jeho zdravou podobu a rodinnou resilienci. Značný prostor je věnován rituálům a tradicím, a to jak z obecného pohledu, tak z perspektivy rodin. Teorie se také zaměřuje na vybrané výzkumy z oblasti psychologie rodiny. Jsou v ní uvedeny konkrétní studie, které na téma (nebo jemu přidružená témata) magisterské práce vznikly. Vzhledem k nedostatku českých výzkumů se jedná převážně o studie zahraniční.

Cílem výzkumu bylo zodpovězení tří výzkumných otázek. Zajímalo mne jaké typy rodinných tradic se v rodinách udržují, jaký je vztah rodinných příslušníků k jejich vyzkoumaným podobám a zda, případně jak se rodinné tradice modifikovaly v průběhu rodinného života. Protože terminologie týkající se rodinných tradic, rodinných rituálů a přidružených fenoménů (např. rodinných interakcí), není jednotná bylo nejprve potřeba zvolit pojetí, kterého se budu v této magisterské práci držet. Vybrala jsem odborníky často citované pojetí rodinných tradic dle Wolina a Bennettové (1984), kteří je považují a podtyp rodinných rituálů. Dále jsem se vycházela z názoru Sobotkové (2012) a Smita (2011), kteří pokládají za rodinné tradice rodinné rituály, které byly pro členy rodiny natolik významné, že se přenesly do dalších generace.

Výzkumný soubor tvořilo 10 rodin - partnerský pár a alespoň jeden jejich dospělý potomek. Celkem se výzkumu účastnilo 37 participantů, z toho 20 žen (10 dcer) a 17 mužů (7 synů). Pro účely výzkumu byl zvolen kvalitativní přístup a za jeho typ bylo zvoleno fenomenologické zkoumání. Vzorek byl vybrán prostřednictvím záměrného (účelového) výběru. Jednalo se o rodiny z řad mých a rodinných přátel. To s sebou neslo výhody ve formě snížení sociální diserability, zároveň také tlak na udržení profesionality a objektivity, zejména během zpracovávání dat.

Se všemi participanty byly vedeny rozhovory v místě jejich domova, což umožnilo prohlédnout si prostředí odrážející rodinné fungování. Rozhovory byly prováděny s každým participantem zvlášť, aby se zamezilo vzájemnému ovlivňování, a naopak se podpořilo získání většího množství informací v případech, kdy bude participant mlčenlivější nebo nebude chtít některé informace sdělit před zbytkem rodiny.

Z obsahové analýzy vyplynulo, že ani laická představa o termínu „rodinné tradice“ není jednotná. Participantů termín často spojovali se všemi přidruženými fenomény. Takto pojeté tradice rodiny dávali do souvislosti se soudržností rodiny. Představují pro ně pravidelnost a vyvolávají v nich příjemné emoce a pocit bezpečí a jistoty.

Starší generace o své současné rodině (oni + dospělé děti) mluvila jako rodině s méně tradicemi. Potomci ji naopak častěji vnímali jako rodinu s více tradicemi. Rozdíl byl způsoben v porovnávání dnešní a minulé doby, kde se podle starší generace obecně více dbalo na udržování tradic.

Za důležitou součást rodinného života považují participantů oslavy narozenin. Obvykle se scházejí s širší rodinou. Během oslav si vypráví příběhy, vzpomínají a také si povídají o tom, co nového se stalo v jejich životech. Výjimečnější než narozeniny, jsou pro rodiny přenesené rituály prováděné v rámci celospolečenských svátků. Např. rituály prováděné o Vánocích v rodinných příslušnících vyvolávají pokoru a úctu. Záporný vztah byl zaznamenán pouze k Velikonocím, konkrétně k jejich tradici pomlázky. Velikonoce se v mnoha rodinách udržovaly jen, když byly děti malé. Pokud je rodina slavila, často vynechávala právě tradici pomlázky.

V rodinách došlo také k přenesení určitých typů rodinných interakcí. Rodiče četli svým dětem a loučili se s nimi stejným způsobem jako jejich rodiče. v rodinách, kde bylo loučení zmiňováno, nepředstavuje prázdný rituál, ale citově prožívaný úkon.

Každá rodina hovořila o předmětech, které zdělila po předcích. Vyvolávají v lidech vzpomínky na osoby, od kterých je obdrželi. Obvykle k nim mají kladný citový vztah a cítí za ně zodpovědnost. Tento pocit je na obtíž v případech, kdy se jedná o předmět, ke kterému kladný vztah participant nemá, ale nedokáže jej kvůli výčitkám svědomí odložit.

Každá rodina má také nějaká svá rodinná jídla. Ta jsou nejčastěji chystána o vánočních svátcích. Zdálo se, že participantů jsou na své rodinné recepty obvykle hrdí, protože je popisovali výrazy jako „*ty nejlepší*“ apod.

V rodině se předávaly také zájmy a dovednosti. Nikdy však nešlo o nucení rodičů dětí do činností, které by samy nechtěly. Byly jim pouze ukázány možnosti a cesty, kterými se mohou, ale nemusí ubírat. Mnoho dovedností se také přeneslo „samovolně“, jako např. participantů nejvíce zmiňované umělecké sklony.

Rodinné tradice nejsou v rodinách statické, ale mění se s ohledem na vývojové potřeby rodinných příslušníků a aktuální situaci. Změny nastaly již v začátcích společného soužití partnerů. Další změny nastaly s příchodem a postupným stárnutím dětí, později také prarodičů. Významnou měrou přispěla také dnešní doba, která byla participanty hodnocena jako uspěchaná a hektická. Někteří participanti dokonce projevili obavy z toho, zda je možné za těchto okolností rodinné tradice i nadále udržet. Jejich zachování by si ovšem přáli všichni dotazovaní potomci, ačkoli někteří z nich s drobnými úpravami.

Z rozhovorů vyplynulo, že rodinné tradice korespondují s rodinnými hodnotami. Pro všechny participanty byla na první příčce pomyslného žebříčku hodnot právě rodina. Její důležitost byla patrná také z vystavovaných fotografií, obrázků a výtvorů potomků a předmětů, které symbolizovaly společné zážitky.

Přinejmenším stejně významné jako rodinné tradice se pro participanty zdály být jejich vlastní (zatím nepřenesené) rodinné interakce. Ty by bylo zajímavé dále přezkoumat v případném longitudinálním rozpracování tohoto výzkumu.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

- Assmann, J. (2001). *Kultura a paměť: písmo, vzpomínky a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha: Prostor.
- Bandura, A. (1969). *Principles of behavior modification*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Baštecká a kol. (2011). *Obřady – rituály*. Získáno z <http://www.dlouhacesta.cz/obrady-ritualy-phdr-bohumila-bastecka-a-kol-22650/>
- Bauman, Z. (1995). *Úvahy o postmoderní době*. Praha: SLON.
- Bowie, F. (2008). *Antropologie náboženství*. Praha: Portál.
- Brouček, S., & Jeřábek, R. (eds.). (2007). *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. Praha: Mladá fronta.
- Campbell, K. and a Ponzetti, J.J. (2007). The Moderating Effects of Rituals on Commitment in Premarital Involvement. *Sexual and Relationship Therapy*, 22(4), 415-428. doi: 10.1080(14681990701496415
- Compañ, E., Moreno, J., Ruiz, M., & Pascual, E. (2002). Doing Things Together: Adolescent Health and Family Rituals. *Journal of Epidemiology and Community Health*. (1979-), 56(2), 89-94. Získáno z <http://www.jstor.org/stable/25569629>
- Couple and Family Maps. (2015). Získáno 8. června z https://www.prepare-enrich.com/prepare_enrich_content/training/section_08_adj.pdf
- Crespo, C., Santos, S., Canavarro, M. C., Kielpikowski, M., Pryor, J., & Féres-Carneiro, T. (2013). Family routines and rituals in the context of chronic conditions: A review. *International Journal Of Psychology*, 48(5), 729-746.
- Dai, L., & Wang, L. (2015). *Review of Family Functioning*. Open Journal of Social Sciences. 3(12), 134-141. doi: 10.4236/jss.2015.312014
- Dudová, R. (2015). *Postarat se ve stáří. Rodina a zajištění péče o seniory*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Dunovský, J. (1986). *Rodina a její poruchy ve vztahu k dítěti*. Praha: MPSV ČR.
- Erikson, E. (2015). *Životní cyklus rozšířený a dokončený*. Praha: Portál.

- Eyere, R., & Eyere, L. (1996). *Tři kroky k pevné rodině: vytvořte pro sebe a pro své děti šťastnou rodinu*. Olomouc: Votobia.
- Fialová, L., Pikálková, S., Kučera, M. & Hamplová, D. (2000). *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Fiese, B.H., Tomcho, T.J., Douglas, M., Josephs, K., Poltrock, S., & Baker, T. (2002). A Review of 50 Years of Research on Naturally Occurring Family Routines and Rituals: Cause for Celebrations? *Journal of Family Psychology*, 16(4), 381-390. doi: 10.1037//0893-3200.16.4.381.
- Fišerová, V. (2017). *Krize rodiny*. In Nešpor, Z. (ed.), *Sociologická encyklopedie*. Získáno 15. června 2018 z https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Krize_rodiny
- Friesen, D. J. (1990). Rituals and Family Strength. *Direction*. 19(1), 39-48. Získáno 17. září 2017 z <http://www.directionjournal.org/19/1/rituals-and-family-strength.html>
- Fritz, G. K. (2004). Children and adults need family traditions. *Brown University Child & Adolescent Behavior Letter*, 20(1), 8.
- Garneau, C. (2016). Remarriage And Stepfamily Life. In F. Wash (Ed.). *Normal Family Processes* (149-171). New York: The Guilford Press.
- Gennep, A. (1997). *Přechodové rituály*. Praha: Mythologie.
- Giddens, A. (1999). *Sociologie*. Praha: Argo.
- Giddens, A. (2000). *Unikátní svět*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Gjuričová, Š., & Kubička, J. (2009). *Rodinná terapie: systemické a narativní přístupy* (2., dopl. a přeprac. vyd). Praha: Grada.
- Goody, J. (2006). *Počátky moderní rodiny*. Praha: Lidové noviny.
- Hartl, P., Hartlová, H. (2010). *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál.
- Hendl, J. (2016). *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál.
- Herrman, H., Stewart, D., Diaz - Granados, N., Berger, E., Jackson, B., & Yuen, T. (2011). What is resilience?. *La Revue canadienne de psychiatrie*, 56 (5), 258 - 265.
- Hewston, M., Stroebe, W. (2006) *Sociální psychologie*. Praha: Portál.
- Horský, J., & Pražáková Seligová, M. (1997). *Rodina našich předků*. Praha: Lidové noviny.

- Hungr, P. (2008). *Srovnávací právo: právní kultury*. Ostrava: KEY Publishing.
- Hrabáková, L. (2002). *Vybrané kapitoly z kulturní antropologie*. Liberec: Technická univerzita v Liberci.
- Hrdá, M., Šíp, R. (2011) *Identita v sociálně pedagogickém výzkumu: pole napětí, změn a začlenění*. Brno: Masarykova univerzita.
- Huisman, D. (2014). Telling a family culture: Storytelling, Family Identity, and Cultural Membership. *Interpersona*, 8(2), doi:10.5964/ijpr.v8i2.152
- Hungr, P. (1988). *Objektivní a subjektivní právo*. Brno: UJEP.
- Cheal, D. 2002. *Sociology of Family Life*. Basingstoke: Palgrave.
- Choděra, O. (2002). *Partnerství, manželství a paragrafy*. Praha: Grada.
- Imber-Black, E. (2016). The Value of Rituals in Family Life. In F. Walsh (Ed.), *Normal family processes: growing diversity and complexity* (483-497). New York: Guilford Press.
- Jandourek, J. (2007). *Sociologický slovník* (Vyd. 2.). Praha: Portál.
- Ježková, (2015). Rodina na druhý pokus: Jaké je být nevlastním rodičem? Získáno 1. června 2018 z: <https://www.sancedetem.cz/srv/www/content/pub/cs/clanky/rodina-na-druhy-pokus-jake-je-byt-nevlastnim-rodicem-164.html>
- Jones, E. (1996). *Terapie rodinných systémů: vývoj v milánských systemických terapiích*. Hradec Králové: Konfrontace.
- Kafková Petrová, M. (2013). *Šedivější hodnoty. Aktivita jako dominantní způsob stárnutí*. Brno: Munipress.
- Kaufmann-Huber, G. (1998). *Děti potřebují rituály*. Praha: Portál.
- Keller, J. (1992). *Nedomyšlená společnost*. Brno: Doplněk.
- Kobasa, S. C. (1979). Stressful life events, personality, and health: an inquiry into hardiness. *Journal of personality and social psychology*, 37(1), 1-11.
- Kotler, P., & Keller, K. L. (2007). *Marketing management*. Praha: Grada Publishing.
- Kratochvíl, S. (2009). *Manželská a párová terapie*. Praha: Portál.
- Krupková, J. (1991). *Tradice a etnografie*. Praha: Karolinum.
- Kuchařová, V. a kol. (2017). *Zpráva o rodině*. Praha: VÚPSV. Získáno 4. května 2017 z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/30514/Zprava_o_rodine_2017.pdf

- Labusová, E. (nedat.) *Legalizace adopcí dětí homosexuálními/lesbickými páry - ano, nebo ne?.* Získáno 23. srpna 2018 z <http://www.evalabusova.cz/ankety/adopce.php>
- Lebow, J.L. (2016). Editorial: Family Resilience. *Family Process*. 55(4), 613–615. doi: 10.1111/famp.12268
- Lenderová, M. (1999). *k hříchu i k modlitbě*. Praha: Mladá fronta.
- Lorenz, K. (1990). *8 smrtelných hříchů*. Praha: Panorama.
- Marčík, F. (nedat.). *Pojem resilience*. In Slovník cizích slov. Získáno 8. července z: <https://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/resilience>
- Mareš, P. (2003). *Sňatkový trh – koncepty a modely: Východisko výzkumů reprodukce rodiny*. In Mareš, P., & Potočný, (2003). T. Modernizace a česká rodina: sborník prezentací na sympóziu pořádaném ve dnech 15.-17.října 2003 Fakultou sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně (225-230). Brno: Barrister & Principal.
- Marušiak, M. (1963). *Súčasný problémy rodiny a manželství*. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry.
- Maslow, A. (2000). *Ku psychologii bytia*. Modra: Persona.
- Masten, A. (2014). Global perspectives on resilience in children and youth. *Child Development*, 85 (1), 6 - 20.
- Matějček, Z. (1992). *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Matějček, Z. (Ed.). (2002). *Osvojení a pěstounská péče*. Praha: Portál.
- Matoušek, O. (1997). *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Matoušek, O., Pazlarová, H. a kol. (2014). *Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál.
- McCubbin, H. I., & McCubbin, M. A. (1996). *Resiliency in families: A conceptual model of family adjustment and adaptation in response to stress and crises*. In H. I. McCubbin, A. I. Thompson, & M. A. McCubbin (1996). *Family assessment: resiliency, coping and*

- adaptation–Inventories for research and practice (pp. 1-64). Madison: University of Wisconsin System.
- Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada.
 - Možný, I. (2002). *Sociologie rodiny*. Praha: Studijní texty.
 - Možný, I. (2008). *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
 - Možný, I., Přidalová, M., & Bánovcová, L. (2003). *Mezigenerační solidarita: předběžná zpráva z mezinárodního srovnávacího výzkumu Hodnota dětí a mezigenerační solidarita*. Brno: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.
 - Murphy, R.F. (2004). *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: SLON.
 - Olson, D. H. (2008). Circumplex Model of Marital and Family Systems. *Journal of Family Therapy banner*. 22(2), 144-167. doi: 10.1111/1467-6427.00144
 - Olson, D.H., Sprenkle, D.H., & Russell, C.S. (1979). Circumplex Model of Marital and Family Systems: I. Cohesion and Adatibility Dimensions, Family Types, and Clinical Applications. *Family Process*, 18(1), 3-28. doi: 10.1111/j.1545-5300.1979.00003.x
 - Patterson, J. M. (2002). Integrating family resilience and family stress theory. *Journal of marriage and family*, 64(2), 349-360. doi: 10.1111/j.1741-3737.2002.00349.x
 - Plaňava, I. (1994). Komponenty a procesy fungujících rodin a manželství. *Čs. Psychologie*, 38, 1994, 1, 1-14.
 - Plaňava, I. (2000). *Manželství a rodiny*. Brno: Doplněk.
 - Průcha, J., Wlaterová, E., & Mareš, J. (2009). *Pedagogický slovník*. Praha: Portál.
 - Rabušic, L. (2001). *Kde ty všechny děti jsou?*. Praha: Slon.
 - Rieger, Z., Vyhnálková, H. (1996). *Ostrov rodiny: integrující přístup pro práci s rodinou: příručka pro odborníky*. Hradec Králové: Konfrontace.
 - Satirová, V. (1994). *Kniha o rodině*. Brno: Svan.
 - Sezer, O., Norton, M.I., Gino, F., & Vohs, K.D. (2016) Family Rituals Improve the Holidays. *Journal of the Association for Consumer Research*. 1(4) 509-526.
 - Shils, E. (1981). *Tradition*. The United States of America: The University of Chicago Press.

- Singly, F. (1999). *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál.
- Sixbey, M.T. (2005). *Development of the family resilience assessment scale to identify family resilience constructs*. (Disertační práce). Získáno 1.4.2018 z http://etd.fcla.edu/UF/UFE0012882/sixbey_m.pdf
- Slezáčková, A., & Sobotková, I. (2017). *Family resilience: Positive psychology approach to healthy family functioning*. In U. Kumar, U. Kumar (Eds.), *The Routledge international handbook of psychosocial resilience* (pp. 379-390). New York, NY, US: Routledge/Taylor & Francis Group.
- Smit, R. (2011). Maintaining family memories through symbolic action: Young adults' perceptions of family rituals in their families of origin. *Journal of Comparative Family Studies*, 42(3), 355-367.
- Sobotková, I. (2003). *Pěstounské rodiny: jejich fungování a odolnost*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí.
- Sobotková, I. (2004). Test rodinného systému – připravovaná metoda rodinné diagnostiky. In Heller, D., Procházková, J., Sobotková, I. (ed.). *Psychologické dny 2004: Svět žen a svět mužů: polarita a vzájemné obohacování: sborník příspěvků z konference Psychologické dny*, Olomouc: Universita Palackého v Olomouci.
- Sobotková, I. (2012). *Psychologie rodiny*. Praha: Portál.
- Sobotková, I. (2017). Rodinná paměť. *Československá psychologie*. (61)2, 144 – 155.
- Spagnola, M., Fiese, B. (2007). Family Routines and Rituals A Context for Development in the Lives of Young Children. *Infants & Young Children*. 20(4),284-299.
- Šolcová, I. (2009). *Vývoj resilience v dětství a dospělosti*. Praha: Grada.
- Šottnerová, D. (2008). *Lidové tradice*. Olomouc: Rubico.
- Šulová, L. (2005). *Raný psychický vývoj dítěte*. Praha: Karolinum.
- Thompson, J. B. (2004). *Média a modernita*. Praha: Karolinum.
- Tiskové oddělení MPSV. (srpen, 2013). *Rodičovskou si loni vzalo jen 5200 mužů. 50krát méně než žen (Právo)*. Získáno z <https://www.mpsv.cz/cs/16093>
- Tóthová, J. (2011). *Úvod do transgenerační psychologie rodiny: transgenerační přenos vzorců rodinného traumatu a zdroje jeho uzdravení*. Praha: Portál.

- Trilling, L. (1972). *Sincerity and Authenticity*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Veselá, H. (producentka), & Kučera, M. (režisér). (2016). *Fokus Václava Moravce – Krize rodiny* (Dokument). Praha: Česká televize.
- Walsh, F. (1998). *Strengthening family resilience*. New York: The Guilford Press.
- Walsh, F. (2002). A family resilience framework: Innovative practice applications. *Family Relations*, 51, 130-137.
- Walsh, F. (2016). *Normal Family Processes*. New York: Guilford Press.
- Weber, M. (1997). *Autorita, etika a společnost: pohled sociologa do dějin*. Praha: Mladá fronta.
- White, J.M., Klein, D.M., & Martin, F.T. (2015). *Family Theories: An Introduction*. Washington D.C.: SAGE.
- Wolin, S.J., Bennett, L.A. (1984). Family Rituals. *Family Process*. 23(3), 401-420. doi: 10.1111/j.1545-5300.1984.00401.x
- Zákon o rodině 94/1963 Sb. Získáno 2. ledna 2018 z https://www.mpsv.cz/files/clanky/7262/Zakon_o_rodine.pdf
- Zhou, G., Wang, Y., & Yu, X. (2016). *Curr Psychol*. Direct and Indirect Effects of Family Functioning on Loneliness of Elderly Chinese Individuals. 37 (11), 259-301. doi: 10.1007/s12144-016-9512-5

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1: Vývoj podoby rodin (upraveno dle Možného, 2008)	12
Tabulka 2: Průměrný věk účastníků	55
Tabulka 3: Představa pojmu rodinné tradice	60
Tabulka 4: Vnímané množství udržovaných tradic v rodině	62
Tabulka 5: Rodinné předměty	66
Tabulka 6: Předávané zájmy a dovednosti	68
Tabulka 7: Rodinné hodnoty	86

SEZNAM GRAFŮ

Graf 1: Nejvyšší dosažené vzdělání	56
Graf 2: Místo bydliště	56
Graf 3: Četnosti předávaných zájmů a dovedností	69
Graf 4: Znalost rodinných receptů	78
Graf 5: Převzetí rodinných tradic partnera	81
Graf 6: Účastníci uznávané hodnoty	89

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1. *Český a cizojazyčný abstrakt bakalářské diplomové práce*

Příloha č. 2. *Anamnestický dotazník*

Příloha č. 3. *Otázky polostrukturovaného rozhovoru*

Příloha č. 4. *Informovaný souhlas*

Příloha č. 5. *Charakteristika výzkumného vzorku*

Příloha č. 6. *Ukázka přepisu rozhovoru*

Příloha č. 7. *Ukázka kódování*

ABSTRAKT

Název práce: Rodinné tradice z pohledu psychologie rodiny

Autor práce: Bc. Karolina Holanová

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Irena Sobotková, CSc.

Počet stran a znaků:

Počet příloh: 6

Počet titulů použité literatury: 105

Abstrakt:

Magisterská práce se věnuje rodinným tradicím z pohledu psychologie rodiny. Teoretická část se zabývá vývojem rodin, jejich fungováním, rodinnou resiliencí, rodinnými rituály a tradicemi. Jsou v ní uvedeny vybrané výzkumy, které byly na téma diplomové práce uskutečněny. Výzkumnými cíli bylo popsat typy rodinných tradic, zjistit vztah rodinných příslušníků k jejich podobám a porozumět případným změnám rodinných tradic v průběhu života rodiny. Pro účely výzkumu byl zvolen kvalitativní přístup. Výzkumnou metodou bylo polostrukturované interview. Rozhovory byly vedeny s 10 rodinami – nerozvedenými páry a jejich dětmi – celkem s 37 participanty. Výzkumný soubor byl vybrán záměrným výběrem. Zpracování dat probíhalo pomocí kvalitativní obsahové analýzy. Její výsledky ukázaly, že všechny rodiny mají rodinné tradice, ke kterým mají obvykle velmi pozitivní vztah. v rodinách se dbá na slavení narozenin a celostátních svátků, během nichž se vykonávají rodinné tradice. Ve všech rodinách existují zděděné předměty, rodinné recepty a předávají se určité zájmy a dovednosti. Ukázalo se, že rodinné tradice se mění v souladu s potřebami rodiny.

Klíčová slova: rodinné tradice, rodinné rituály, psychologie rodiny, rodinné fungování

ABSTRACT OF THESIS

Title: Family Traditions in Respect to Family Psychology

Author: Bc. Karolina Holanová

Supervisor: Doc. PhDr. Irena Sobotková, CSc.

Numberofpages:

Numberofappendices: 6

Numberofreferences: 105

Abstract:

The graduation thesis is devoted to the family traditions in respect to the family psychology. The theoretical section deals with the forming of the families, their functioning, the family resilience, the family rituals and traditions. The theoretical part of the work features specifically selected researches that were carried out for the chosen subject of the diploma work. The research objective was to describe the individual types of the family traditions, determine the regard of the family members to the forms of the traditions, and get insight into the possible changes of the family traditions during the family cycles. Qualitative approach was chosen for this research work and the research method was a semi-structured interview. The interviews were carried out with 10 families, non-divorced married couples and their children that are altogether 37 participants. The research group was selected by deliberate choice. Data processing was carried out by the qualitative content analysis. The outcome of the analysis revealed the fact that all these families have their traditions with usually very positive relation to them. The families keep birthday celebrations and national days during which the family traditions are realized. All families also hold various inherited subjects, family recipes and also particular hobbies and skills are handed over. Further phenomenon was revealed that the family traditions are changing in line with the requirements of the family.

Key words: family traditions, family rituals, family psychology, family functioning

Příloha č. 2.: *Anamnestický dotazník*

ANAMNESTICKÝ DOTAZNÍK

Jméno a příjmení:

Role v rodině: matka x otec x dcera x syn

Datum narození:

Bydliště: vesnice x město 5-10 000 x město 11-15 000 x 16-35 000 x 36-50 000 x více obyvatel

Email:

Nejvyšší dosažené vzdělání:

Vyplní pouze rodiče:

Předchozí manželství: ano x ne

Počet let v současném manželství:

Počet dětí v současném manželství:

Vyplní pouze děti:

Počet sourozenců:

Pohlaví a věk sourozenců:

INFORMOVANÝ SOUHLAS

Byla jsem informovaná o významu a poslání výzkumu, který je věnován zjišťování motivaci dobrovolných osobních asistentů. Podpisem stvrzuji, že se tohoto výzkumu účastním na základě svého dobrovolného rozhodnutí.

V.....

dne

.....

podpis

OTÁZKY DO ROZHOVORU

- 1) Co si představujete po pojmem „rodinné tradice“?
- 2) Považujete se za rodinu, která má a udržuje hodně tradic?
- 3) Při jakých příležitostech se vaše rodina setkává?
- 4) Jakým způsobem trávíte Vánoce? Velikonoce? Nový rok? Oslavy narozenin, svátky?
- 5) Máte při těchto příležitostech nějaké zvyklosti, které provádíte? Je něco z toho typické pouze pro Vaši rodinu?
- 6) Víte, jakým způsobem tato zvyklost vznikla? Vychází z Vaší původní rodiny? Liší se nějak?
- 7) Dodržujete nějaké tradice z rodiny partnera?
- 8) Co pro vás udržování tradic znamená? Vyvíjí se v průběhu času nějak váš vztah k tradicím (názor na jejich důležitost v životě vaší rodiny)?
- 9) Přál/a byste si, aby některé tradice převzali i vaše děti? Jaké? Proč?
- 10) Předávají se ve Vaší rodině nějaká zájmy, dovednosti, případně je nějaké povolání, které se ve Vaší rodině dědí?
- 11) Máte v rodině nějaké předměty, které si v rodině předáváte? (Může jít i o fotografie) Jaké to jsou? Co pro Vás znamenají? Přejete si je jednou darovat i svým dětem?
- 12) Máte v rodině nějaký tradiční recept? Kdo ho vařil a vaří? Při jakých příležitostech ho připravujete? Naučil/a jste (nebo plánujete naučit) toto jídlo i Vaše děti?
- 13) Co z toho, o čem jsme dnes hovořili si přejete, aby bylo zachováno do další generace?
- 14) Přál/a byste si k tomu, o čem jsme se bavili něco dodat?
- 15) Jsou nějaké hodnoty, které jsou pro vaši rodinu důležité? Snažíte se je předávat svým dětem? *

*Doplněno později

Příloha č. 5: Charakteristika výzkumného vzorku

KÓDY	Věk	Počet dětí	Nejvyšší dosažené vzdělání	Bydliště
Rodina A				
matka A1	51	2	VŠ - magisterské	město 10 - 15 000
otec A2	71		SŠ s maturitou	
dcera A3	23		VŠ - bakalářské	částečně sama
syn A4	26		VŠ - magisterské	částečně sám
Rodina B				
matka B1	51	2	SŠ s maturitou	město 10 - 15 000
otec B2	49		SŠ s maturitou	
dcera B3	18		SŠ s maturitou	
syn B4	19		SŠ s maturitou	
Rodina C				
matka C1	50	2	VŠ - magisterské	město 10 - 15 000
otec C2	56		VŠ - magisterské	
dcera C3	23		VŠ - bakalářské	
Rodina D				
matka D1	51	2	SŠ s maturitou	město 35 - 50 000
otec D2	62		SŠ s maturitou	
dcera D3	27		VŠ - magisterské	částečně sama
dcera D4	24		VŠ - bakalářské	částečně sám
Rodina E				
matka E1	46	2	SOU s výučním listem	město 35 - 50 000
otec E2	55		SŠ s maturitou	
syn E4	26		SŠ s maturitou	
Rodina F				
matka F1	52	2	VŠ - magisterské	město 10 - 15 000
otec F2	56		VŠ - magisterské	
dcera F3	24		VŠ - bakalářské	částečně sama
syn F4	19		SŠ s maturitou	
Rodina G				
matka G1	49	2	VŠ - magisterské	město 10 - 15 000
otec G2	53		SŠ s maturitou	
dcera G3	24		VŠ - bakalářské	
syn G4	20		SŠ s maturitou	
Rodina H				
matka H1	49	2	SŠ s maturitou	město 10 - 15 000
otec H2	53		SŠ s maturitou	
dcera H3	26		VŠ - magisterské	
dcera H4	19		SŠ s maturitou	
Rodina I				
matka I1	48	2	SŠ s maturitou	město do 5000
Otec I2	54		SŠ s maturitou	
dcera I3	24		SŠ s maturitou	
Rodina J				
matka J1	51	5	VŠ - magisterské	vesnice do 5000
otec J2	63		VŠ - magisterské	
syn J3	26		VŠ - magisterské	(částečně sám)
syn J4	24		VŠ - bakalářské	(částečně sám)

1) Co si představujete po pojmem „rodinné tradice“?

Nevim, nějaké ty společné chvíle. Příjemný, pozitivní...Vždycky se během toho tak klidně naladím, mám takovou tu vnitřní pohodu.“

2) Považujete se za rodinu, která má a udržuje hodně tradic?

Nemyslím si, že nějak moc. Nějaké tradice udržujeme, ale záleží, kam v těch tradicích zacházíme. Jestli myslíte něco, co bývalo kdysi když jsem byla malá, jako pouštění lodiček, tak to zase ne. Většinou když něco máme, tak to zase stejně zanikne. Mívali jsme třeba sobotní filmy.

3) Při jakých příležitostech se vaše rodina setkává?

Narozenin, svátky, Velikonoce. Je to vždycky fajn. Snažíme se všichni, aby to příjemné bylo. Není to jako nutnost.

4) Jakým způsobem trávíte Vánoce? Velikonoce? Nový rok? Oslavy narozenin, svátky?

Vánoce

Začínají už adventem. Koupíme si ten věnec, a ještě si uvědomujeme, co to znamená. Že je tu třeba to obdarovávání potřebných. Bez toho Vánoce nejsou ono. Člověk musí podniknout jakékoli malé krůčky. Potom to kupování jmelí. Hrozně rádi máme stromeček, to hlavně manžel, ten musí mít vždycky živý. No a potom ten Vánoční den, to je sváteční večeře (máme salát, řízky, jak kdo chce). „Na štědrovečerní večeři máme i sváteční nádobí, které jsme zdělili po manželově mamince. Svátečně se oblečeme, svátečně protřeme. Pozveme dědečka (babička už odešla asi před 20lety). No, zkrátka si ten den uděláme takový výjimečný. Posloucháme koledy. Takhle, nejsou pro nás Vánoce...Nerada slyším, že Vánoce jsou pro děti. To mě vždycky mrzí. Myslím, že spousta lidí zapomíná na to, proč se to vůbec slaví. Že to nemá s dětma absolutně nic společného, že je to pro všechny. A ty dárečky je jen ten vedlejší symbol a abych pravdu řekla, tak mi i docela vadí, když se jich schází hodně. Mám pak vždycky pocit, že už se to tak jako oddaluje. Když jsou to děti, tak je to vůbec problém. Teď je to fajn, že jak už máme ty dospělý syny, už si to všichni uvědomujeme, nikdo na ty dárky nespěchá. Takže si sedneme u toho stromečku, pustíme si koledy, chvíli posloucháme, pak si třeba něco povídáme a až když už toho máme dost, tak se teprve podíváme na ty dárky. Je pro nás důležitá ta náboženská složka. „Myslím, že každý, kdo má srdce otevřený musí tu atmosféru Vánoc cítit v tom vzduchu. Je to všechny takový slavnostní.“

Velikonoce

To barvíme vajíčka, ale spíš proto, že se nám to líbí. Ale snažíme si uvědomit i to jak (důrazně) ty Velikonoce vznikly. Víme i co se stalo na Velký pátek, ale to už je zase druhá věc. No a tam se zase setkáme na rodinném obědě s babičkou dědečkem, s moji sestrou a dětma. Když bylo víc času, tak jsme dělali i perníčky, ale to už jsem vzdala.

Narozeniny

Scházíme se vždycky celá rodina u mojich rodičů. Mají domek na vesnici s velkou zahradou. Většinou přijede i sestra s dětma. Často spojujeme víc narozenek dohromady. Nebo třeba i něčí svátek. Někdy děláme dorty, někdy něco mraženého koupíme, vždycky záleží, jak je čas, co je za roční období a tak.

A jak to probíhá?

Nic extra. Prostě jsme spolu. Vyprávíme si, co je nového nebo jak je všechno furt stejné. Někdy třeba vzpomínáme (hlavně teda rodiče) na babičku s dědou nebo různé zážitky z dovolený, když byly děti malé a tak.

Nový rok

To děláme chlebičky, jdeme na to náměstí podívat se na ohňostroj. Letos tu byla moje sestra s přítelem a dětma. Tak si povídáme a čekáme do té půlnoci...nijak extra do neprožíváme.

5) Myslíte, že je něco z toho, co o svátcích provádíte typické pouze pro Vaši rodinu?

Myslím, že ani ne. Neuvědomuju si, že bychom dělali něco zvláštního, ale jednou mi povídala kolegyně, jak to dělají, když chtějí tajně propašovat dárky pod stromček... (dále povídá o své kolegyni).

6) Dodržujete nějaké tradice z rodiny partnera?

Tak třeba na Vánoce. My jsme doma poslouchávali spíš moderní koledy. Byly jsem nevěřící rodina, takže pro nás to byly hlavně dárečky. Takže smysl jsem objevila až s příchodem manžela. Ale krásný byly vždycky, to jo.

7) Co pro vás udržování tradic znamená? Vyvíjí se v průběhu času nějak váš vztah k tradicím (názor na jejich důležitost v životě vaší rodiny)?

Tak třeba stromček jsme mívali vždycky živý. Pak ty koledy no. Poslouchali jsme třeba Káju Gotta. To teď rozhodně neposloucháme. Máme je teď díky manželovi mnohem více...jak bych to řekla... asi svátečnější nebo pokornější nebo tak něco. Ale jak jsem říkala, krásný byly vždycky.

Ještě nějaký rozdíl oproti tomu, jak jste je slavili dříve?

Skvělé bylo, že když jsme rostli, tak jsme nezažívali tu hrůzu nákupních center. To byl malý obchod, kam se došlo něco nakoupit. Taky když jsem byla malá, tak jsem se na všechno těšila nějak víc. To dítě to úplně jinak prožívá. Teď mám na starosti to břímě, aby všechno klaplo, aby bylo vše na čas, takže už jsou to i nervy. Jinak slavnostně jsme se oblékali i doma...nevím, víc mě nenapadá.

Co jiné svátky? Třeba Velikonoce?

To je více méně stejné. Malovali jsme vajíčka...no, ale zase tam chyběl ten aspekt víry.

8) Přál/a byste si, aby některé tradice převzali i vaše děti? Jaké? Proč?

Nejdůležitější z toho roku jsou ty Vánoce. A pak to scházení s příbuznými, to by mělo být – a to zatím dělají. Myslím, že lidé, kteří znají význam Vánoc, prožívají duševní rozpoložení, který je prostě hezký

9) Předávají se ve Vaší rodině nějaká zájmy, dovednosti, případně je nějaké povolání, které se ve Vaší rodině dědí?

Povolání se nepředává. Ale dovednosti, co vím, tak oba pěkně malují a manžel krásně kreslí a jeho maminka taky. Ten obraz, co je za vámi, tak třeba malovala právě jeho maminka. My těch obrazů máme fakt hodně. Všechny obrazy, co tu jsou máme od ní. Navíc manžel velice rád hraje na klavír, tak to má syn taky po něm.

10) Máte v rodině nějaké předměty, které si v rodině předáváte? (Může jít i o fotografie) Jaké to jsou?

No, tak to nádobí na Vánoce po babičce. Fotky určitě. Některé předměty máme i ve sklepě, a to má člověk i nerad. Jsou to nejrůznější hrnečky, kalíšky. Nemám k tomu žádnou vazbu. Ale je mi to líto vyhodit. Jsou to úplně nepoužité věci a je mi to hloupé vyhodit. Klidně bych to dala do nějakého bazaru. Ne prodala, ale věnovala...!!

11) Máte v rodině nějaký tradiční recept? Kdo ho vařil a vaří? Při jakých příležitostech ho připravujete? Naučil/a jste (nebo plánujete naučit) toto jídlo i Vaše děti?

Ne ne, není to nic zvláštního.

12) Co z toho, o čem jsme dnes hovořili si přejete, aby bylo zachováno do další generace?

Jedině ta víra. Jinak nemám nic. Jen v tom srdci, věci vůbec.

13) Přál/a byste si k tomu, o čem jsme se bavili něco dodat?

Asi ne. Myslím, že jsem řekla vše.

Po konci rozhovoru: Zdůrazňování hodnoty rodiny - stále si říká, jaký by pro ni měly svátky smysl, kdyby neměla rodinu. Dále uvažování nad hektičností doby. A ukázka dalších rodinných předmětů – ozdoby na stromeček, obrazy manželovy maminky.

Doplnění:

14) Jsou nějaké hodnoty, které jsou pro vaši rodinu důležité? Snažíte se je předávat svým dětem?

Tak ty peníze, to je takový dennodenní boj, který nás akorát obtěžuje. Myslím, že takový to nejdůležitější je porozumění a láska. To jsem se snažila předávat i dětem. Když se druhému něco nelíbí. Někdy jsem si říkala, co jsem udělala špatně, ale myslím, že nakonec se povedlo, že hoši, když se něco jim nelíbí (na což jsem hrdá), tak mi to klidně řeknou, bez servítků. Ale klidně a slušně!

Příloha č. 6: Ukázka kódování

- 6) Co pro tebe udržování tradic znamená? Vyvíjí se v průběhu času nějak tvůj vztah k tradicím?

Tak jsou to chvíle, kdy já vím, že se ta rodina sejde. Je takové pěkné, že i když třeba přes rok ten čas, není ho až tolik, ale že se všichni sejdem. Právě třeba i s tou širší rodinou. Prostě vím, že v jiných rodinách to takhle nefunguje, že si třeba jenom pošlou smsku nebo se vidí jen částečně. Já myslím, že nás to tak jako uceluje. Já se na to těším. Je to třeba i takový chaos. Mám to ráda, že jsme taková docela velká rodina, která drží pohromadě.

Takže dodržovat dál?

Bojím se, že ta doba mi to zakáže. Bojím se toho, jak to pokračuje, že šestileté dítě mi řekne, že Ježíšek není a já si pamatuju, jak to bylo krásný, ještě v těch osmi letech. Chci udělat maximum pro to, abych to tak udržela, protože mně nepříjde, že by jinak bylo něco špatně. Ale bojím se toho, že ta doba to znemožňuje, aby se v tom dalo pokračovat, protože to okolí to ovlivní. Prostě má to svoje kouzlo, protože my i u té štedrovečerní večeře...i když všichni víme, že ty dárky jsou od sebe, tak my jako tu hru, že je to od Ježíška hrajeme. Je to pěkný. Kolikrát, když se podívám na to okolí, kde si to předávají do ruky, tak myslím, že tohle je to cenný. Oni to někde vůbec neprožívají. Zde znovu znatelný pocit jedinečnosti v rodině („oni“)

- 7) Přál/a byste si, aby některé tradice převzali i vaše děti? Jaké? Proč?

Jo to určitě. Já jsem letos prvně, i když Honza to neznal, že mi to pořád dodržujeme – i ty sladkůstky za oknem pro nás, i když už jsme velký. Tak já už se snažím mu to všechno ukazovat. ← předává už i přáteli

A jak reagoval?

Tak byl zpočátku takovej rozhozenej. Já myslím, že vůbec nevěděl, co od toho předvánočního času čekat, ale pak zjistil, jak to do sebe všechno zapadá.

Já si myslím, že to, že takhle fungujeme, že se takhle dokážeme sejít, že to je pěkný.

- 8) Jsou nějaké hodnoty, které jsou pro vaši rodinu důležité? Snažíte se je předávat svým dětem?

✗ Tak já si myslím, že tam je to úplně základní – pravdomluvnost, ctízádnost. Já si ale myslím, že naši nikdy nebyli jako a tohle teď udělej. Oni nás nechávali, ale byli tam vždycky pro nás. Oni nám třeba i dali nějakou radu nebo doporučení, ale vždycky to odůvodnili, ale nechali na nás, jak se rozhodneme. Taťka nás vždycky nechal, ať se rozhodneme sami a ať se třeba i spálíme. Já teda někdy vyloženě jako nechci taky poslechnout.

Takže třeba i odvaha něco zkusit.

Určitě jako velká hodnota tam je důvěra, nebát se o něčem mluvit. To souvisí i s tím, že když se něco stane nebo když něco udělám, tak to řeknu, nechodím kolem toho, jako kolem horký kaše. Takže i tolerance. Ty pohledy na svět se trochu taky nějak vyvíjí.

+ soudržnost, důvěra (viz. otázka č. 3)

podobný strach
→ vyjádření
ta i matka
→ převzala
ho?

zde znovu znatelný pocit
jedinečnosti v rodině („oni“)

otevřená
komunikace → vyzdvihl
ji i rodiče

10) Předávají se ve Vaší rodině nějaká zájmy, dovednosti, případně je nějaké povolání, které se ve Vaší rodině dědí?

Tak tím, že máme rodinou firmu. Já pracuji s našima. Zabýváme se reklamní činností, takže já v podstatě postupně přebírám to, co tatka s mamkou vybudovali.

Jinak sporty lyžování, kolo.

↑ mamka až po své tetě pm

Kdo vás k tomu vedl?

Tak to oba dva. Mamka se teda naučila na lyžích díky tatkově.

Je tam něco, co se třeba táhne po prarodičích?

No tatka pořád říká, že až bude starší, tak bude jezdit na poli Joinderem, traktůrkem.

Jako jeho táta?

No přesně. A to dřív by nikdy neřekl!

otec dřív neinklinoval k zemědělství, dnes se těší až bude jezdit jako jeho otec traktůrkem. Přijde to i dále?!

Takže ho láká půda?

No já myslím, že jo. Pochází z vesnice a má to v sobě. On je hodně akční a on se snaží pořád něco dělat a pomáhat i na úkor svého vlastního času. On rád komunikuje, on k sobě potřebuje lidi.

zmiňovat VŠEM!

Jinak ke zvířatům to my u nás máme celkově, to jsou psi, kočky. To máme všichni. Ale já si třeba už neumím žít a nechci žít na vesnici. ... později ???

11) Máte v rodině nějaké předměty, které si v rodině předáváte? (Může jít i o fotografie) Jaké to jsou? Co pro tebe znamenají? Přeješ si je jednou darovat i svým dětem?

Hm, máme no, máme. Od babičky jsem dostala od jedné i od druhé nějaké prstýnky, náramek. To nenosím pořád, ale někdy a určitě to předám zase jednou dál. Potom po prababičce mám takový setík a to si zase pamatuji, že jsem si s ní jako malá hrála, že jsem jako vařila a nalávala do toho čaj. Tak to mám u sebe a na to pořád koukám.

Takže ty věci jsou spojeny přímo se vzpomínkou na toho konkrétního člověka.

Jinak fotky určitě. Plno.

← FOTKY NA ZDECH v. PŘEDKŮ!?

A něco, co si nespojuješ s nějakou osobou?

No tak třeba ve vesnici, ve které žije babička, jsou kroniky, to já vím, že jsou psány náma předkama, tak když tam jsme, tak jednou za čas, za rok se v tom ráda prohrabu. Takže já vím, že to písmo, že to byla moje krev. Tak to taky někdo převezme.

12) Máte v rodině nějaký tradiční recept? Kdo ho vařil a vaří? Při jakých příležitostech ho připravujete?

Naučil/a jste (nebo plánujete naučit) toto jídlo i Vaše děti?

Asi né. Jo vlastně vánočku od dědy. Tu děláme teda na Vánoce, pochopitelně. (smích) Nebo třeba teď dala babička mamce výborný recept na koblíhy. Tohle je třeba teda recept, který se bude určitě předávat, protože ty byly výborný. Fakt ty nejlepší.

matka a nic nemluví

→ obě ale rády vaří a matka i dcera to umí stejně! Matka víc dětem vařit! ↑ projev ujmínosti